

ס פ ר

נס ההצלה

של ישיבת מיר

לספר חסדי השי"ת ונפלאותיו שעשה עמנו, הצילנו ממות לחיים והוציא אותנו מן הסכנות והרדיפות שהיו לנו במשך זמן טלטולנו ונדודנו ממיר לוילנא ומוילנא לקיידאן ומקיידאן ליפן ומיפן לשנחאי — סין.

לקיים מה שנאמר [תהלים כ"ו] כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמיתך, ונאמר [תהלים ק"ז] ויתבוננו חסדי השם.

מ א ת

עד ראייה מתלמידי ישיבת מיר בגלות שנחאי

אלחנן יוסף בהר"ר שמואל הרצמן

עיה"ק ירושלים תובב"א

שנת חמשת אלפים תשל"ו לבריאת העולם

תוכן

עמוד

ז	מכתב מאת מרן המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל
ח	דברי מרן ראש הישיבה רבינו אליעזר יהודה פינקל זצ"ל
ט	הקדמה
	פתיחה: בענין מצות זכרון חסדי השי"ת וכתובתם לדורות, ובענין מחז"ל אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים
יא	

מיר

כא	פרק א. הישיבה בעיירה מיר
לב	ב. " מלחמת העולם השניה
לג	ג. " הסכם ריבנטרופ-מולוטוב
לז	ד. " השלטון הרוסי

וילנא

לט	פרק ה. נס וילנא. נס העברתה של העיר וילנא משלטון רוסי לשלטון ליטאי. הליטאים בוששו לבוא. ההתחזקות בלימוד התורה. שיעוריו של הרב מבריסק. האדמו"ר ממודזיץ
----	--

קייידאן

מז	פרק ו. היציאה מוילנא
מט	ז. " השגת הפספורטים
נד	ח. " התפשטות הכיבוש הרוסי והגרמני
	ט. " נס הקונסולים. נס הקונסול היפני. נס הקונסול ההולנדי.
נו	מסירותו המיסתורית של הקונסול היפני
סא	י. " סגירת הישיבה בקייידאן

	ד	נס	תוכן	ההצלה	
עמוד					
	"	יא.	משרדי ההגירה של ה"נ.ק.וו.ד." מסירת הבקשות. נס קבלת היתר היציאה. רשימה לדוגמא של גדולי התורה שעלו לארץ-ישראל מיד		
סג					
סז	"	יב.	הנסיעה מרוסיה		
	"	יג.	הנפיעה לוולדיז'פוק. הרכבת הטראנס-סיבירית. הים הסוער. חוף יפן. היינו כחולמים		
עא					

יפן

		טו.	קהלת קובה. אהבת חסד של קהלת קובה. התמדת הלימוד ביפן		
עח					
פא	"	טז.	חג הפסח ביפן		
	"	יז.	פרופמור קמז'ושא. עזרתו של קטז'ושא. גירותו והמסיבה לכבודו בירושלים		
פג					
	"	יח.	פעולות ההגירה והגירוש. רק כולם יחד. ויתור על הויזות לקגדה ופאראגוואי. רשימה לדוגמא של גדולי התורה שנסעו מיפן לארצות-הברית. הגירוש לטובה		
פה					

שנחאי

		יט.	העיר שנחאי. ההשגחה בקיום קהלות היהודים בשנחאי		
צ					
צב	"	כ.	נס בית-הכנסת המפואר "בית אהרן" בשנחאי		
צד					
	"	כא.	האקלים		
צה					
	"	כב.	הימים הנוראים. ארבעת המינים בשנחאי		
	"	כג.	מלחמת יפן — ארצות-הברית. הניתוק מהעולם. החיזוק העצום ברגעים הקריטיים		
צו					
	"	כד.	הקשר הפמזי. הרב וולבה. העברת הכספים		
צט					
	"	כה.	הדפסת ספרי קודש		
קא					
	"	כו.	כתבי-עת תורניים		
קג					
	"	כז.	חיזוק הדת. חיזוק כל שטחי הדת בשנחאי. יסוד תלמוד-תורה וישיבה קטנה. יסוד בית-ספר יסודי וסמינר לבנות		
קו					
	"	כח.	השעטנז		
קי					

ק ש ר - ה ה ש מ ד ה

- קיג פרק כט. ההצלה מהטביעה
- ל. הגיטו. נס הגיטו. שלבי הגיטו. הצעדה מהגיטו לישיבה.
- קטו ישיבת הלילה. רשיונות היציאה הפרטיים
- לא. מחלות שנחאי. המחלות המדבקות בשנחאי. מתים וגוססים
- קכ בראש חוצות. ניסי הישיבה. השירות הרפואי בשנחאי
- לב. גלגולי הישיבה בשנת תש"ה. הניסים של שנת תש"ה.
- קכב הפסקת הרשיון לביהכ"ס בית אהרן. בנין הישיבה ברח' בייקאל. בנין הישיבה ברח' צ'ושן
- לג. ההצלה מתאי הגזים. המומחים מגרמניה להפעלת תאי גזים מגיעים לשנחאי. בנית תאי הגזים וגז הציקלון. נס ההצלה. דברי ס' חובת הלבבות והיעב"ץ על נס קיום עם ישראל בין האומות
- קכד לד. הפצצות האמריקאים. הנסים בהצלה מההפצצות. נס
- קכז "טנסין". ניסי ז' אב תש"ה
- לה. נס כניעת שנחאי ללא קרב. פצצת האטום כגורם הצלה. מסירות הגפש העילאית לתורה. החיזוק לאחר כניעת יפן. נס המפולת
- קל לו. יציאת שנחאי. הנסיונות של שנת תש"ו. חיזוק הדת. היציאה
- קלג

מ כ ת ב

מאת מרן המשגיח

רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל

רב ברכה לידידי הרב הנכבד יקר ונעלה איש רוח וכו'
מוה"ר אלחנן יוסף הערצמן שליט"א.

אחדשה"ט.

קבלתי את החוברת זכרונות מימי שילוחנו. תודה לו בעד זאת, כי
נזכרתי על ידה מעט מהעבר, ונזכרתי מהחסדים אשר ההשגחה העליונה
הראתה לנו לדעת אשר היא עושה תמיד עם האדם.

מי יתן אם היה נמצא מי אשר בידו וכיכולתו לעשות חיבור גדול
מכל הרפתקי אשר עברו עלינו, אשר לא יספיקו הפה והעט לספר ולכתוב,
ההשגחה והניסים אשר עשה עמנו השי"ת.

כמה עצות ופיכות הזמין השם-יתברך על-דבר נפיעתנו ממיר לוילנא,
ואחר-כך מוילנא לקיידאן — ליטא, ואחר-כך הפלאים הגדולים השגת
הרשיונות. ועיקר הפלא הגדול אשר אין להבין, שנתנו לנו הרופים רשות
לנסוע כפי רצוננו, אשר זאת לגמרי היפוך טבעם וחוקם, ועוד יותר לרומם
אותנו להחשיב אותנו בתור תיירים, החליפו משפטם והנהגתם, במקום אשר
שולחים בעד חטאים כאלו לפיכך היטיבו עמנו אשר הם בעצמם אינם
יודעים מה היה עמדם, בענין שנאמר פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל
אשר יחפוץ יטנו (משלי כא, א).

וענין יפאן הלא זה תקופה בפני עצמה, וענין שנחאי הלא הוא
חיבור גדול.

מה לנו להאריך, הלא ניסים ונפלאות אין מספר עשה ה' עמנו. כדאי שיהיה כל אחד ואחד תמיד מזכיר לעצמו מה שעשה עמו השם-יתברך ניסים עד אין שיעור.

ואם יש מי אשר מוצא בעצמו אשר ביכולתו לכתוב ענייני הנסים האלו באופן שיהיה מועיל לעצמו וגם לאחרים להשריש אמונה בהשגחה ובטחון בהש"ת, כמובן על-ידי דיבוק חברים יראי שמים ויודעי המלאכה הזו, הנה היה לי זאת לשמחה.

אבל איד שיהיה כדאי לאדם להיות זוכר זאת תמיד, ואם בידו להועיל בזה אף לאחרים מה מאד גדולה זכותו.

מברך אני אותו בכל טוב פלה, וכו'.

ידידו

יחזקאל לעוינשטיין

דברי מרן ראש הישיבה

רבינו אליעזר יהודה פינקל זצ"ל על תקופת נס ההצלה

(נעתק מתוך הקדמתו לספרו "דברי אליעזר" חלק ראשון)

אברכה בזה ברכת הוראה להשי"ת על ההשגחה המיוחדת שהונהגה בה הישיבה הקדושה משך עשרות שנות שרותי בה וכיחוד בזמני המלחמות. שהישיבה נרדה ממקומה פעמיים, בעת מלחמת העולם הראשונה בשנות תרע"ו — תר"פ שנות הרעב הריגות ומהפיכות, היתה הישיבה בפולטבה ברוסיה — אוקריינה. ובעת השואה האחרונה גלתה הישיבה לוויילנא וקיידאן בליטא, ואח"כ נדרו בני הישיבה ליפן ושנחאי — סין, ובראשם חתני הנאון הגדול מוהר"ר חיים שמואלביץ שליט"א והיו שם כשש שנים

ובעז"ה לא פסקה ישיבה בזמנים הקשים ביותר, כי כל קיומה הגשמי והרוחני היה והינו בנסים, כן יצוה ה' חסדו להוסיף ולקיים ולהרחיב את הישיבה הקדושה עד כי יבוא שילה.

והוראה מיוחדת ברכת הטוב והמטיב על נפי השי"ת בזמן המלחמה האחרונה, שהצילנו יחד עם הישיבה הקדושה בשנת תשי"א, ומגיא ההריגה בליטא — רוסיא נמלטנו למקומות מבטחים. הצלתנו זאת הייתה רצופה שלשלת של נסים גלויים ונסתרים לאין חקר, ובחוש ראוי את השגחתו שלנותן התורה שהבטיחנו שלא תשכח מפי זרעו, וכמעט כל אשר לא עזב את הישיבה הקדושה בעתות נידודיה ניצל עמה.

וגם בגלות הישיבה לארצות רחוקות ובמצבים הקשים ביותר המשיכו והגבירו תלמוד תורתם ביתר שאת, וזכו שמהם יתר ופינה להרבצת תורה והרמת קרן התורה והיראה בארץ ובחו"ל, ונתקיים בהם והיה המחנה הנשאר לפליטה, עכ"ל.

ה ק ד מ ה

בעת מלחמת העולם השנייה בשנים ת"ש-תש"ה, ניצלה ישיבת "מיר" מגיא ההריגה בשלימותה על תלמידיה וראשיה. ההצלה היתה בדרך נס ופלא, דרך מדינות ליטא יפן וסין.

ועוד דבר מיוחד היה בישיבה בתקופה זו, והוא: ההתעלות בלימוד התורה ויראת שמים במשך כל תקופת הנידודים! הישיבה לא הייתה כמו מחנה בורח ששורר בו תוהו ובוהו, אלא בדיוק ההפך מכך, כל אותה תקופה היתה מסגרת ישיבתית למופת שכללה בין היתר גם שעורי עיון בהלכה ושיחות מוסר, וכמובן שסדרי הישיבה הרגילים של תפלה, לימוד גמרא בעיון, ולימוד המוסר היו בתקן מושלם. הסדרים נשמרו על ידי התלמידים בקפדנות כמו בעת שהייתה הישיבה על מכונה בעיר מיר ואף יותר מכך.

גם בעיצומה של הבריחה מפני להט החרב, לא הסיחה הישיבה את דעתה מלימוד התורה התפילה והמוסר, והיתה התחזקות עילאית לקיימם. ואכן זכתה הישיבה לסייעתא-דשמייא מרובה, ובכל דרך הטלטולים גם ביפן ובסין משך כשש-שבע שנים היתה ההתמדה והשקיעה בלימוד מופלאים.

כמו־כן התפלה היתה בשיא הרוממות של השתפכות הנפש, לימוד המוסר היה כאש אוכלת ממש, ולא ניתן בעט אנוש לתאר במילואו את המעמד הרוחני הנעלה של תקופה זו. וכן לא ניתן לספר את כל הנסים והנפלאות שעשה אתנו השי"ת על כל צעד ושעל ממש, עד כי יכולנו למשש בידיים את השגחת השי"ת. רק מי שהיה שם, הוא אשר מסוגל להכיר עד כמה גדולה היתה התקופה הרוחנית אז ומה עצמו הנסים והנפלאות שעשה השי"ת עמנו. תקופה זו חרותה עמוק בדם לבם של בני הישיבה.

זכיתי להימנות על תלמידי ישיבת מיר בליטא ולעבור יחד אתם את כל תהליך ההצלה מתחילתו ועד סיומו. לתועלת הדורות הבאים אכתוב בקצרה את נס ההצלה של ישיבת מיר עד כמה שידי מגעת, ואף שאין לתאר במילואו את כל אשר עבר עלינו וכפי שהוזכר לעיל, אך גם מהמעט הזה אפשר לראות את השגחת השי"ת ונפלאותיו, ומה גדולה חמלתו על חובשי בית-המדרש, ואקוו להשי"ת שיועילו הדברים להתחזק בתורה ויראת שמים בכל-מקום ובכל-זמן.

בנוסף להצלתה של ישיבת מיר, היו קבוצות נוספות משאר הישיבות הקדושות שניצלו גם הם דרך יפן וסין, כל קבוצה וניסיה. כמו-כן היו פליטים יהודים רבים שגם הם ניצלו בדרך זו כל אחד וניסו.

המסופר כאן הוא אשר עבר על ישיבת "מיר", כי לא ניתן להכליל את כולם יחד בסיפור אחד משום שלכל קבוצה היו דרכי הצלה וניסים משלה למרות שכולם עברו אותה דרך.

אני נותן בזה את תודתי לכל אשר סייעוני בהדפסת הספר ובפרט לחברי הרבנים הגאונים שליט"א בני ישיבת "מיר" באותה תקופה שסייעוני בדיוקן של העובדות.

אלחנן יוסף הרצמן

פ ת י ח ה

בענין מצוות זכירת חסדי ה'

א.

מצוה לזכור את חסדי השי"ת ולהתבונן בהם.

כתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש"ג, יז) וזה לשונו: ודע כי המעלות העליונות נמסרו במצות-עשה כמו מעלת הבחירה שנאמר ובחרת בחיים וכו', ומעלת זכרון חסדיו והתבונן בהם, שנאמר (דברים ח, ב) וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלקיך זה ארבעים שנה במדבר וגו', ויאכילך את המן וגו', שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה זה ארבעים שנה. ונאמר (דברים ח, ה) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסריך, ודוד אמר (תהלים קז, מג) ויתבוננו חסדי ה', ונאמר (תהלים כו, ג) כי חסדך לנגד עיני, עכ"ל.

ובס' חרדים (פ"א, כ"ג) לאחר שהביא את דברי רבינו יונה הנ"ל כתב וזה לשונו: ומינה נלמד מקל-וחומר, אם נצטוינו לזכור לדורות החסדים שעשה עם אבותינו, כל-שכן שכל אחד מאתנו מחוייב לזכור החסדים שעושה עמנו תמיד, לכלל ישראל שמציל אותנו משיני אריות, רשעים העומדים עלינו לכלותינו. ולזה אנו אומרים בכל-יום את המזמור (תהלים קכד) לולי ה' שהיה לנו. וכן חייב כל אחד מישראל לזכור החסדים שגמלו השם-יתברך מעת שיצרו בבטן אמו, ואז יכנע לפניו וישוב בתשובה שלימה, וכן שמעתי מפי מורי החסיד כמוהר"ר יוסף סגאי זצ"ל, ממנין תרי"ג לרבינו יונה, עכ"ל ס' חרדים. [ממנין תרי"ג לרבינו יונה, פירושו, שמצוה זו של זכירת הנס וההתבוננות בו גמנית במנין תרי"ג מצוות לדעת רבינו יונה].

במצוה זו הודגשו שני ענינים. א) לזכור את חסדי ה' ונפלאותיו.

ב) להתבונן בהם. כלומר שלא די רק בזכירת חסדי ה' וניסיו, אלא יש גם להתבונן בהם, דהיינו ללמוד מהם אמונה והשגחה, ולהכנע להשי"ת מרוב טובו וחסדו עלינו, ולמהר לשוב בתשובה שלימה, כמבואר בס' חרדים הג"ל, שזה פרי זכירת הנס וההתבוננות בו.

ב.

והחיוב לזכור את חסדי השי"ת, כולל לא רק את החסדים המופלגים והבולטים, אלא גם את החסדים "הרגילים", את כולם נתחייבנו לזכור תמיד ולהודות להשי"ת עליהם וכמו שכתב בספר חרדים הג"ל: וכן חייב כל אחד מישראל לזכור את החסדים שגמלו השי"ת מעת שיצרו בבטן אמו ואז יכנע לפניו וישוב בתשובה שלימה.

ג.

ואפשר לומר, שזכירת נס פרטי של חברו, גם היא בכלל מצוה זו, כי שורש המצוה הוא לזכור ולהתבונן בטובות הקב"ה והשגחתו בעולם, וכמובן שזה כולל גם נס שנעשה לחבירו. ומה שכתב בספר חרדים שכל אחד מישראל חייב לזכור את החסד שנעשה עם הכלל ואתו בנפרד, הכוונה שניסים אלו קרובים אליו ואינו צריך לחפש אחריהם, כי הם ממוזגים בתוכן חייו, אבל אם יודע נס וחסד שנעשה לחבירו, אפשר שגם-כן צריך לזכרו ולהתבונן בו.

ואם הנס נעשה עם חברו שהוא בן-תורה, הרי זה בכלל חסדי השי"ת עם כלל ישראל, כי אין הצלה והצלחה לכלל יותר מאשר הצלת התורה, וכל-שכן כשנעשה נס להרבה בני תורה. ובפרט הנס המסופר בספר זה, שהוא נס ההצלה של כלל התורה שבחסדי השי"ת ניצלו כמעט כל ראשי הישיבות ואתם אלפים מתלמידיהם. חלקם הגדול ניצל דרך "נס וילגא" ויפן, וכפי שיסופר בפנים הספר. ניצולים אלו, היו אבני הפינה להתבססות התורה ברחבי העולם לאחר המלחמה, וכי יש חסדים גדולים מאלו שהם כמעט בבחינת גתינת התורה מחדש.

ד.

מצוה להודות ולשבח להשי"ת על חסדיו

עוד נצטוינו מן התורה להודות ולהלל להקב"ה על כל טובותיו וחסדיו עמנו, כלומר, בנוסף לזכירת הנס וההתבוננות בו כראוי כנ"ל, עוד מצווה עלינו לתת שבח והודאה להשי"ת על כל הטוב אשר גמלנו, וכמבואר בספר "עבד המלך" על דברים וזה לשונו: כתיב (דברים י, כא) הוא תהלתך והוא אלקיך אשר עשה אתך את הגדולות ואת הנוראות, נצטוינו בזה להודות ולהלל להשי"ת על כל הטובות הנסים והנפלאות שעשה לנו. ובתהלים באו לנו הרבה ציונים על ההילול לו יתעלה, ועיין ס' "עבד המלך תהלים" על הפסוקים: (ק, ד.) בואו שעריו בתודה חצרותיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: (ק, ה.) כי טוב ה' לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו: (קג, לה.) ברכי נפשי את ה' הללויה: (קה, מה) בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו הללויה: (קו, א) הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, וכר.

וכתיב בתהלים ל"ד: אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי, ובתהלים ע"א: בך תהלתי תמיד, ימלא פי תהלתך כל היום תפארתך, ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתך, ובתהלים קמ"ה: בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד, תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד, ועוד כהנה וכהנה, עכ"ל ספר "עבד המלך".

אמרו חז"ל במדרש תהלים קיח: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, זהו שאמר הכתוב ואמרת ביום ההוא אודך ה' (ישעיה יב, א) אין לישראל מה שישלמו להקב"ה אלא הודייה בלבד על כל טובה שעושה עמהם, שנאמר ה' אלקי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא (שם כה א'), כיון שראה דוד ההודייה טובה אמר הודו לה' כי טוב.

אמר רבי סימון לא כל מי שהוא אומר שירה אומר, אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ונעשה בריה חדשה (מדרש תהלים מזמור י"ח).

ועיין בס' עולת תמיד פרק י"ז ד"ה ויאמרו לאמר, יכוין מאד בשירת הים לאומרה בכל יום בקול ושמחה רבה כאילו אותה שעה יצא משם ובזה ימחלו כל עונותיו.

ה.

מצוה על בעל-הנס לכתוב את הנס לדורות

כתב הרמב"ן בתחילת פ' מסעי (בשם הרמב"ם) וזה לשונו: התועלת והצורך להזכיר המסעות גדול מאד, כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם, אך בעתיד יהיו דברים שבשמועה, ויזכרם השומע מאותות התורה ונפלאותיה העצומות, עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה, ומציאת המן בכל יום, והם מקומות רחוקים מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם, לא מקום ירע ותאנה וגפן ורמון, ואמרה התורה לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם, וכל אלה אותות במעשה נס נראות לעין. וכאשר ידע הבורא-יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם, כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום, או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר, או יש שם עשבים וצמחים למאכל בני אדם, ושיהיה במקומות ההם בורות מים, על-כן הרחיק מלבנות בני אדם המחשבות האלה וחיזק האותות כולם בזכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים, וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה, עכ"ל.

מכאן נלמד, שכל מי שנעשה לו נס שלא יסתפק להעביר את מעשי הנס לדורות הבאים בתור "תורה שבעל-פה", כי שמא במשך השנים יבוא מישהו לפקפק באמיתותו, אלא יכתוב בעל-הנס בעצמו את כל אשר קרהו בעט ברזל ובצפורן שמיר למען יעמדו ימים רבים ולא יעלה על לב להרהר אחריו.

ו.

כתב הרמב"ן (דברים כה, יז) במצות זכירת עמלק, וזה לשונו: ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוינו למחות את שמו, וכן במעשה מרים נצטוינו להודיע לבנינו ולספר בו לדורות וכו' כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפינו וכו', עכ"ל. הרי שמצוה שנאמר בה זכירה, פירושה שבנוסף לזכירה בלב ובפה כל אחד ואחד לעצמו, עוד

מוטלת החובה עלינו להעבירה לדורות הבאים שלא תשכח, [אע"פ שלא הוזכר בהן במפורש הציווי להעבירה לדורות הבאים].

עוד כתב הרמב"ן על הפסוק רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו' (דברים ד, ט) וזה לשונו: קודם שיזכיר הדברות הזוהיר במצות לא-תעשה שלא נשכח מן המעמד ההוא [מעמד הר סיני] ולא נסירהו מלבינו לעולם, וציוה במצות-עשה שנודיע בו לכל זרעינו מדור דור כל מה שהיה שם בראייה ובשמיעה. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אף-על-פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבינו נביא או חולם חלום ויצוינו בהפך מן התורה ויתן לנו אות או מופתים, יכנס ספק בלב האנשים. אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאוזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו, לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקרנותו, זהו שאמר שם וגם כך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק גם-כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחל אותם דבר הבל ואין בו מועיל, והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם אבל יאמינו בוודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם, עכ"ל.

הרי עד כמה דאגה התורה שהמסורת המועברת לבנינו תהיה מחוזקת ככל היותר ושלא יצלח שום אמצעי בעולם לספקה ח"ו.

ז.

לעשות מזכרת לנס

כתיב (שמואל-א' יז, לד): ויאמר דוד אל שאול רועה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר, ומובא בשם הגר"א: דהכתיב הוא ונשא "זה" מהעדר, והקרי הוא ונשא "שה" מהעדר, ואמר דאיתא במדרש, כיון שראה דוד שנעשה לו נס על ידי שה הזאת, שחט אותה והפשיט את עורה ועשה בגד ממנה והיה לבוש בה תמיד כדי שיזכור הנס תמיד, על-כן הקרי הוא שה, שאמר לשאול ונשא שה מהעדר כפי האמת, והכתיב הוא זה, לרמוז שהראה דוד לשאול הבגד של עור ואמר

ונשא זה מהעדר (תולדות אדם). וכן מבואר מענין הקמת שתיים-עשרה האבנים מהירדן (להלן אות ח) שיש לעשות מזכרת לנס.

ת.

וכן מצינו בנס בקיעת הירדן, אף-על-פי שנתפרסם הנס בכל העולם וראוהו בעיניהם כמו שאמרו חז"ל (סוטה לד) וכמה גובהן של מי הירדן שעמדו כמו נד, רבי יהודה אומר שנים-עשר מיל כנגד מחנה ישראל, רבי אלעזר ב"ר שמעון אומר מלמד שהיו נגדשין ועולין כיפין על גבי כיפין יותר משלוש מאות מיל עד שראו אותן כל מלכי מזרח ומערב שנאמר (יהושע ה, א) ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הוביש ה' את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברם וימס לבבם ולא היה בהם עוד רוח מפני בני ישראל. עם-כל-זה נצטווה יהושע מפי הגבורה לעשות מזכרת לנס למען הדורות הבאים בהקמת שתיים-עשר אבנים שנאמר (יהושע ד, ו-ט) למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם, ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית ה' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם. ויעשו כן בני ישראל וגו' ושתיים-עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה.

ט.

לעולם אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים

אמרו חז"ל במסכת ברכות (י.) רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר (איוב יג) הן יקטלני לו איתל וכו'. אמר רב חנן אפילו בעל החלומות אומר לאדם למחר הוא מת, אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכתב ב"עין יעקב" שרב חנן מוסיף על דברי רבי יוחנן ורבי אלעזר, שבעל החלומות אמר לו קודם לכן שימות בחרב ואכן הונחה על צווארו חרב חדה, אפילו הכי אל ימנע עצמו מן הרחמים.

וב"עץ יוסף" פי' "בעל החלומות" על ידי מלאך שהוא גדול מנביא, היינו שאמיתת הגילוי משמים הוא מעבר לכל ספק.

ואפילו במקרה זה של צירוף כל המקרים יחד, שכל פרטי החלום מתאמתים, כגון שחלם שיכרתו ראשו ביום פלוני במקום פלוני ובשעה פלונית, ואכן ביום פלוני הובל למקום פלוני בשעה פלונית והונחה החרב על צווארו, גם אז אל יפול ביאוש בחושבו: אם הייתי רק בסכנת הריגת החרב לא הייתי מתייאש והייתי מתפלל ומקוה להשי"ת לנס ברגע האחרון, אבל עכשיו שהיה לי על ההריגה גילוי מוקדם ומפורט משמים [בחלום שע"י מלאך] וכל הפרטים עד ההנחת החרב התאמתו, אז ודאי שגם ההריגה תתאמת ומה לי לקוות ולהתפלל להקב"ה, כשהגזירה כל-כך ברורה ומוחלטת. לזה מלמדינו רב חנן שאל יאמר האדם כן, ואל ימנע עצמו מן הרחמים גם בצירוף כל המקרים הנ"ל, ויבטח בהקב"ה ויתפלל בכל לבו, כי ברחמי שמים יכולים להנצל בכל המקרים המסוכנים ביותר ואפילו כשיש גילוי ברור משמים על גזר הדין הסופי.

ואפילו כשנביא בא אליו בשליחות ה' ונבואה בפיו על מותו, והוא חולה אנוש, גם אז אל יתיאש עצמו מן הרחמים, וכפי שמובא בגמרא (ברכות י.) לענין חזקיהו המלך: בימים ההם חלה חזקיהו למות, ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר כה אמר ה' צבאות צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' (ישעיהו לח, א), מאי כי מת אתה ולא תחיה, מת אתה בעולם-הזה ולא תחיה לעולם-הבא וכו', אמר ליה [חזקיהו לישעיהו] השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודיך ונפקא מינאי בני דמעלי, אמר ליה, כבר נגזרה גזירה [שתמות ולא יועילו לך שום זכויות]. אמר ליה, בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא [מדוד המלך] אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וכו'. מיד ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'. מאי קיר, אמר רבי שמעון בן לקיש מקירות לבו. ופירש ב., עץ יוסף": דהיינו בכל לבו, דהוה בעי לאפושי ברחמי על גזירת המיתה, עכ"ל.

ונתקבלה תפילת חזקיהו ונקרע רוע גזר דינו, וניתוספו לו שנות חיים כמו שנאמר (ישעיהו לח, ב-ו) ויהי דבר ה' אל ישעיהו לאמר, הלוך ואמרת אל חזקיהו כה אמר ה' אלקי דוד אביך שמעתי את תפלתך

ראיתי את דמעתך הנני יוסף על ימין חמש-עשרה שנה, ומכף מלך אשור
אצילך ואת העיר הזאת וגנותי על העיר הזאת.

י

ומרן רבינו יצחק זאב סולובייציק מבריסק זצ"ל הסביר "אפילו חרב
חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים", בתיאור מן
המציאות. שהרי אדם המוצא להורג על-ידי השלטון, ודאי שהועמד
לדין קודם לכן באשמת עבירה שעונשה מות. ומי שמובא לדין על אשמה
כה חמורה, בודאי שהשתדל להשיג את הפרקליטים המובחרים ביותר,
על-אף שהדבר כרוך בסכומי כסף ענקיים. והנה במשפט, הצליחה התביעה
וגזר דינו נחרץ למות. ואפילו כעת עוד לא מתייאשים, ומגישיב ערעור
לבית משפט גבוה יותר כמקובל בערכאות, וגם שם עושים הפרקליטים
את כל המאמצים להציל את חייו. אך גם שם הם נכשלו, והערעור נדחה,
וגם אז מתנוצץ עדיין עוד שביב תקוה של בקשת חנינה מהמלך, שבסמכותו
לחוננו מות, מתארים לפני המלך את מצב משפחתו האומלל, עתיד ילדיו
הרכים, אשתו החולה, הוריו הסובלים, ואת יתר העובדות המעוררים
רחמים. בנוסף לבקשת החנינה גם מתאמצים בהפעלת לחצים על השלטון,
וכן עושים את יתר ההשתדלויות של הרגע האחרון המקובלות במקרה כזה.
והנה כל זה לא עזר, המלך דחה סופית את בקשת החנינה. במצב כזה,
כשקרוביו וידידיו עשו כל מה שביכולתם ללא שום תוצאות, ואין בידם
מה לעשות יותר, שבים הם לביתם בפחי נפש. ואז, מובל הנידון למות
לתא הגרדום להוציא לפועל את גזר דינו במיתת סייף.

הממונה על הוצאתו להורג שלף את חרבו מנרתיקה והניחה על
צווארו כדי להורגו. והנה בעוד שהחרב עדיין בנרתיקה, עדיין יכול
להבהב שביב תקוה בלב, שמא ברגע האחרון יהיה עיכוב בהוצאה להורג,
אך החרב כבר מונחת על הצואר, וחרב זו אינה חרב כהה הצורכת מאמץ
איזה-שהוא כדי להמית, אלא היא חרב חדה ביותר ובמשיכה אחת בלבד
תוצא נשמתו, על מצב כזה שאין סיכון יותר ממנו, כיוונו חז"ל באומרם:
אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים,
גם אז יש להתפלל ולקוות לה' ולבטוח בו שיצילנו ממות.

היעב"ץ כתב (בתולדות רבינו צבי הירש אשכנזי סוף פרק א') מעשה שהיה עם סבו רבי יעקב אביו של ה"חכם צבי" בגזירת ת"ח, שנאסף הוא עם עוד הרבה יהודים לגיא ההריגה, והרוצחים הוציאו להורג אחד אחרי השני במכת סייף. וכשהגיע תור ההריגה של אבי ה"חכם צבי" הכניס הקב"ה רחמים בלב הרוצח עליו, הרוצח קרא לעברו הלא צעיר אתה, והפך את חרבו והכה בו בידיית החרב תוך כדי הפלטת קללה והפילו לתוך ערימת ההרוגים, ואחריו המשיך הרוצח להרוג עוד, יהודים שהסתתרו במחבוא סמוך ראו איך שאבי ה"חכם צבי" הוכה בחרב ונפל בין ההרוגים, סברו שגם הוא נהרג. עם רדת הלילה יצא מבין ההרוגים והסתתר עד שחלפה הסכנה ואז שב לביתו.

מעשה הצלתו של רבי יעקב, הוא בגדר "אפילו חרב חדה מונחת על צואר של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים". הלא היו בגיא ההריגה עוד הרבה צעירי ימים, ומה זה שבתוך להט ההריגה "חמל" עליו הרוצח ולא הרגו ביודעין, ובכלל מה שייך רחמים אצל חיות הטרף האכזריות של רוצחי ת"ח, ובפרט בשעה של להט רציחה. אלא תמיד יש להקב"ה דרכים להצלה גם כשאין כל מבוא על-פי השכל והמצב נראה "אבוד" לחלוטין. לכן לעולם אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים.

השי"ת יגאלנו במהרה גאולת עולמים וישלח לנו את אליהו הנביא ומלך המשיח ויתן לנו את בית המקדש בנוי בהודו והדרו עונו ותפארתו אכי"ר.

בענין הזהירות מזיופים בספרים

(השלמה לטילוואים לפרק ו', עמ' קלא)

העתק כלשונו אות באות מהסכמת רבינו יוסף שאול נתנוון וללה"ה לספר "מדרש תלפיות" שנדפס בלמברג בשנת תר"ל בדפוס מוהר"ר בעריל לייב במוה"ר צבי הירש נשכעליס.

ה ס כ מ ה

מדבר הגדול פאר הדור נזר הקודש שר התורה מפורסם בכל קצווי ארץ לתהלה ולתפארת יחיד בדורו חכם ועניו כש"ת מוהר"ר יסף שאול נאמנהזאהן נ"י אבד"ק לבוב והגליל יצ"ו.

הנה בא אלי הרבני מו"ה דוב יהודה נשכעליס נ"י מפה וע"ד להחזיר ולהדפיס ספר מדרש תלפיות מהרב הגדול הצדיק המפורסם ביראתו ותיבוריו היקרים נקוב בשמו מוהר"ר אליהו ז"ל אחד מרבני ק' איזמיר ונדע בשערים בתבורו ספר שפט מופר אשר נגלה בעליל שכל מגמותיו היו להדליק נר נשמת האדם שתהא השלהבת עולה מאליה. וזה עשר שנים אשר נדפס בטשערנאוויץ והרבנים גזרו אומר על משך עשר שנים מבלי להדפיסו שנית, וכבר כלה הזמן.

והנה להסכים על הספר סבר הסכמתי אני והרבנים אז, ומה גם כי אינו נחוצ לספר בתהלת הספר ושבוהו אשר כבר נודע בשערים בשמו ובמעשיו.

אמנם אחת אמרתי להודיע מה שכתב באות א' ענף אותות משיח מה שהביא שם מהזהר, באמת כל הבא בתוכו יתמה, איך אפשר שמשיח צדקיני נראין בו דברים מכוערים, ולמה לא ציין אחד מהמקומות שנראה כן. ומה שהביא מילקוט ישעיה גם כן חסר הציון, ואני מצאתי בילקוט ישעיה קפיטל ס' אות שנ"ט מה שהקב"ה יגיד למלך המשיח ומה שהאבות יאמרו למלך המשיח ויראה שם תוקף גדולת משיח אשר יתגלה במהרה בימינו, ומה שהביא מתרגום יונתן ישעיה ס"י י"ג בפסוק והריחו ביראת ה' שתרגם ויקרביניה לדחלתיה דה', צ"ל ויקרבונהו, והיינו שמשיח יקרב את ישראל לדחלתיה דה'.

וכפי הנראה בהדפסה הראשונה ידי זרים מהכת ש"צ שר"י שלטו בו כאשר פן עשו בכמה ספרים ובשו"ת רמ"א הנדפס בהענוא נדפס שם תשובה בדין סתם יינם, ובשו"ת רמ"א דפוס אמסטרדם לא נזכר זאת. וכן בספר דרך החיים מוהר"ח אוסטרא, שם נדפסה תפלה לנתן העזתי, כי גם שם שלטו ידי זרים, והמדרש תלפיות היה צדיק ועמד בצדקתו. והנה גם אני מבקש מבלי יחזרו וידפיסו משך עשר שנים מהיום.

דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה והמסייע להביא לבית-הדפוס ספרים יקרים ונפלאים הצעיר יסף שאול הלוי נאמנהזאהן האב"ד דק"ק לבוב והגליל, כותב ותותם יום ד' פ' מצורע תר"ל.

הרי לנו שאף אם מחבר הספר מקודש מדורות ראשונים, וכן המסכימים על הספר הם מגדולי עולם שכל בית ישראל הולך לאורם ונשען על דבריהם, עם-כל-זה יתכן שהכופרים והחילונים למיניהם הכניסו דברים האסורים בתוך דברי הספר. ועל-כן מי שנתקל בספר קדוש בדבריהם שהם כנגד המסורת, אין לו לסמוך ולקבל דברים אלו כמנת שהם, יהיה מחברו אשר יהיה ויהיו המסכימים אשר יהיו.

נס ההצלה של ישיבת מיר

פרק א'

הישיבה בעיירה "מיר"

א.

אוירת התמדה והתעלות

אחת מסגולות ישיבת מיר, הייתה אוירת הלימוד הלוהטת, הסוחפת בתנופה אדידה ליגדול בתורה ויראת שמים ושלימות המידות. ההשתוקקות העזה לגדול ולהשתלם ללא גבול, מילאה את כל פינות הנפש, והדעת לא היתה נתונה לשום ענין אחר, כל המשאבים רוכזו למטרה זו בלבד.

לא היה דבר שיכול למנוע בעד העריגה לרוחניות, לא רעב ולא בגדים מרופטים, לא עייפות ולא בעיות משפחתיות. מיותר להזכיר שלא היה קיים מושג של בטלה על דברים פחות חשובים.

ב.

לימוד הגמרא היה בעמל רב ובעיון עמוק, כשכל ישות התלמידים שקועה בו, בגופם ובנפשם ממש.

תלמידים אחוזי מחשבות-לימוד, ויכוחים נוקבים במלחמתה של תורה בריכוז כל מאמצי הכשרון, זה היה הגוף של הישיבה.

השקיעה בלימוד [ליגען אין לערנען] הייתה במשך כל היממה, לא נכנס לראש שום דבר צדדי מחוץ למחשבות הלימוד שכבשו את כל החושים. ידוע שאפשר ללמוד יומם ולילה ולא להיות שקועים בלימוד, השקיעה בלימוד היא סגולה נוספת על התמדת הלימוד, היא כובשת ומציפה את כל כוחות המחשבה, והעיון בלימוד נמשך מאליו גם לאחר סגירת הספר].

ג.

ראש הישיבה רבינו אליעזר יהודה פינקל זצ"ל והמשגיח רבינו ירוחם ליבוביץ זצ"ל, הם שיצרו את דמותה זו של הישיבה. רבינו אברהם צבי בן רבינו אליהו ברוך קמאי זצ"ל גאב"ד ור"מ מיר (גיסו של ראש הישיבה רבינו אליעזר יהודה פינקל*), השפיע והאציל על הישיבה מגאוניותו וצדקתו המופלגת. וממשיך דרכם המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שקד גם הוא על כך.

מסורת של דורות של הממיתים עצמם באהלה של תורה היתה לישיבת מיר, ובמסירות נפשם לתורה ויראה קידשו את כותלי בית-המדרש, אוירת טהרה עילאית הורגשה בין כתליה.

ד.

שבת

התמדה זו, היתה פרוסה על כל שבועת ימי השבוע, כולל ימי שישי ושבת, שלא לדבר על מחצית היום הראשונה של יום ששי שבו היו הלימודים כרגיל באותו עמל ושקיעה, וכל התלמידים היו נוכחים בו. [שמירת כל סדרי הלימוד בישיבה היו איתנים, ונשמרו בקפדנות על-ידי כל מיגוון התלמידים, לרבות הבוגרים, עיין להלן אות יא-יב]. אלא אף בימי שישי אחר-הצהריים היו רבים שלמדו בישיבה, ההכנות לשבת נעשו בזריזות ומיד חזרו לישיבה.

בליל שבת לפני תפלת מעריב אמר המשגיח שיחה בישיבה, וכרגיל היתה התפלה שלאחר השיחה מרוממת יותר.

מה נפלא היה המראה בעת שהמשגיח השמיע את שיחתו המוסרית כשתלמידי הישיבה במאותיהם עמדו בצפיפות דרוכה לשמוע בצמאון את דבר ה', לרכוש עוד הנהגה טובה, עוד הבנה עמוקה יותר בעבודת ה', כולם באו לשמוע בהכנה נפשית כדי לקבל, לתקן ולהשתלם. כך היה נראה גם המראה בעת שראש הישיבה השמיע את שיעור העיון.

*) רבי אליעזר יהודה פינקל היה חתנו של רבי אלי' ברוך קאמ"י גאב"ד

בליל שבת למדו עד שעה מאוחרת ללא שום חולשה וללא שינוי משאר ימות השבוע.

ה.

גם יום השבת היה גדוש כולו בלימוד תורה. לא שכבו לנוח כלל ולמדו כל היום כולו במלוא המרץ והעמל. בשבת בצהריים אמר המשגיח שיחה בביתו לתלמידים קרואים. לאחר סעודה שלישית אמר המשגיח שיחה נוספת בישיבה. ליל מוצאי שבת היה לילה מבורך בלימוד התורה משך שעות ממושכות.

כך שלימוד התורה והמוסר היה רצוף כל שבעת ימי השבוע (ללא חולשת "סוף שבוע"). עובדה זו הכפילה ושלשה את פרי ההצלחה הרחגנית. גם בסוף הזמן כגון בערב פסח, נשארו התלמידים עד סמוך לחג ממש, והיו כאלו שאף נשארו בחג הפסח, כן גם בתקופת חג הסוכות.

ו.

המוסר

סדר המוסר, היה שעה של התרוממות הרוח כתוצאה של חשבון הנפש, וביקורת האדם עצמו על עצמו. כמה דמעות נשפכו בעת לימוד המוסר אפילו בימי חול רגילים. הניגון המסורתי-הישיבתי של לימוד המוסר מפי מאות התלמידים בצוותא, היה בו כדי לפרק את כל הנמצא בין כותלי הישיבה, אפילו מי שלא היה מורגל בלימוד המוסר, לא היה יכול שלא להצטרף עם תלמידי הישיבה, ולהרהר על עצמו תוך כדי ניגון המוסר.

ז.

העבודה "על עצמו", להכיר את כוחותיו, מעלותיו וחסרונותיו, כדי לתקן את הדרוש ולהוסיף בשלימות, היתה מיסודות המוסר בישיבה. ומיותר להזכיר שתחום המוסר הקיף גם את יתר השטחים הקשורים במוסר, כגון:

הכרה מוחשית בשכר ועונש, אמונה והשגחה, השקפת התורה על העולם, רכישת מידות טובות והרחקה מרע, הבנה יסודית בכוחות הנפש של האדם, העמקה בסגולת התורה והמצוות, תפקיד האדם בעולם, הכרה באופקים האינ־סופיים של השטחים הרוחניים, ועד כמה יש לעמול כדי להשיג משהו. ועוד ועוד.

ת.

בישיבה היה גם "בית־המוסר" היה זה חדר מיוחד ללימוד המוסר מחוץ לסדר המוסר הקבוע בישיבה. מי שהרגיש בעצמו שסדר המוסר של החצי שעה לא הספיק לו, היה פונה ל"בית־המוסר" למלאות את החסר. בתקופת אלול היתה מורגשת תנועה מיוחדת ב"בית־המוסר". בלבי חרותה עדיין התמונה הנרגשת והמרטיטה של "בית המוסר" בתקופת הימים הנוראים, איך שבחירי התלמידים היו שקועים כליל בספר מוסר, תוך כדי ניגון הפורט על כל נימי הלב, וכשבמטפת מנגבים את הדמעות, דמעות גיל של התעלות, של השגת עולם נעלה יותר, של תקווה להיות בדרגה גבוה יותר.

ט.

התפלה

התפלה היתה בריכוז מאומץ ועילאי, ומתוך מנוחת הדעת ובמתינות. אדם מהחוץ שנקלע לישיבה בזמן התפלה, היה מבחין מיד בקדושת המעמד. המשגיח השכיל להדריך בכל הקשור לתפלה במלוא היקיפה, עי' מופת הדור פרק י"א. ומה נפלא היה מעמד התפלה בישיבה כשאוירת "גילו ברעדה" אופפת את מאות תלמידיה.

המשגיח רבינו ירוחם זצ"ל אמר לתלמידיו: תפילה היא השם והצורה של ישיבתנו, הזהרו בשם זה אשר נקרא עליכם לבל תאבדו אותו ולבל תשנוהו ("קריאה למעשים" שבתחילת ס' דעת חכמה ומוסר ח"ב וע"ש עוד).

י.

אזכיר רק כמה נקודות מהתפלה, "עזרת אבותינו אתה הוא מעולם".

היתה נאמרת ברגש מיוחד ובהתחזקות באמונה בתקוה ובבטחון בגאולתינו, אמירתה הייתה נמשכת זמן רב בהתבוננות מיוחדת בכל מלה ומלה. ההתעלות הנפלאה באמירת תפלה זו בדרך הנידודים מבוססת על חינוכינו בתפלה זו בעודנו בעיר "מיר".

פסוקי דזמרה היו נאמרים במתינות המאפשרת התבוננות מלאה בפסוקים, בכל יום ויום היו הבנות והרגשות חדשות בפסוקים אלו. קריאת-שמע וברכותיה היתה עבודה שלימה, שלא לדבר כבר על שמונה-עשרה. אמירת תחנון בשני וחמישי, הייתה שפיכת הלב על גלות ישראל וצער השכינה, כי פסוקי תחנון כוללים ומקיפים את כל צער הגלות, ומי שמתבונן בהם במתינות בכוונת הלב רואה עד כמה שהם מכילים.

ה"משנה ברורה" (סי' קלד, סק"ב) הביא בשם א"ר: וצריך לומר "והוא רחום" בכוונה ובמתון ולא במרוצה. ובס' יסוד ושורש העבודה (שער הקרבן פ"ח) כתב: והוא רחום שאומרים בב' וה', יזהר האדם לאומרה בכוונה ובשברון לב מאוד, ומה טוב אם יכול להוריד דמעות בשעת אמירת והוא רחום, וכל התפלה הזו לא נתקנה רק על גלות השכינה הקדושה כביכול ועל חורבן הבית, ולחנן ולבקש על עוונותינו גם-כן, עיי"ש. כתב בסידור יעב"ץ (בהקדמה בדפוס ראשון דף כח:) וזה לשונו: גם הדבר מנוסה ובדוק מקובל ביד זקני הדור בקריאת והוא רחום בקול-רם בצבור שמבטלת גזירות רעות, עכ"ל.

ומי שהתחנך להתבונן בצרת חבירו וצרת הכלל ולשאת בעול עמם, ובפרט אם מבין ומרגיש כמה חסר לנו ברוחניות כתוצאה מהגלות ולבו דואב לו על-כך, כמה קרוב הוא לומר את תפלת והוא רחום כדבעי.

יא.

אחריות שיתופית

עוד סגולה חשובה היתה בישיבה: הדאגה לזולת שיעלה בתורה ויראה. תלמידים ותיקים היו מסייעים מתוך שימת לב מיוחדת לתלמידים צעירים בכל השטחים: בלמוד, בחזרה על השיעורים והשיחות, בהדרכה לעליה.

בזכרוני חרותה עדיין העובדה: איך שאחד מ"האריות שבחבורה" שייל בנועם עם תלמיד צעיר, כשהבחין בו בסימנים ראשונים של דאגה, אז מיד חיזק אותו ועודד אותו בשמחת הלב, ועזר לו בכל יכולתו בבעיותיו הלימודיות, היתה שימת לב מיוחדת למנוע מלכתחילה איזו שהיא חולשה בלימוד וכו'.

יב.

היתה שימת לב לעזור, גם כתוך החובה לעזור לזולת וגם מתוך רגש האחריות לשמור על מתח הלימוד בישיבה, כל אחד ראה את עצמו "משגיח חברתי" ביחס לזולתו. ומיותר להזכיר על הזהירות המיוחדת שלא לגרום חולשה חלילה לזולת וכל־שכן לרבים. בהקשר לאחריות המוטלת על כל מי שנמצא בצבור היה מזכיר המשגיח את דברי רבינו יונה ב"שערי תשובה" (ש"ג, קסח).

הדאגה לשלימות הישיבה ושגשוגה היתה מענייניו ודאגתו של כל אחד ואחד, והיו שוקלים מעשים מתוך בחינה: האם צעד פלוני יועיל לישיבה או חלילה יזיק.

יג.

דחפים ומניעים ללימוד

המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל הסביר את החיוניות בדחף חיצוני ללימוד בנוסף על ההכרה השכלית, במשל זה: נתאר לעצמנו, שלאדם לא היתה שום תשוקה טבעית לאכול, וגם הרעב לא היה מציק לו לעולם, והיה צריך לאכול אך ורק משום שמבין בשכלו שצריך לאכול, דומה, שהעולם היה מגיע כמעט עד שערי מות, אחרת הוא המצב כשיש לו תשוקה לאכול, ואם הוא לא אוכל אז הרעב מאלץ אותו לאכול. ולפי־זה נתאר לעצמנו אה המצב ברוחניות של אותו אדם שרק מבין בשכלו שצריך ללמוד בלי דחף הממריץ אותו ללמוד, קל לתאר באיזה חולשה נפשית הוא נמצא, ובפרט שההבנה בענין רוחניות שחיי נשמתו תלויים בלימוד התורה היא הרבה יותר קלושה מההבנה בענין האכילה, כי הרבה הרבה

צריך לעמול כדי שההבנה בענין רוחניות תשתווה להבנה בענין הגשמיות [אפילו להבנה הפשוטה שחיינו תלויים באכילה, כמשל הנ"ל].
ואכן, אחת מבין סגולות הישיבה היתה: הדחפים ללימוד, כגון, קנאת סופרים טהורה, דוגמאות אישיות, רוח שאיפת ההשתלמות והעליה שהיתה עזה ביותר, לימוד המוסר, שעל-ידו העמיד כל אחד את עצמו על חובתו בעולמו ודרש מעצמו למלאות את תפקידו, ועל כולם שיחותיו של המשגיח, שהיו דתף אדיר!

יד.

אופקים רחבים מאד פותחו בישיבה בכל השטחים, לימוד הש"ס על כל גווניו, המוסר על כל שלוחותיו, תפלה, וכל יתר התחומים הרוחניים האין סופיים. היתה ידיעה ברורה ומוחשית מה הם נכסי הרוח העומדים לפנינו, וכמה עמל דרוש להשיג חלק קטנטן מהם.

טו.

מעגל חוזר

כל מה שהושג בישיבה שימש כמעגל חוזר, התפלה המריצה ללימוד, הלימוד למוסר, המוסר לתפלה וללימוד, וחוזר חלילה, כך נוצרת האוירה הבלעדית של שאיפה לעלות בכל מאמצי הכוחות בכל התחומים, ומיצוי כל הכישורים עד תום.

הדוגמה החיה של התלמידים הרבים שזכו להשגים מיוחדים ומרשימים בתחום הלמדנות, הבקיאות, והמוסר, הוסיפו מרץ על מרץ.

טז.

אלול וימים-נוראים

מאמץ הלימוד והמוסר והתפלה בתקופת אלול והימים-הנוראים, היה בעוצמה שאין לתארו במלים, כל מה שהוזכר לעיל בענין העמל בתורה ושאיפת העליה הוא חיוור לעומת מה שהיה באלול, ההכרה שצריך לעשות הכל כדי לזכות בדין בראש-השנה, וכן ההכרה שהצלחת השנה גם ברוחניות

תלויה גם-כן ביום הדין, שיעבדו את שארית הכוחות הגופניים והרוחניים לתשובה ולמעשים טובים. כל אחד תבע מעצמו יותר, וקיבל על עצמו קבלות של חיזוק יתר. הדאגה בכל מהות הנשמה היתה: להשיג בימים קדושים אלו את כל מה שניתן להשיג, להיות טובים ונעלים יותר, ולזכות בדין.

בתקופה זו דמתה הישיבה לגדוד צבא הלוחם את הקרב האחרון, לחיים או למות. (עי' מופת הדור פרק יח).

יז.

הסבא מקלם אמר, שלענין דינו של אדם קובע ראש-השנה יותר מיום-כפור, כי בו נידון האדם ונחתם. יום-כפור הוא בעיקרו יום של מחילה ויום הדין של בינונים, ולקראת ראש-השנה יש לעמול להיות לכל הפחות כבינוני.

בחודש אלול היו באים לישיבה רבים מתלמידיה לשעבר מכל רחבי פולין, מהם גדולי תורה ויראה ששימשו ברבנות בפועל, כדי להתבסס מאותה האוירה המיוחדת ששרתה בישיבה בחודש אלול, הם היו שומרים על סדרי הישיבה בקפדנות, מקשיבים לשיחות המוסר ולשעורים, כתלמידים מן המניין. תקופה זו נתנה להם השראה ועוצמה לכל ימות השנה.

יח.

שמחת תורה

מעמד מיוחד במינו היה ביום שמחת-תורה, השמחה הלוהטת, הריקודים הממושכים עד שכל בגדינו היו ספוגי זיעה, השירה עד כלות הנפש, דמעות גיל, כל אלה השאירו רושם בל ימחה על המשתתפים. לא היתה זו שמחה מתוכננת כדי להיות שמח, השמחה בקעה ממעמקי הנשמה ושפעה כמעין המתגבר. היה זה גם ביטוי הודאה להשי"ת שגתן את חלקנו בתורתו.

יט.

כתב בקונטרס "ימי הרצון" (ישיבת באר יעקב תשל"ד) וזה לשונו: ברמזי הרוקח על שיר השירים (ג', ח) מובאת גירסה במדרש: "מלומדי מלחמה, אלו הלויים המכים בשיר" וזה נפלא כי הלויים בשירם נקראים גם-כן "מלומדי מלחמה", אבל ניתן להבין כי הלויים קדושי עליון, בשירם

בבית-המקדש הגיעו לדביקות עליונה ורוממות כזו, שמי ששמע שירתם הרגיש שיצרו-הרע נמס בקרבו מרוב התלהטות הקדושה, כי הרי כל שירה היא רוממות ומה גם שירת הלויים.

[ועי' בזהר שמות דף יח : שמאריך בענין מעלת השיר, ובין היתר כתב וזה לשונו : אמר רבי נחמיה אשרי הזוכה לדעת באותו השיר (של מעלה) דתניא הזוכה באותו שיר ידע בענייני התורה והחכמה ואיזן ויחקור ויוסיף כח וגבורה במה שהיה ובמה שעתיד להיות, ובזה זכה שלמה לדעת. דתני רבי שמעון, דוד ע"ה ידע בזה ותיקן שירים ותושבחות הרבה ורמו בהם העתידות לבוא, והוסיף כח וגבורה בלשון הקודש, ושלמה זכה יותר באותו השיר וידע החכמה ואיזן וחקר ותיקן משלים הרבה ועשה ספר מאותו השיר ממש והיינו דכתיב (קהלת ב) עשיתי לי שרים ושרות, כלומר קניתי לי לדעת שיר מאותן השירים העליונים ואשר תחתם והיינו דכתיב שיר השירים, כלומר שיר של אותם שרים של מעלה, שיר שכולל כל ענייני התורה והחכמה וכח וגבורה במה שהיה ועתיד להיות, שיר שהשרים של מעלה שרים. אמר רבי אלעזר אלו השרים עמדו עד שנולד לוי, אבל משנולד לוי ואילך אמרו שיר, כיון שנולד משה ונמשח אהרן ונתקדשו הלויים נשלם השיר ועמדו על משמרותם וכו'. אמר רבי יהודה למה נקראו השרים של מטה לויים, על שנלויים ונחברים למעלה כאחד, והשומע גלוה ונדבק נפשו למעלה, עכ"ל הוהר].

והנה לנו אין שייכות למדרגה עילאית זו, מכל-מקום אולי גם אלינו שמץ מהם יגונב. הן לא נוכל להתדמות לדורות עברו, מי שלא ראה שמחת תורה במחיצת אדמו"ר זי"ע [המשגיח רבינו ירוחם ממיר] לא ראה שמחה מימיו. אשרי עין ראתה כל זאת, הלא למשמע אוזן דאבה נפשינו, כשאדמו"ר עלה אחרי קריאת התורה אל ארון הקודש ואמר "התעוררות" בהתלהבות עצומה, וסביב עמדו גדולי עולם ורקדו מולו, ובתום דבריו התחיל ריקוד שנמשך שעות, ועיני כל הרוקדים זלגו דמעות מהתרגשות ושמחת קודש.

ואדמור זי"ע בעצמו התבטא פעם באמצע דבריו איני יודע מה יותר חשוב אצל הבורא-עולם, היום-כפור או השמחת-תורה שלנו!

לא לנו הוא להתמודד להגיע להתעלות עצומה כזאת בתוך ההקפות, אבל סוף-סוף גם אנחנו חשים בהתרוממות בשעת ההקפות.

ואם בהקפות והריקוד יתעורר רצוננו להתעלות ולהתחזק, נוכל גם אנחנו לשאוב חיזוק למשך כל השנה עד שבחדש תמוז עדיין נרגיש את טעמו של יום שמחת-תורה וההקפות ואת החיזוק ששאבנו מהן!

וכמובן ההקפות צריכות להתנהל כפי שאמר פעם אדמו"ר זי"ע על שמחת בית השואבה "להקדיש ליוצרם בנחת רוח" דווקא, שלא לשיר ניגונים מכל הבא ליד ולא להחליף כל כמה דקות את הניגון, ולשיר ולרקוד בטעם וברגש-קודש, אולי ואולי גם אנחנו נרגיש משהו מזה ש"כולם אחוזי חרב" נאמר גם על הלויים המכים בשיר! עכ"ל קונטרס "ימי הרצון".

כ.

בית חיינו

לכן מובן הדבר, שבאופן טבעי כרתו התלמידים ברית עולמים לתורה וליראת-שמים עם שאיפה לעליה עד אין סוף, וראו בישיבה את בית חיייהם, "שבתי בבית ה' כל ימי חיי" זו היתה תפלתו התמידית של כל תלמיד ותלמיד.

לא רק תלמידים ברוכי כשרון גדלו בתורה עד למאד, אלא אפילו התלמידים דלי הכשרונות הצליחו עד למאד ומהם שזכו להיות גדולי ישראל ומרביצי תורה. התמדת התורה ועמלה בטהרה בניצול המכסימלי של הזמן, הבטיחו הצלחה גדולה מאד לכל תלמיד ותלמיד שנכנס למסגרת הישיבה.

גרסינן בכתובות דף ס"ג שמע אבוא דאתא גברא רבא למתא, אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי, אמר ליה (רבי עקיבא אמר לחמיו) אדעתא דגברא רבה מי נדרת. וכתבו התוספות אדעתא דגברא רבה מי נדרת, ואם תאמר והלא אסור לפתוח בגולד וכו' ויש לומר דהכא לא חשיב גולד כיון שהלך לבי רב, דדרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול עכ"ל. הרי לנו שמי שהולך ללמוד בישיבה שצריך להתעמל ולהתייגע להיות אדם גדול, וזה צריך להיות דבר שכיח שיצליח בשאיפתו זו.

כא.

גם תחושת האחוה שבין תלמידי הישיבה, הדאגה אחד לשני, טוהר המידות, אהבת חברים, האווירה האצילית בכל מערכת היחסים שבין אדם לחברו, תרמו גם הם הרבה ללכד את כל תלמידי הישיבה לחטיבה אחת ביתר עוז, למשפחה אחת גדולה. נשמה אחת בגופים מחולקים, זו היתה התחושה של כל תלמידי הישיבה.

כב.

תלמיד הישיבה שמסיבת אונס היה נאלץ לצאת מכותלי הישיבה לשעה קלה, היה מרגיש שנפל מאיגרא רמה לבירא עמיקתא, והזדרז בכל כוחותיו לחזור לכותלי הישיבה כמי שנס אל עיר מקלט, מסכן היה מי שנאלץ לעזוב את כותלי הישיבה ולו לזמן קצר.

ולכן אין פלא גם בעובדה, שתלמידי הישיבה לשעבר שהתבססו במדינות של שפע כלכלי, היו עוזבים את משרותיהם הרווחיות וחוזרים עם בני משפחותיהם לעיירה "מיר" וחיים חיי צנע, וכל זה אך ורק בכדי להימצא במקום "אור נשימה", כי מחוץ לישיבה הרגישו את עצמם כחנוקים ואומללים, ולא יכלו למצוא טעם בחיים גם בתפקיד הקשור ברבנות.

כג.

כך היה נראה בית חיינו, הישיבה הקדושה בעיירה "מיר" בעת שלוותה, עד פרוץ מלחמת העולם השנייה.

ומה שחשוב לציין, שאף בזמן המלחמה בעת טלטולי הדרך מפני להט החרב, גם אז המצב הרוחני של הישיבה לא נחלש, ולא רק שלא נחלש אלא אף השתפר והגיע לשיאים עילאיים ביותר. אמנם בעת הבריחה לפי שעה, היו פה ושם הפרעות, אך החישול והחיזוק גברו על הכל, על כך בפרקים הבאים.

את הצלחתה זו של הישיבה לשמור על מסגרת לימודים תקינה בשעת טלטולי המלחמה ואף להתעלות עוד יותר, יש לזקוף בהרבה למצב הרוחני התקין והמשוריין שהיה בישיבה לפני פרוץ המלחמה, מצב זה היה הבסיס להצלחה הרוחנית בכל שלבי המלחמה והגלות.

פרק ב'

מלחמת העולם השנייה

א.

ההתקפה הגרמנית-רוסית

בי"ז אלול שנת תרצ"ט פתחו הגרמנים במלחמה על פולניה מכיוון מערב, תוך כשבוע ימים הובס הצבא הפולני, כשהגרמנים דולקים אחריו וגורמים בדרכם הרס ומות. [רק בעיר הבירה וורשא נמשכה ההתנגדות של הצבא הפולני עד חג הסוכות שנת ת"ש].

הרוסים, על-פי הסכם מוקדם עם הגרמנים, פלשו לפולניה מכיוון מזרח בשעה שהקרב הוכרע כבר על-ידי הגרמנים, משום-כך כבשו הרוסים את האיזור המזרחי של פולניה ב"נסיעה", כמעט ללא יריות וגרימת הרס, ובלי לגרום אבידות בנפש, בכל אופן לא לאוכלוסיה היהודית. החלק המזרחי של פולין כלל גם את האיזור הסמוך לגבול ליטא ["פולין הליטאית"] בו היו הערים שבהן היו מרוכזות מרבית הישיבות הליטאיות, כגון: וילנא, ראדין, גרודנא, ביאליסטוק, קמיניץ, ברנוביץ, קלצק, סלונים, מיר, ועוד.

ב.

לאחר שנפגשו שני הצבאות, חילקו ביניהם את פולניה לשתיים, החלק המערבי סופח לגרמניה, והמזרחי לרוסיה. החלוקה בוצעה לפי מפה מדוייקת שנקבעה בין הצדדים מראש. במקומות שהצבא הגרמני חדר מדי מזרחה, מעבר ל"קו החלוקה", חזר מערבה ופינה מקומו לרוסים, וכן להיפך. [העיר בריסק היתה עיר הגבול הרוסית, העיר עצמה נכללה בשטח הרוסי, ומערבה לעיר שטח גרמני].

מעתה, היינו תחת שלטון רוסי-קומוניסטי בשליטתו של רב-הרוצחים האכזרי סטלין.

לא היה לאן לברוח, ולא היתה אפשרות לברוח, מי היה יכול לברוח מרוסיה של אז? [פרט לכמה עשרות של תלמידים בעלי אזרחות אמריקאית

ואנגלית שהצליחו לעזוב את פולניה ברגע האחרון לפני פרוץ המלחמה), היו כמה תלמידים שעזבו את הישיבה כדי להצטרף לבני משפחותיהם אך זה לא עזר להם לצאת מתחת יד הממשל הרוסי, יתר התלמידים שמספרם הגיע לכשלוש מאות ומעלה נשארו בין כותלי ישיבת מיר בתקופה זו של המלחמה, ביניהם היו גם מאותם שבאו לתקופת אלול לישיבה, ועקב חלוקת פולין לא יכלו לחזור לביתם שבצד הגרמני, ועל-ידי- כך זכו להנצל יחד עם הישיבה.

הסכם זה של כיבוש פולניה וחלוקתה לשתיים, נקרא: "הסכם ריבנטרופ-מולוטוב", על שם שני שרי החוץ של גרמניה ורוסיה שחתמו עליו. למעשה הסכם זה הוא שפתח את פתח הצלה לבני הישיבות, גם נס וילנא שיסופר עליו להלן נעוץ בהסכם זה, והיה זה בבחינת "תן לי יבנה וחכמיה" בלי שידעו על-כך רשעי עולם אלו, וכמבואר בפרק הבא.

פרק ג'

הסכם ריבנטרופ-מולוטוב

א.

אמרו חז"ל (גיטין פח.) על-הפסוק: "וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלקינו" (דניאל ט', י"ד), שבשעה שהגלה הקב"ה את ישראל לבבל, אז גם בעת רעה זו דאג שלא תשתכח תורה מישראל מסיבת החורבן והגלות, והקדים את גלות צדקיהו לבבל בעוד שהיו קיימים עדיין בבבל תלמידי-החכמים שגלו קודם לכן עם יכניה, כדי שיספיקו ללמד תורה את גלות צדקיהו לפני מותם.

וכן הוא במדרש תנחומא (נח, ג) וזה לשונו: צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה גלות יכניה לגלות צדקיה כדי שלא תשתכח מהן תורה שבעל-פה, וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום, ולא שלט בהן לא אדום ולא יוון, ולא גזרו עליהם שמד, ואף לימות המשיח אין חבלי משיח רואין וכו', עכ"ל.

וכן בעת חורבן בית שני, ביקש רבי יוחנן בן זכאי מאספסינוס קיסר: "תן לי יבנה וחכמיה" (גיטין ג"ה:), ומהם התפשטה התורה לאחר החורבן בכל העולם.

כן נאמר גם על חורבן יהדות אירופה בשנת ת"ש—תש"ה, שהקב"ה ברחמיו המרובים שייר לפליטה את מרבית ראשי הישיבות ואלפים מתלמידיהם, ומהם נתפשטה התורה בכל העולם אחרי המלחמה. כאמור רובם ניצלו דרך ווילנא ["נס וילנא"] וכפי שיסופר להלן.

וכבר הבטיח לנו הקב"ה בשבועה שלא תשתכח תורה מישראל לעולם שנאמר (ישעיה נ"ט, כ"א) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיו לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ופירש"י שם וזה לשונו: ואני זאת בריתי אותם, בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים, כי אף בגלותם לא תשתכח תורה מהם, עכ"ל.

ב.

ביום ח' אלול תרצ"ט, תשעה ימים בלבד לפני פרוץ מלחמת העולם סיבב הקב"ה את ענין חתימת הסכם ריבנטרופ-מולוטוב. הצד הגלוי של ההסכם היה: חוזה אי התקפה בין שתי המדינות למשך עשר שנים. והצד הסודי שבו היה: חלוקת אירופה המזרחית (להלן אות ד').

בשעתו זיעזע והדהים הסכם זה עולם ומלואו. כל יושבי תבל, ממנהיגי המדינות ועד פשוטי העם, היו מוכי סחרחורת ולא ידעו אפילו איך להתחיל להבין את המתרחש.

הסכם זה היה מוזר עד מאד מכל הבחינות, הן בגלל השנאה התהומית בין הצדדים החותמים שהאידיאל המוצהר שלהם היה השמדת הצד שכנגד [כעבור פחות משנתיים, פתחו הגרמנים בהתקפה אדירה על רוסיה וכמעט הביאו להכרעתה]. והן בגלל העיתוי, בעוד שהרוסים ניהלו משא-ומתן מתקדם עם צרפת ובריטניה עם חוזה הגנה, לפתע הודיעו שנחתם הסכם עם גרמניה.

בגלל מוזרותו של ההסכם, והיותו בלתי טבעי ובלתי מתקבל על דעת הקהל ואנשי הצמרת, הן בגרמניה והן ברוסיה, היו התבטאויות של מפח

נפש בשתי המדינות, שלא לדבר כבר על המרירות של מדינות המערב, על-כל-פנים זו הייתה המציאות.

ג.

לאחר המלחמה נתגלה מסמך סודי הנספח להסכם הגלוי של אי-התקפה למשך עשר שנים, לפי הסכם זה שהוא מובא כלשונו להלן, חילקו הרוסים והגרמנים ביניהם את ההשפעה ולמעשה את השלטון במזרח אירופה. למרבה הפליאה היה סעיף גם בקשר לעיר ווילנא, שלפיו מכירים שני הצדדים בזכותה של ליטא על עיר זו.

סעיף זה הוא בבחינת נס בתוך נס, שהרי מדובר בגדולי הרוצחים-השטניים שהאנושות ידעה אי פעם, ותוך כדי שוד מדינות וחלוקתן הם "מכירים" בזכותה של ליטא — שגם אותה חמסו — בעיר וילנא. כך היו פלאי החשגחה, כדי להוביל להצלתם של ראשי הישיבות ותלמידיהם.

ד.

הנספח הסודי של הסכם ריבנטרופ—מולוטוב

מתאריך ח' אלול תרצ"ט

... בהודמנות זו של חתימה על חוזה אי-התקפה בין הרייך הגרמני לבין ברית-המועצות קיימו נציגי שני הצדדים החתומים-מטה שיחות סודיות בהחלט בעניין גבולות איזורי-ההשפעה של שתי המעצמות במזרח-אירופה. שיחות אלו הביאו לסיכומים הבאים:

(1) במקרה של הסדר מחדש, טריטוריאלי ומדיני, באזורים השייכים לארצות הבלטיות (פינלאנד, אסטוניה, לאטביה, וליטא), ישמש הגבול הצפוני של ליטא כגבול אזורי-ההשפעה של גרמניה ורוסיה הסובייטית. בקשר לכך מובטחת הכרת שני הצדדים באינטרס של ליטא בעיר ווילנא.

(2) במקרה של הסדר מחדש, טריטוריאלי ומדיני, של השטחים השייכים למדינה הפולנית, יהיו אזורי-ההשפעה של גרמניה וברית-המועצות קבועים בקו נארב, ויסלה וסאן, בקירוב. [בט"ו תשרי ת"ש התמו שני הצדדים על הסכם מחדש של חלוקת פולין עם כמה תיקוני גבול].

השאלה, אם מבחינת האינטרס של שני הצדדים רצוי הוא קיומה של מדינת-פולין עצמאית, ומה צריכים להיות הגבולות של מדינה כזאת, לא תוכל לבוא על פתרונה אלא רק במהלכן של התפתחויות מדיניות נוספות. (3) בקשר לדרום-אירופה נתבעה על-ידי הצד הסובייטי תשומת-לב לאינטרסים הרוסיים בבסאראביה, הצד הגרמני מצהיר על העדר גמור של כל ענין מדיני באזורים אלו.

(4) שני הצדדים מתחייבים לשמור בסדיות גמורה את תוכנו של פרוטוקול זה.

ה.

הרבה רווח והצלה עמד ליהודים מהסכם זה, בלי שיעלה על דעת שום אדם בעולם, שהעניינים יתפתחו כפי שהתפתחו, ונזכיר כמה מהם:

(א) הכיבוש הרוסי של מזרח פולניה היה בלי פגיעות בנפש, כפי שהוזכר לעיל (פרק ב', אות א').

(ב) העברתה של העיר ווילנא לליטא לתקופה של כשמונה-תשעה חודשים [שנת ת"ש הייתה מעוברת] ושהודות לכך ניצלו מרבית ראשי הישיבות ואלפים מתלמידיהם, וכפי שיסופר בסמוך.

(ג) חלוקת פולין גרמה לזרם פליטים יהודיים ממערב פולין שבידי הגרמנים למזרח פולין שבידי הרוסים, פליטים אלו שמספרם הגיע ליותר מחצי מיליון גורשו לסיביר וכמחציתם זכו להשאר בחיים, [עי' להלן פרק י"א אות ה'].

(ד) הגבול המשותף שנוצר בין איזור הסיפוח הרוסי לבין רומניה, איפשר בריחה של רבבות יהודים לרומניה ושבסופו של דבר ניצלו מידי הגרמנים.

דבר פשוט ומובן לכל, שאם לא היה נחתם הסכם זה, היו הגרמנים כובשים לבדם ח"ו את פולניה כולה, שמבחינה צבאית לא הייתה שום מניעה לכך. אך ההשגחה סיבבה שבפועל הגרמנים יכריעו את פולניה ויגישו לרוסים על מגש של כסף את החלק המזרחי כדי שינצלו בני התורה ושארית הפליטה.

פרק ד'

השלטון הרוסי

א.

התחזקות בתורה ובתפלה

תשרי ת"ש.

ימי הסליחות והימים-הנוראים של שנת ת"ש עברו עלינו בעיצומה של המלחמה ושינוי המשטר [הצבא הרוסי הגיע לעיירה "מיר" ביום צום גדליה שנת ת"ש]. למרות עובדה זו, התנהל לימוד-התורה המוסר והתפלה בסדר הרגיל. השעורים של ראש-השיבה, השיחות של המשגית, גם הם הושמעו בתקן רגיל. יתר על-כן, היתה התחזקות מיוחדת בתורה ובתפלה, והמצב הרוחני בישיבה היה מתחזק באופן מיוחד, בידענו שאין לנו שום עוגן הצלה חוץ מהתורה, הייתה התחזקות מתמדת באמונה ובטחון בהקב"ה, בתשובה בתפילה ובלימוד התורה. כן הונהגו בישיבה משמרות לימוד לכל עשרים-וארבע שעות היממה. אמרו על כך, שההתחזקות בתורה ובתפלה בשעה קשה זו, ובפרט בתפלות הימים הנוראים שהיו מעל ומעבר למה שהיו עד כה, הן אשר עמדו לנו להשאר בחיים.

בחג שמחת-תורה האחרון בעיר "מיר" הייתה השמחה במלוא עוצמתה כבכל שנה ואף למעלה מכך, השירה של "עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל", הושרה ברציפות של כמה שעות בהתלהבות שלא הייתה דוגמה בתולדות הישיבה, ובקושי הגיעה לסיומה. [אמרו על-כך, ששירה זו שהייתה תפלה מעמקי הלב — בקעה רקיעים].

יש לציין, שההתחזקות במצבים קשים, היתה אופיינית לישיבת מיר. גם בטלטולים בעיר וילנא וקיידאן, ביפן ובשנחאי, הדבר הראשון שדאגנו לו היה: חיזוק פנימי וסדרי לימוד תקינים, השתדלויות ההצלה וההגירה, לא היו על חשבון הלימוד בישיבה.

ב.

תרעב ותמחסור

הרוסים, מיד עם הכיבוש בזזו את מדינת פולגניה [עד המקום שכבשו],

הם רוקנו את כל מאגרי המזון והעבירום לרוסיה. כמו־כן רוקנו את כל מוצרי התעשייה שבבתי־החרושת ובמחסנים וכו'. את כל מה שהיה ניתן לקחת לקחו. הרעב והמחסור הורגשו בכל מקום.

גם הישיבה נותרה ללא לחם, פשוטו כמשמעו, היה קשה להשיג אפילו כזית פת. בחג סוכות ושמחת תורה, היה מזון רוב התלמידים: לחם במידה ותפוחי־אדמה תפלים (שמן כבר לא היה מצוי).

לאחד התלמידים היתה גישה למושל הצבאי הרוסי של "מיר", אותו תלמיד נפגש אתו ותיאר לו את מצב הרעב בישיבה. המושל הצבאי לא שת לבו לדבריו. אך אותו תלמיד המשיך בבקשתו והדגיש שהרעב מציק ואין מגין לשבור את הרעבון. המושל הצבאי השיב: "אולי מחר בלילה נראה". תשובה צינית זו, פיכחה אותנו עוד יותר להיכן הגענו, כשמסבירים שאין כעת פירור לחם, משיבים "אולי מחר בלילה נראה".

היינו מוכרחים לשתוק ולרעוב. להתלונן ברוסיה אסור, ומי שהעז להתלונן היה צפוי לגזר דין חמור.

ג

המזימה לגירוש לסיביר

אך זה לא הכל, השלטון הרוסי זמם להגלות אותנו לסיביר, כי מעתה היו חלים עלינו החוקים והגזוהלים של רוסיה הסטליניסטית שלפיהם ב"עוון" ניהול ישיבה וב"עוון" לימוד בישיבה "מגיע" מאסר עולם עם עבודת פרך בסיביר!

המושל הצבאי שחשש שמא נתפור ונימלט, יעץ לנו "לטובתינו" שנשאר במקום. השלטון הרוסי היה טרוד עדיין בכינון שלטונו ובהשלמת ביזת פולין, גם מסילות הברזל לא היו פנויות, ותיכנן את גירושנו לסיביר כעבור זמן מה.

אך מה יש לעשות? איך יכולים לברוח? התחזקנו בכוחינו שבפת, בתפילה.

וילנא

פרק ה'

נס וילנא

א.

כיומים שלושה לאחר שמחת-תורה [בכ"ו תשרי ת"ש] בהיותינו אובדי עצות נודע לנו* שהרוסים עומדים להעביר בעוד כשבועיים את העיר ווילנא [בירתה ההיסטורית של ליטא] משילטונם לידי שלטון ממשלת ליטא העצמאית. העיר ווילנא הייתה לאחרונה תחת שלטון פולין, ועם הכיבוש הרוסי סופחה לרוסיה. איש לא ידע ואיש לא הבין את מניעי ההחלטה המוזרה והנחפזת הזו. הרי ליטא הייתה מדינה נגסית, ולא רק שלא העיזה אפילו לחלום לבקש מרוסיה את השלטון על ווילנא, אלא ששמחה שבינתיים פסחו עליה, כי היא ידעה את מה שצפוי לה. והנה במפתיע נעשו הרוסים כן-כך אדיבים ובלי שום לחץ כאילו מרצונם הטוב הוציאו מתחת שלטונם את העיר הגדולה ווילנא!

השערות שונות נאמרו בשעתו להסביר צעד זה, אך לא היה בהן כדי לשכנע ובפרט בתנאי התוהו-ובוהו המדיני ששררו אז בחלק זה של העולם. כיום אחרי שנתגלה המסמך הסודי של הסכם רוסיה גרמניה (לעיל פרק ג' אות ד') רואים שה"ויתור" על ווילנא קשור בהסכם זה, לפיו מובטחת הכרת שני הצדדים באינטרס של ליטא בעיר ווילנא.

ב.

אך למרות הכל, מימוש ההסכם בקשר לוויילנא כה מהר, ובכלל עצם מימושו, הוא פלא מופלא עד מאד, כי הרוסים הקימו בכפיה בסיסים צבאיים

(* הידיעה על-כך נודעה לנו ממקורות חוץ, כי הרוסים הטילו איפול על המתרחש, במדינות אחרות ידעו על-כך יותר משבוע קודם. ידיעה זו נודעה לנו בהשגחה מיוחדת, ובדיעבד גם טוב שנודעה באיחור של כשבוע, כי על-ידי-כך היינו במקומנו עד אחרי שמחת תורה, ולמעשה לא הפסדנו כלום מאיחור הידיעה כי הספקנו להגיע לוילנא בזמן.

בתקופה זו בליטא לטביה ואסטוניה, ובכח הבסיסים הללו השתלטו על שלושת מדינות אלו וסיפחו אותן לרוסיה בקיץ שנה זו, (ראה להלן פרק ח' אות ב'). ללטביה ואסטוניה לא ניתנה כל תמורה עבור הבסיסים שהושגו מהן בכפיה, תוך העמדת פנים: "כדי להגן עליהן מפני התקפה מבחוץ". ודווקא עם ליטא ניהלו הרוסים "משא-ומתן" על זכות לבסיסים "תמורת" ווילנא. הליטאים ידעו מה שיהיה סופם אחרי שהרוסים יקבלו את הבסיסים, והמשא-ומתן עם ליטא גם הוא היה בכפיה ובחמס. למעשה יכלו הרוסים להשיג את הבסיסים בליטא בלא למסור את ווילנא וכמו שהשיגו את הבסיסים בלטביה ואסטוניה, בלי כל תמורה, אך כך סיבבה ההשגחה, כדי להעמיד רווח והצלה לבני התורה. (עי' להלן פרק ח' אות ב').

בכל אופן יהיה הנימוק אשר יהיה, עצם העובדה שנכנס בראש של הרוסים לוותר על ווילנא לפי שעה וברגע זה, דבר שהביא בסופו של דבר להצלת שארית הפליטה של בני התורה, היה בזה כדי להרגיש בחוש בהשגחת שמים גלויה, ויכלו למשש את דברי הפסוק: לב מלכים ושרים ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו, הכל ראו את שליטת ההשגחה העליונה ושאינ עוד מלבדו. מאורע זה נקרא בשעתו "נס ווילנא", כי ממנו השתלשלה הצלת כלל התורה. רובם של גדולי ראשי הישיבות ואלפי תלמידי ישיבות ותלמידי חכמים ניצלו דרך ווילנא, כפי שיסופר בפרקים הבאים, ומהם התפשטה התורה בכל רחבי העולם לאחר השואה.

ג

תנחירה לווילנא

ההודעה על סיפוחה של ווילנא לליטא, חישמלה את כל בני הישיבה ואת יתר בני הישיבות שתחת השלטון הרוסי, והחלו מיד להתכונן לנסיעה לווילנא.

היו כאלו שהטילו ספק בכדאיות הנסיעה לווילנא, כי ליטא בין כה וכה תפול בידי הרוסים, ואז אם יתפסו את אלו שברחו לשם מי יודע אם לא יהיה מצבם קשה יותר מאילו לא ברחו. היו גם שחששו שמא זה תכסיס מלכודת כדי לגלות את אלו שאינם מרוצים מהשלטון החדש כדי להגלותם לסיביר. תכסיס מעין זה היה מצוי במשטר הרוסי של אז.

אך כל החששות הללו לא נפלו על אזנים קשובות, היתה התעלמות מכל חישוב, והמחשבה שהשתלטה על הכל הייתה: הנה פתח הצלה בפנינו, גרוץ דרכו מיד. כאילו משמים תפסונו והוציאנו במהירות מההפיכה. אורת בריחה השתלטה בכל, אריות חפצים מהירה, פרידה מקרובים, ושאר הסידורים האחרונים, כאילו בורחים מפני אויב העומד להגיע כל רגע. ההכנות לעזיבה נעשו בהסתר כדי לא לעורר את תשומת לב השלטון הרוסי.

ד.

בתאריך ב' חשון ת"ש עזבו רוב תלמידי הישיבה את העיירה "מיר" בחשכת הלילה לכיון ווילנא, בתנאי נסיעה קשים. לאחר מכן הגיעו יתר התלמידים וראשי הישיבה [ראש הישיבה רבי אליעזר יהודה פינקל עם בני-ביתו, חתנו הר"מ רבי חיים שמואלביץ עם בני-ביתו, המשגיח רבי יחזקאל לווינשטיין עם בני ביתו].

רק אחד מראשי הישיבה רבי אברהם צבי קמאי הי"ד נשאר בעיר מיר, בהיותו משמש גם בתפקיד רב העיר, לא נטש את קהל עדתו בתקופה קשה זו ונשאר בעיר כדי לנהלם ולעודדם.

בדרכנו לוילנא ניתקלנו בשרידי חיילי הצבא הפולני המובס שהפגינו את שנאתם כלפי היהודים אפילו בשעה זו, גם מפלתם המוחצת לא הסיחה את דעתם משנאתם ליהודים.

ה.

העיר היתומה

עזיבת הישיבה את העיר "מיר", השאירה רושם כבד על כל שכבות האוכלוסיה, לא היה יום קשה לעיר כיום עזיבת הישיבה, העיר דמתה לבית שנתייתם, הכל הרגישו ב"פנה הודה פנה הדרה". כשנודע לקומיסאר [המושל הצבאי] של "מיר" על דבר בריחתם של תלמידי הישיבה זעק כחיית טרף: הם ברחו, עוד נתפוס אותם!

ו.

הכניסה לוילנא

הכניסה לוילנא לא צרכה רשיון מיוחד, כי עדיין הייתה תחת שלטון רוסי כמו יתר פולין המזרחית. רק לאחר כניסת השלטון הליטאי לעיר נוצר מסביב לוילנא קו גבול חדש: ליטא-רוסיה, ומי שלא הגיע בעוד מועד לוילנא לא היה יכול להכנס לעיר אם לא בהברחת הגבול.

הצבא הרוסי שמילא את הרחובות, ושחזה בכניסתם ההמונית של תלמידי הישיבות לוילנא, לא התערב. כולם המתינו בצפייה לכניסת השלטון הליטאי.

ז.

האכסניה הראשונה בוילנא

כשהגיעה הישיבה לוילנא, הסתדרו רובם של התלמידים בבנין ישיבת "ראמיילעס". הבנין היה קטן מהכיל את כולם, וחלק מהתלמידים נאלץ ללמוד בכמה בתי-כנסת. גם מעונות לא היו והיו ישנים על חבילות המטען. אך גם בתנאים כאלה למדנו.

ח.

גם משאר הישיבות שבאזור הרוסי נהרו לוילנא באלפיהם. רובם של ראשי הישיבות עם תלמידיהם הצליחו להגיע לוילנא בעוד מועד ומצאו בדרך זו את הצלתם. (עי' פרק י"א אות ד-ה).

בוילנא שרר רעב כמו ביתר אזור הכיבוש הרוסי, והיה צורך לפעמים לעמוד בתור במשך כמה שעות כדי לזכות בככר לחם. אך בחסדי השי"ת געשה סידור ללחם עבור בני הישיבות. עם הסיפוח של וילנא לליטא כעבור כשבועיים, הוצפה וילנא בשפע של מזון על-ידי יהדות ליטא.

הליטאים בוששו לבוא

ביום שנקבע מראש שבו יכנס הצבא הליטאי לוילנא ויקבל לידי את השלטון, לא נראה אף חיל ליטאי אחד בעיר. עברו עוד כמה ימים וגם אז לא היה שום סימן לכניסת הצבא הליטאי. [אולי בגלל המיקוח על גודל הבסיסים הרוסיים בליטא]. החל החשש לכרסם שמא כל ענין ווילנא נועד על-ידי הרוסים לשמש מלכודת ל"בוגדים" ותו לא.

כשהביעו חשש זה בפני רבה של וילנא הגאון רבי חיים עוזר גרודז'נסקי השיב: אל דאגה! סיבת האיחור היא, כי עדיין לא הגיעו לוילנא כל בני הישיבות הנמצאים בדרך לעיר כדי להנצל! ואכן כך היה! מידי יום ביומו הוסיפו להגיע קבוצות נוספות של בני ישיבות לעיר, ורק לאחר שנפסק זרם בני הישיבות הנכנסים לעיר, נכנס הצבא הליטאי לעיר באיחור של כשבוע שבועיים, ונטל לידי את השלטון בעיר!

בחסדי השי"ת הגיעו לוילנא במערבולת המלחמה גם אדמו"רים, רבנים ובני ישיבות מאזור הכבוש הגרמני. הגיעה קבוצה מאורגנת של תלמידי ישיבת לובאביץ מהעיר אוטווצק הסמוכה לוורשא, וכן הגיעו תלמידים פזורים מישיבות שונות שבמערב פולין, רבה של וילנא רבינו חיים עוזר גרודז'נסקי אירגן את התלמידים הללו לישיבה מאורגנת שנקראה: "ישיבת חכמי לובלין" (יח"ל), לראש הישיבה נתמנה הרב הגאון רבי מנחם צבי איזנשטאט. ארגונם זה הועיל להם רבות הן מבחינה רוחנית והן מבחינה גשמית.

י.

בית הכנסת שבפרבר נובוגרוד

עם כניסת השלטון הליטאי לוילנא, ניצלנו לפי שעה מהשלטון הרוסי. התחלנו לחפש דרכי יציאה מליטא [שהיתה עדיין מדינה עצמאית] למדינות שמחוץ למעגל המלחמה. אך היות וזה לא היה ענין של יום יומיים, משום כך חיפשה הישיבה מקום מתאים בעיר שיאפשר לימוד תקין עד שתתאפשר היציאה. הישיבה קיבלה לרשותה את בית-המדרש הגדול

שבפרבר "נובוגרוד". בית-מדרש זה שהכיל מאות מקומות ישיבה, קלט את כל בני הישיבה, והלימודים חודשו בתקן רגיל כקדם. נאמרו גם שיעורים בעיון ושיחות מוסר, כמו-כן הושגו בסביבה מעונות עבור כל בני הישיבה, וכן נעשה סידור מתאים לאספקת הארוחות.

יא.

כל מי שהכיר את הישיבה בעירה "מיר" ונקלע לבית-הכנסת בנובוגרוד, נדמה היה לו שהוא נמצא בעירה "מיר", אותו להט של לימוד בעיון, אותה התלהבות במוסר ובתפלה, אותה שקיעה בלימוד, ללא כל שינוי! עובדה זו הפליאה את כולם. אחרי הכל, הלוא נמצאים בזמן מלחמה וסכנה, מנותקים מהבית, לא יודעים מה ילד יוב, ועם-כל-זה התחזקות כזו כאילו לא קרה דבר!

אספר את רשמיו של אדם מהצד המבטאים את מצב הלימוד בישיבה. אדם זה [שהוא היום תלמיד-חכם חשוב, היה אז תלמיד ישיבת "בריסק"] הגיע גם הוא כפליט לוילנא, והחליט ללמוד במסגרת ישיבת "מיר" בנובוגרוד. בדרכו לישיבה בנובוגרוד, כשאך התקרב לרחובות הסמוכים לישיבה, שמע קול רעש גדול של לימוד תורה מפי מאות התלמידים, קול זה היה כל-כך מתוק וערב וכובש לבבות, עד שתקפה אותו ריצה במהירות לישיבה כמו "מגנט".

וממשיך אותו תלמיד-חכם ומספר, שלימוד המוסר לפני מעריב היה כאש אוכלת עד שרעדו כותלי בית-המדרש, ותפלת מעריב שלאחר לימוד המוסר הייתה ברגש ובכוונה עצומה שאין לתאר, אלו דבריו של התלמיד-חכם הנ"ל.

התמדת הלימוד הייתה גם ביתר הישיבות שהגיעו לוילנא.

יב.

שיעורי הרב מבריסק

הרב מבריסק מרן רבינו יצחק זאב סולובייציק זצ"ל היה מפליא מאד את חסדי ה' על בני הישיבות, איך שהקב"ה ביצר להם מקום בוילנא בין

הפטיש והסדן, מצד אחד הגרמנים ומצד השני הרוסים, ואמר שמצב הרגיעות בוילנא מחייב מאד להתחזק בלימוד התורה, ואכן כך היה. הרב מבריסק שפעל למען חיזוק לימוד התורה בעת זו, אמר אז את שיעוריו המופלאים בכל החיות והעומק וההקף לפני קיבוץ של בחירי תלמידי הישיבות בוילנא שמנה כחמישים-ששים משתתפים. השיעורים נאמרו תמידים כסדרם ונקראו בשם „דער בלאט“. שיעורים אלו היו התוססים ביותר שנאמרו אי פעם על-ידי הרב. הייתה זו תקופה של עליה עצומה בעמקות התורה בעולם הישיבות, והיא נזכרת בסילודין על-ידי כל מי שזכה להשתתף בהם. שיעורים אלו נמשכו כשנה שלימה, מיד עם בואו של הרב מבריסק לוילנא בחשון ת"ש עד כסליו שנת תש"א (כמעט עד זמן היציאה מרוסיה). גם לאחר פיזור הישיבות מוילנא לעיירות הסמוכות (להלן פרק ו'), נמשכו השיעורים כסדרם, כי היו הרבה יחידים שנשארו בוילנא, והיו גם ישיבות שלימות שנשארו בוילנא, וכן היו יכולים להשיג רשיון כניסה זמני לעיר מהעיירות הסמוכות וכך באו לשיעור גם התלמידים שעברו לעיירות.

יג.

האדמו"ר ממודזיץ

האדמו"ר הזקן ממודזיץ רבי שאול ידידיה אלעזר טויב (זצ"ל) הגיע לוילנא גם הוא בהשגחה מיוחדת כדי לחזק לבבות נדכאים ולסייע בהצלה. האדמו"ר ממודזיץ נמלט מוורשא שהייתה כבושה בידי הגרמנים ובגלגולי דרך הגיע עד בריסק, מבריסק הגיע בסייעתא-דשמיא מיוחדת לוילנא עם בני משפחתו.

בוילנא ערך "שולחנות" שבהם השתתפו המונים מהפליטים שמילאו את בית-מדרשו עד אפס מקום. נגינותיו המפליאות הרנינו את הלבבות השבורים והרצוצים והיו מקור השראה לשמחה ועידוד.

גם לאחר שהליטאים פקדו על הישיבות להתפור מוילנא, המשיך האדמו"ר ממודזיץ לשהות בוילנא עד הסיפוח הרוסי באב שנה-זו, כשהוא סועד את הלבבות בשמחה כל זמן שהותו.

ימים אחדים בלבד לאחר הסיפוח הרוסי קיבל האדמו"ר ממודזיץ בסייעתא-דשמיא מיוחדת, רשיון יציאה מרוסיה לארצות-הברית [מקורביו

שבארה"ב סייעו לו באזרחותו האמריקאית]. ובאמצע אב שנת ת"ש עזב את רוסיה באופן חוקי דרך יפן לארצות-הברית. מסיבת הפרידה לכבודו נערכה בוילנא במוש"ק פ' ואתחנן, יתר בני ביתו הגיעו לארה"ב לאחר-מכן עם שאר הפליטים דרך יפן.

מארה"ב עלה לארץ-ישראל לאחר המלחמה, וקבע את בית-מדרשו בתל אביב. נפטר בשנת תש"ח והובא לקבורה בהר-הזיתים בירושלים, והיה מהאחרונים שזכו להקבר שם באותה שעת חרום.

ק י ד א ז

פרק ר

היציאה מוילנא

א.

ממשלת ליטא הקימה "משרד לפליטים" למרות שמספרם היה רק כמה אלפים, משרד זה נתן "תעודת פליט" לכל פליט, ועיקר דאגתו היתה שלא יתאזרחו הפליטים. בסופו של דבר היה, שדווקא המעמד של פליטים שהונצח על-ידי הליטאים הוא שהכשיר את הקרקע ליציאה מרוסיה וכפי שיסופר להלן [בפרק יא אות א'].

ב.

לאחר כחודשיים של שהיית הפליטים בוילנא, נתנה ממשלת ליטא הוראה שעל הפליטים [שהיו בעיקר מבני הישיבות] לעזוב את ווילנא ולהתפזר בעיירות הסמוכות.

בעיקרו של דבר היתה טובה בהוראה זו, כי בלא-משים היו נאלצים להתמזג מעט או הרבה בכל המרקחה ששרה בוילנא מסביב לפליטים ומאמצי ההגירה, דבר שהפריע ללימוד.

פקודת הפיזור לא פגעה בתלמידי-חכמים בודדים ולא בישיבות בעלי מספר תלמידים קטן, היו גם כמה ישיבות בעלי מספר תלמידים די גדול שהצליחו להשאר בוילנא. וכן היה ניתן להשיג רשיון כניסה זמני לעיר, שהשתמשו בו בין היתר משתתפי השיעור של הרב מבריסק.

ראש הישיבה הגרא"י פינקל לא הסכים לעבור לאחת העיירות בגלל שלא הייתה כזו בגודלה שיכלה לקלוט את כל שלש מאות התלמידים ולאפשר סדרי לימוד תקינים, משום-כך שאף לעבור לעיר הגדולה והשלווה "קיידאן" שבעומק ליטא, אך ממשלת ליטא לא הסכימה לכך בתקיפות ודרשה להתפזר רק בעיירות שמסביב ווילנא.

ג.

ראש הישיבה הפעיל את כל מאמציו וכושרו כדי להשיג את הרשיון לקיידאן כי הוא ידע שהמשך הלימודים התקין תלוי בכך. בין יתר מאמציו הוא העניק סכומים גדולים לאנשי השלטון המתאימים והללו נתנו לישיבה את הרשיון להתמקם בעיר קיידאן. מאמציו אלו של ראש הישיבה להעביר את הישיבה לקיידאן, מאמצים שלא היו קלים כלל וכלל, ובפרט שהיו קשורים בממון רב, שהיה אז מאד חשוב ומאוד חסר, הועלו על נס.

ד.

המעבר לקיידאן

בתחילת חודש טבת, לאחר כחודשיים של שהייה בוילנא, עברה הישיבה לעיר קיידאן.

השקט והשלווה, היו נסוכים על פני העיר ותושביה, כאן בקיידאן לא היה זכר לכל ההמולה ששררה בוילנא, האוירה היתה כה שלווה עד שיכלו לשכוח שקיים מצב מלחמה בעולם. [אותה תקופה התנהלה גם מלחמת רוסיה—פינלנד].

בעיר היה קיים בית-מדרש גדול שהכיל את כל מאות תלמידי הישיבה. מסופר על בית-מדרש זה שהגאון מוילנא למד בו בהיותו צעיר ימים בעת שיצק מים על-ידי רבה של קיידאן רבינו משה מרגלית מחבר ספר "פני משה" על תלמוד ירושלמי.

גם המעונות לבני הישיבה וסידור אספקת המזון סודרו על הצד הטוב ביותר.

ואכן הישיבה החלה את הלימוד בקיידאן בתנופה כבירה שלא ידעה כדוגמתה, הלימוד והתפילה עלו על כל מה שהיה בעיר "מיר" ובוילנא, תלמידי הישיבה זוכרים ברטט את ההתעלות שזכו לה בקיידאן.

ה.

תאונת המטוס

בכל אותה תקופה, ללא הפוגה, פעל ראש הישיבה וצוות פעילי ההגירה

להשיג רשיונות יציאה בכל הכיוונים, אך ללא תוצאות. באופן מיוחד התמסר ראש הישיבה להשיג סרטיפיקטים לארץ-ישראל והוא אף הפעיל גורמים בארצות הברית לשם-כך, אך לא עלתה בידו בגלל עקשנותה האכזרית של ממשלת אנגליה. לאחר שראש הישיבה נוכח שבליטא לא יוכל להשיג סרטיפיקטים לבני הישיבה, החליט לנצל את הסרטיפיקט שבידו ולנסוע לארץ-ישראל ומשם לפעול להשגת הסרטיפיקטים. הוא נסע עם הרבנית לשדה התעופה של העיר ריגה (בירת לטביה) והמריא לארץ-ישראל. כשאך המטוס התרומם גאלץ לחזור ולנחות נחיתת אונס. בתאונת מטוס זו נפצעה הרבנית, וראש הישיבה גאלץ לבטל את תכנית טיסתו לארץ-ישראל לפי שעה, ורק בחורף תש"א כשלכל תלמידי הישיבה היו רשיונות יציאה מרוסיה ליפן, נסע ראש הישיבה לארץ-ישראל [דרך נמל אודיסה] כדי לעמוד לימין הישיבה מחלק זה של העולם ובעיקר כדי להשיג את הסרטיפיקטים הנכספים.

עם כל הצער של התאונה וביטול תכניתו זו, הרגישו כולם בהשגחה שבמקרה זה, והמשגיח התבטא: הכל משמים [לטובה].

בסופו של דבר לא השיג ראש הישיבה את הסרטיפיקטים בהיותו בארץ-ישראל וזאת כאמור עקב אכזריותה של ממשלת אנגליה. לו היינו מרוחקים למאמציו הדינמיים במסירות נפש של ראש הישיבה, אפשר שהיה הדבר עלול למנוע מאתנו את ההחלטה לפנות לנ. ק. וו. ד. כדי לקבר רשיון יציאה כמסופר להלן בפרק יא אות ב'.

פרק ז

השגת הפספורטים

נס השגת הפספורטים הפולניים

א.

שבט-אדר ת"ש

באותה תקופה נעשו נסיונות הגירה נוספים בכל הכוונים האפשריים, אך ללא כל הצלחה. העובדה שהיינו חסרי נתינות כל שהיא [פולין בטלה אז מן העולם], הכבידה על מאמצינו, משום-כך חתרנו להשיג פספורט מאיזו שהיא מדינה, כדי שיהיה לנו משהו ביד, אך איך יתכן לחסרי נתינות להשיג פספורט בזמן מלחמה?

צוות-הפעילים גילה שבקונסוליה האנגלית בקובנה קיימת מחלקה

פולנית של ממשלת פולין הגולה, לאחר כיבושה של פולין עברה הקונסוליה הפולנית בקובנא למשרדי הקונסוליה האנגלית [אנגליה היתה בעלת בריתה של פולין והכירה בממשלת פולין הגולה]. במשרד זה ישב נציג פולני והוא הסכים לתת לנו תעודה כתחליף לפספורט.

ב.

למרות שערכה של תעודה כזו היה מבוטל, לא רק מפני שהיא של ממשלה שעברה ובטלה מן העולם, אלא גם בגלל עצם מהותה. בראש הגליון נדפס בהבלטה: תחליף לפספורט, ועל הכותרת: "צירות פולין בקובנה" נדפסו קווים מקוטעים המסמנים מחיקה.

גם צורתה החיצונית של תעודה זו היתה עלובה למדי, היא לא היתה בצורת פנקס כמקובל לפספורט אלא בצורת גליון נייר כמו טופס שבו היו רשומים הפרטים האישיים. מאחר ולא היו סיכויים לקבל פספורטים טובים יותר, המליץ ראש הישיבה לקבלן, ופעילי ההגירה השיגו במרוכז כשלש מאות פספורטים כאלו. בסופו של דבר לא היה לנו ביד שום תעודה נוספת, ולמרבה הפליאה יצאנו מרוסיה בפספורטים אלו.

וכתב בס' חובת הלבבות (שער הבחינה פ"ה) וזה לשונו: ישתבח החונן המסבב להויות הדברים הגדולים מן הקטנה והחלושה שבסיבות כאשר אמר הכתוב ולו נתכנו עלילות.

לאחר שנתפרסם שהישיבה קיבלה את הפספורטים הנ"ל, הוציאו אלפי יהודים נוספים גם הם פספורטים כאלו. [במערכת ההגירה היו בני הישיבות הראשונים בדרך כלל שגילו את דרכי ההגירה].

ג.

נס קיומו של הקונסול הפולני

כל האמור לעיל אינו ממצה עדיין את נס הפספורטים, הנס הגדול התחיל כשנתיים קודם לכן בפלאות נשגבות, ובהשגחה גלויה ובהירה עד למאוד. וכך היו השתלשלות הדברים.

עקב כיבוש העיר וילנא מליטא על-ידי פולין לאחר מלחמת העולם הראשונה, שררה שנאה כבושה בין שתי מדינות אלו, ליטא לא הסכימה

להתפייס עם פולין בשום אופן כל עוד לא תחזיר לה את וילנא, משום-
 כך לא היה כל קשר בין שתי מדינות אלו, לא תיור לא מסחר ואף לא
 דואר [מכתבים מליטא לפולין היו נשלחים דרך מדינה שלישית למרות
 הגבול המשותף שביניהן] וכמובן שלא היו ביניהם יחסים דיפלומטיים.

ד.

למרות העובדה שבברוגו זה של ליטא לא היה שום סיכון בטחוני
 לפולין שהייתה חזקה לאין ערוך מליטא, עם-כל-זה משום-מה [כנראה
 מטעמי יוקרה] לא היה מנוח לפולין ממצב זה והוא הביא עד לשערי מלחמה.
 באמצע שנת תרצ"ח דרשה פולין מליטא באולטימטום תקיף לחדש
 ביניהם את היחסים ללא תנאי: שלום [הפסקת הברוגו] או מלחמה!
 האולטימטום לבש צורה רצינית, רוכזו כוחות צבא פולני על גבול
 ליטא, בוצעו גיוסים, ושררה אורית מלחמה. ליטא — שכוחה הצבאי היה
 אפסי לעומת פולין, נכנעה לגמרי לדרישת פולין, והודיעה על נכונותה
 להפסיק את הברוגו ולחדש את כל מערכת היחסים: החלפת קונסולים,
 דאר ומסחר.

כמו-כן הסכימה ליטא לדרישת פולין לבנות מחדש את מסילת
 הברזל בין שתי המדינות וסלילתו של הכביש ביניהן. הסכם סלילת הדרכים
 היה לפי פירוט זה: ליטא התחייבה לבנות בתחומה מהעיר קובנא [בירתה
 הנוכחית] את מסילת-ברזל והכביש עד נקודת הגבול עם פולין, ופולין
 התחייבה לבנות בתחומה מהעיר וילנא את מסילת-הברזל והכביש ער אותה
 נקודת גבול. כחצי שנה לפני פרוץ המלחמה כבר פעלה תנועת הרכבות
 והאוטובוסים בין שתי המדינות בדרכים החדשות הללו, חודשו שירותי
 הדאר והמסחר, וכמובן שהוחלפו גם קונסולים בין שתי המדינות.

איומה זה של פולין לפתוח במלחמה נגד ליטא באם לא יחודשו
 היחסים, נשמע כדבר מוזר, לפתוח במלחמה בגלל ברוגו גרידא? אך זו
 היתה העובדה, עובדה מוזרה זו היא היא שהביאה את הקונסול הפולני
 לקובנא! והודות לזה השגנו אנו את הפספורטים וכן עוד כמה אלפים
 יהודים נוספים. [המחלקה הפולנית בקונסוליה הבריטית היתה המשך
 לקונסוליה הפולנית, כי לא יתכן לפתוח מחלקה כזו אם לא היו קודם לכן
 קשרים דיפלומטיים, ובפרט במדינה עוינת].

ה.

באשר לדרכים שנשללו מחדש בין קובנא לוילנא, הרי דרכים אלו נתנו את מיטב השירות לפליטים היהודיים בוילנא במאמצי הצלה בתקופה הנוכחית. הנסיעה מוילנא לקובנא, שם היו משרדי הקונסוליות, הייתה נוחה ומהירה.

ולא רק נוחיות היה בדרכים אלו, אלא הם היו גם גורם להצלחתם של הרבה יהודים, כי בתקופה שנמסרו הבקשות להיתר יציאה למשרדי הנ. ק. וו. ד. האזוריים [שהיה אחד בקובנא ואחד בוילנא], היו כאלו שלא יכלו לקבל היתר יציאה בקובנא ונסעו לקבלו בוילנא ועל-ידי-כך ניצלו הרבה נפשות מישראל.

אמר על כך בשעתו הרב מבריסק רבינו יצחק זאב סולוביציק זצ"ל שהיה בוילנא בתקופה זו: עכשיו אנו יודעים לשם מה נבנו מחדש דרכים אלו! [עי' עוד בפרק י"ד אות ב'].

ו.

על "נס וילנא" [שעדיין אנו עומדים באמצעיתו] אמר המשגיח רבינו יחזקאל לווינשטיין, שהקב"ה סיבב את המחלוקת על וילנא בין פולין וליטא לפני כעשרים שנה כדי להכין כבר אז את הנס כהיום הזה. שהרי אילולא כבשו אז הפולנים את וילנא, והיא הייתה כל הזמן תחת שלטון ליטא, היינו כיום נמצאים תחת השלטון הרוסי במזרח פולין בעיירה "מיר".

ואפילו כעת שוילנא נכבשה על-ידי פולין, אם בינתיים הייתה ליטא מתפשרת עם פולין ובעיית וילנא הייתה יורדת מעל הפרק, גם אז לא הייתה סיבה לרוסים להעביר את וילנא לליטא, ושוב היינו נמצאים תחת השלטון הרוסי במזרח פולין.

לכן סיבב הקב"ה את המציאות בצורה כזו שוילנא תיכבש על-ידי פולין לפני כעשרים שנה ומאותה תקופה עד היום הזה הכניס הקב"ה איבה כבושה בין שתי מדינות אלו, כדי ליצור את התנאים לתמרון המדיני של רוסיה: החזרתה הזמנית של וילנא לליטא, עד שתוכשר ההצלה של בני הישיבות. ומאחר שהיו דרושים לניצולים פספורטים וכן תחבורה בין קובנא

לויגנא, סיבב הקב"ה שפולין תכפה על ליטא את חידוש היחסים ובניית הדרכים ערב המלחמה.

ז.

עובדות אלו ממחישות מאד את דברי חז"ל שכל אשר מתרחש בעולם הכל בשביל ישראל הוא, ושכל מאורע המתרחש בעולם החל מששת ימי בראשית, הכל הוא כדי להוביל למטרה סופית של התגלות כבוד שמים בעולם, אין מאורע שאינו משתלב בהרמוניה זו, ואף אם כעת אין אנו משיגים את הכל אבל בביאת המשיח גזכה ללמוד ולהשיג איך שכל השתלשלות הבריאה הובילה למטרה זו.

ת.

ובענין זה הזכיר המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל את מה שכתב הגר"א בפירושו למגילת אסתר על הפסוק (א, ב): בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, שכסא המלכות ובחירתה של שושן לבירה הם ערש נס־פורים, וזה לשון הגר"א: פירשו המדרשים שזה הכסא הוא ציור מכסא שלמה המלך ע"ה, ועשה אחר כמותו מפני שעליו לא היה יכול לישב, ועשו אותו שלוש שנים, ולא היו יכולים לעשות כמותו אלא בשושן, לפי שהיה גדול עד מאד כמו שמפורש בתרגום־שני, לא היו יכולין להביא אותו לבבל ששם היו יושבין כל המלכים אשר לפניו והלך וישב בשושן. וזה שנאמר כשבת המלך אחשורוש דוקא, שכל המלכים שהיו לפניו ישבו בבבל. על כסא מלכותו אשר בשושן, פירוש על אותו כסא אשר שושן דוקא וכו'.

וכתב זאת להראות גדולת השי"ת שסיבב סיבובין לעשות נס לישראל, לפי שמרדכי היה בשושן כמו שנאמר איש יהודי היה בשושן, פירוש שהיה כבר, סיבב הקב"ה והוליד את אחשורוש לשושן שישב שם. ולפיכך אמרו שצריך לקרותה כולה, דלכאורה למה לנו לידע בתקפו של אחשורוש, אך שבכל פסוק ופסוק הוא מספר גדול הנס. אך הנס היה בהסתר פנים, כלומר שסיבב לעשות בדרך הטבע ולא כמו שהיה במצרים ביד חזקה וזרוע נטויה וכו'. עכ"ל הגר"א.

וכך נמשך הגס דרך משתה ושתי כמש"כ הגר"א שם, ואחר-כך דרך בגתנא ותרש שחשבו לשלוח יד במלך שחשורוש ויבוקש הדבר וימצא ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך, ודרך גזדה שנת המלך, וכן הלאה. וכשאנו עומדים בתחילת הדרך או באמצעיתה לא נוכל להבחין במטרה הסופית. על דעתו של מי היה יכול לעלות בשעת בניית כסא מלכותו של אחשורוש ובבחירת שושן כעיר בירה או בשעת משתה ושתי או בשעת כשלון ההתנשקות בחיי אחשורוש, שמאורעות אלו מובילים להצלת כלל ישראל, רק לבסוף אנו מבחינים בגדולת הבורא שהוא לבדו בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, ובהנהגתו את העולם על-ידי סיבות, הכין לפני שנים רבות את סיבות ההצלה של כלל ישראל.

פרק ח'

התפשטות הכיבוש הגרמני והרוסי

א.

גיסן-אייר ת"ש.

בחודש גיסן שנת ת"ש כבשו הגרמנים את דנמרק ונורווגיה, ועל-ידי-כך סגרו על המוצא של הים הבלטי, הדרך היחידה ליציאה מליטא דרך הים.

בתחילת אייר כבשו הגרמנים את הולנד ובלגיה, ועל-ידי-כך נסגר גם הניתב האווירי מליטא, בי"א אייר נכנעה צרפת לגרמנים.

רוסיה לא איפשרה אז לתושבי ליטא מעבר (טרנוויט) דרך ארצה, לא לגמל אודיסה משם הפליגו לארץ ישראל, ולא לגמל ולדיוסטוק משם הפליגו ליפן בדרך לארצות-הברית. לכן בתקופה זו הייתה ליטא סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא. הסגר זה נמשך עד הסיפוח הרוסי ב' לחודש אב שנה זו.

במשך חודשי החורף כשהיציאה מליטא דרך הים הייתה אפשרית, הפליגו מאות יהודים לארץ-ישראל, ביניהם הגאון מפוניבז' רבי יוסף שלמה כהנמן. אך אותם אלו שהתעכבו עד לאחר הפסח לא יכלו כבר

לצאת על-אף הסרטפיקטים המסודרים שבידם, וזה כאמור בכלל סגירת דרכי היציאה מליטא.

באותה תקופה של החמרת המצב בעולם היה לימוד התורה בישיבת "מיר" בקידאן בשיאן, העמל והשקיעה בלימוד בתפלה ובמוסר היה מפליא ביותר כפי שכבר הוזכר.

ב.

ההשתלטות הרוסית

סיון ת"ש.

עם התפשטות הכיבוש הגרמני במערב אירופה החלה גם רוסיה בהשתלטותה באזור הבלטי. לאחר חג השבועות שנת ת"ש, הקימו הרוסים בליטא בלחץ הצבא הרוסי שחנה בבסיסים בליטא — ממשלה קומוניסטית. ממשלה זו הייתה נתונה למרות הצבא הרוסי שיצא בינתיים מבסיסיו ותפס עמדות בערים המרכזיות. על ממשלה זו הוטל התפקיד להכשיר את דעת הקהל בעולם לקראת סיפוחה הסופי של ליטא לרוסיה כעבור כחודשיים. ממשלה זו ערכה משאל-עם מדומה שתוצאותיו היו: שהעם הליטאי "מבקש" לספח את ארצו לרוסיה. "בקשה" זו הועברה לממשלת רוסיה, וזו אישרה אותה. בשבת חזון (ו' אב) שנת ת"ש, למחרת פטירת רשכבה"ג רבינו חיים עוזר גרודז'נסקי מוילנא זצ"ל, סיפחה רוסיה את כל מדינת ליטא, וליטא עם וילנא בירתה ההיסטורית הפכו לטריטוריה רוסית. מאז חזרנו שוב להיות תחת שלטונו של סטלין. הרוסים ביטלו את הגבולות שבין רוסיה לליטא ופיזרו את הקונסולים שבקובנא, בנימוק: כי ליטא הוא חלק מרוסיה וישנם כבר קונסולים במוסקבה ואין צורך בכפילויות. לאחר סיפוחה של ליטא, סופחו לטביה ואסטוניה אף הן לרוסיה בצורה דומה (עי' פרק ג').

ג.

בתקופת הביניים של הממשלה הקומוניסטית, פעלו הקונסולים בקובנא כרגיל, כי עדיין באופן רשמי הייתה ליטא מדינה עצמאית. בתקופה זו נעשו פעולות הגירה נמרצות, ומוצו כל האפשרויות להשיג איזו-שהיא

אסמכתא להגירה. הויזות שהושגו אצל הקונסול ההולנדי והיפני הן פרי מאמצי החודשים הללו.

מחסדי השם־יתברך שניתנה השהות של חודשיים אלו כדי להכין את ההגירה בטרם התבצע הסיפוח הרוסי. לו היו הרוסים מספחים את ליטא באופן ישיר בלי מצב ביניים כפי שעשו זאת באיזורים אחרים, לא היה אפשר מכמה וכמה סיבות להכין את הויזות כפי שהוכנו, בכל אופן בוודאי שלא באותו קנה מידה גדול.

[סיפוח ישיר לא היה קל עבור הרוסים מפני הסכם ריבנטרופ־מולוטוב, שלפיו ליטא הייתה צריכה להיות בתחום ההשפעה של שתי המדינות (לעיל פרק ג). ואולי גם מפני שהיו צריכים מענה כלפי העולם לצעד כזה, כי לפני תשעה חודשים בלבד החזירו לליטא את וילנא כדי "לתקן" את העוול שנעשה לה על־ידי פולין, ועכשיו הם עצמם בולעים את ליטא כולה. נמצא ששהות זו היא חוליה נוספת של "נס וילנא"].

פרק ט'

נס הקונסולים

א.

נס, קונסול היפני

בתקופה זו, זמן קצר בלבד לפני הקמת הממשלה הקומוניסטית בליטא, הגיע במפתיע לקובנא קונסול של מדינת יפן ופתח שם משרד, שמו של הקונסול: סיגי הארע.

הפלא הגדול הוא, שמעולם לא היה קונסול יפני בקובנא גם לא בשנים כתקונן, ודווקא כעת כשהאזור עמד על סף חיסול שנראה כבר באופק, הופיע פתאום קונסול יפני.

לליטא וליתר המדינות הבלטיות אמנם היו קשרים דיפלומטיים עם יפן אך בגלל מיעוט העניינים המשותפים, כגון: תיירות, מסחר, תרבות וכדו', שיגרה יפן קונסול יחיד לכל אזור המדינות הבלטיות, ומושבו היה בריגה בירת לטביה, וגם לקונסול יחיד זה לא הייתה עבודה רבה. הקונסול שהגיע

לקובנא, נשלח על-ידי הקונסוליה היפנית האזורית שבריגה, והיו לו סמכויות מלאות של קונסול, כולל סמכות לתת ויזות.

מתחילה היה הקונסול היפני בקובנה מחוסר עבודה, ורק כשהחלו הפליטים היהודיים לנהור למשרדו לקבלת ויזות מעבר ליפן (טרנזיט) מלאו ידיו עבודה. קונסול זה שהה בקובנא בערך עד תקופת אלול, עד שגמר לתת את הויזות עד קצה הגבול האפשרי בדרכים מפליאות, ואז עזב את מדינת ליטא, הכל ראו בחוש את פלאי ההשגחה, שנשלח משמים כדי להציל את תלמידי הישיבות.

ב.

עם הקמת המשלה הקומוניסטית בסיון ת"ש, לא היתה בידינו שום ויזה. הדוחק הוליד את הרעיון לפנות לקונסול היפני, דבר שאפילו בחלום לא היה עולה על רעיוננו קודם לכן. הבירורים העלו, שקונסול זה מוכן לתת ויזת מעבר (טרנזיט) דרך יפן, אך לשם כך צריך להשיג ויזה סופית [אשרת כניסה] כלומר רשות להכנס לאיזו מדינה, ועל-סמך הויזה הסופית יוכלו לקבל רשות מעבר דרך יפן למדינה זו.

אך מניין יהיה לנו ויזה סופית, הלא כל הזמן אנו חותרים להשיג ויזה ללא הצלחה, ואיך נשיגנה כעת תחת שלטון קומוניסטי, אבל הקב"ה ברחמיו המרובים שלח את ישועתו בדרך נס ופלא, בדרך לא דרך השגנו מסמכים כלשהם בהם עשינו את דרך ההצלה.

ג.

נס הקונסול ההולנדי

הקונסול ההולנדי בליטא נקרא בשם: פיליפ ריידא, והוא היה "קונסול כבוד", כי לא השתלם לממשלת הולנד להחזיק במשכורת קונסוליה בליטא (בנוסף על הקונסוליה הכללית בלטביה) בגלל חוסר פעולה ועניינים שוטפים. עיקר עיסוקו של הקונסול ההולנדי היה במסחרו הפרטי של מוצרי חשמל מתוצרת בית-החרושת "פיליפס", אך הייתה לו סמכות של קונסול במה שנוגע למתן ויזות. עם הקמתה של הממשלה הקומוניסטית בליטא מיהר קונסול זה לחמוק מליטא, אך הקומוניסטים מצעו זאת ממנו

משום-מה. כך זימנה לידינו ההשגחה את הקונסול ההולנדי ששימש חוליה
ב"נס הויזות".

ד.

לפני רבות בשנים ניהלה ממשלת הולנד תעמולה להתיישב באיי
קוראסו שהיו תחת שלטונה ["האיים האנטיליים ההולנדיים", הנמצאים בים
הקאריבי מול חוף ונצואלה], ממשלת הולנד הודיעה שיש רשות לכל אדם
להכנס לאיים אלה ללא ויזה.

יהודי בוילנא שידע מכבר על הזכות להכנס לקוראסו ללא ויזה, גזכר
בעובדה זו כעת, והעלה את הרעיון לפנות לקונסול ההולנדי בענין זה.
עסקני ההגירה קיבלו את הרעיון ופנו לקונסול ההולנדי כדי
לבקש ממנו ויזות לקוראסו, מעולם לא התכוונו להגיע לקוראסו, רצינו
רק שתהיה לנו ביד ויזה-סופית [אשרת כניסה] איזו-שהיא ושעל-ידה נקבל
את ויזת-הטרנויט ליפן, ומיפן נשתדל להגיע לארץ-ישראל או לארצות-
הברית.

הקונסול ההולנדי השיב: שלא קיימת במציאות ויזה לקוראסו, מאחר
שממשלת הולנד אישרה שמבחינה חוקית יכול כל אחד להכנס לקוראסו
ללא ויזה, לכן אין כזו כלל. הקונסול הוסיף עוד והדגיש: שמבחינה מעשית
אין גם שום אפשרות כיום להכנס לקוראסו, מפני שהמתיישבים החדשים
שהגיעו לשם לאחרונה שהם גם בעלי השלטון המקומי, אינם נותנים כעת
לשום אדם להכנס לאיים מפני סיבות מסויימות, כך שהמצב הוא: שאין
צורך בויזה ומצד שני אי אפשר להכנס.

אז צץ הרעיון שהקונסול יכתוב פרטים אלו על אישור מיוחד, לא על
הפספורט כמקובל בויזה, כדי שיהיה לנו מיסמך להראותו לקונסול היפני
על אפשרותנו להכנס לקוראסו. הקונסול ההולנדי הסכים לכך ונתן אישורים
כאלו לכל המעוניינים, ותוכנם היה: פלוני רשאי להכנס לקוראסו ללא
ויזה בהתאם לחוק ההולנדי. שילמנו לקונסול ההולנדי עבור אישורים
אלו אגרה כמקובל לויזה.

ה.

עם פתקים אלו שנקראו "ויזה לקוראסו" פנינו לקונסול היפני כדי
לבקש את ויזת-הטרנויט, והוא הסכים ליתנה על סמך ה"ויזות לקוראסו".

מובן מאליו שהוא ידע שאין אנו מתכוונים ל"קוראסו" וכי זה רק תכסיס לקבל את הטרנזיט, אך הוא שיתף פעולה בנאמנות ונתן טרנזיט ביד רחבה לכל המעוניינים. ולא עוד, אלא שאחר הסיפוח הרוסי נתן ויזות במסירות בלתי רגילה וכפי שיסופר להלן. זאת ועוד, תשלום אגרת הויזוה היפנית היה כמעט סמלי כרבע ממחיר ה"ויזוה לקוראסו".

ו.

הויזות ליפן עבור הישיבה

כשנציגי הישיבה באו לראשונה לקונסול היפני לבקש כמה מאות ויזות-טרנזיט במרוכז, השיב הקונסול בהסתייגות ובדחיה, וגם דרש מאתנו הוכחות על אפשרותנו להכנס לארצות-הברית ועל אפשרותנו להשיג אוניה, כנראה שהוא חשש שמא צבור מאורגן כשלנו עלול בסופו של דבר להתיישב ביפן, דבר שהתנגדו לו היפנים באופן קיצוני. ולכן ליחידים או לקבוצות קטנות, שבודאי לא יחשבו על קביעות בארץ שהיא כה מוזרה להם, נתן ויזות ללא הגבלה.

בסופו של דבר ניתנו הויזות לישיבה ברוח טובה, ימים ספורים בלבד לפני סגירת הישיבה בקיידאן. נציג הישיבה הוציא למעלה מאלף ויזות-טרנזיט, גם עבור יהודים נוספים שהיה קשה עליהם לפנות באופן אישי. הקונסול אף נתן רשות לנציג הישיבה לסייע בהחתמת הויזות [היו חותמות באנגלית וביפנית בתוכן זה: "טוב לטרנזיט דרך יפן לאיי קוראסו והאיים ההולנדיים)]. בגלל הכמות הגדולה של הויזות היה צריך נציג הישיבה להחתימן בכמה ימים. באחת הפעמים השאיר הקונסול היפני את נציג הישיבה במשרדו כמה שעות לאחר זמן קבלת הקהל כדי לסיים את החתמת הויזות.

ז.

כשהזדמנו כאלו שלא היתה להם "ויזוה לקוראסו" הסכים הקונסול לתת גם להם את ויזת-הטרנזיט, וכיום חיים אתנו רבים ומהם גדולי תורה שניצלו בטרנזיט ליפן בלי "ויזוה לקוראסו".

הויזה הוחתמה על תחליף הפספורט הפולני מצידו השני שהיה ריק
(ע"י לעיל פרק פרק ז' אות ב).

ח.

ויזות לאחר הכיבוש הרוסי

מיד כשסיפחה רוסיה את ליטא, ניתנה הוראה לסגור מיד את משרדי
הקונסולים בקובנא. למרות הוראה זו המשיך הקונסול היפני לתת ויזות-
טרנזיט עוד כשלושה שבועות לאחר מכן, כל עוד ששה עדיין בקובנא,
על-אף שמשרדו היה קטן וביומים-שלושה היה יכול להספיק לארוז את כל
הפציו ולנסוע, אך משום-מה ארך זמן הכנותיו לנסיעה כשלושה שבועות,
ובתוך זמן זה המשיך לתת ויזות לכל המבקשים שמספרם היה גדול מאד,
כל מי שאיחר או היסס עד הסיפוח הרוסי הזדרז לעשות זאת כעת.

ט.

היום האחרון

התנהגותו של הקונסול היפני ביום האחרון לשהותו, הייתה מפליאה
כמיוחד. ביום זה כשצבאו רבים על הקונסוליה לקבל את הויזה ברגע
האחרון, החל לפתע הקהל להתפור עקב שמועה שאנשי נ.ק.ו.ד. מצלמים
את העומדים שם, אז יצא הקונסול בעצמו לקראת הקהל והכריז: שהוא
ממשיך לתת ויזות!

הקהל ברובו התעודד מהופעתו זו והמשיך להמתין עד קבלת הויזות.
ביום אחרון זה, היו כל הפציו הקונסול ומשרדו ארוזים, פרט לחותמות
הויזות! אותן הוא החזיק בידו והמשיך לחתום ויזות כל אותו היום. למחרת
עם שחר עזב את קובנא בדרכו ליפן.
גם לאחר עזיבת הקונסול היפני, היו דרכים מופלאות שבהן השיגו
מסמכים לקבלת התר יציאה.

י.

לפני שנים אחדות ביקר הקונסול היפני סיגי הארע בארץ-ישראל, וסיפר
שקיבל נזיפה מממשלת יפן על שנתן כל-כך הרבה ויזות-טרנזיט. משערים

שסכום הויזות שאישר הקונסול היפני הגיע לכעשרת אלפים קשה בדיוק לדעת את המניעים להתמסרותו זו למען הצלתם של יהודים מרוסיה. אך השגחת שמים מורגשת כאן בחוש, איך שהקב"ה זימן קונסול יפני בעל אומץ לב ונועז מאד, והכניס בו רצון עז להצלת בני הישיבות.

הפלא גדול עוד יותר בשים לב לעובדה שהמנהיגות היפנית הייתה פרו־גרמנית מובהקת, ואף כמה שנים קודם לכן [בשנת תרצ"ו] כרתה יפן עם גרמניה על ברית בעלת משמעות פוליטית-צבאית שהייתה מכוונת בעיקר נגד רוסיה שנודעה בשם "האנטי־קומנטרן", כעבור זמן־מה בשנת תרצ"ז הצטרפה גם איטליה הפאשיסטית לברית זו. אך דווקא כלפינו התגלה מצד הקונסול היפני יחס אוהד שכזה בלי להתחיל לדעת על מה ולמה, עד כדי כך היו מופלאים דרכי ההשגחה עלינו.

פרק י

סגירת הישיבה ב"קידאן"

א.

אב ת"ש

כשבוע ימים לפני הסיפוח הרוסי, פקד השלטון הליטאי־הקומוניסטי לסגור את הישיבה בקידאן ולהתפור.

הישיבה החליטה לשמור על מסגרתה גם בתנאי פיזור, והכשירה מקומות קליטה בארבע עיירות קטנות שמסביב לעיר קידאן, ובתנאי מחתרת המשיכה הישיבה לשמור על שלימותה.

בתחילת חודש אב שנת ת"ש נטשה הישיבה את קידאן, לפני היציאה נאמרו בישיבה פרקי תהלים בהתרגשות ובדמעות מרטיטים, רבים מבין תושבי קידאן הצטרפו לתפלת פרידה זו. יציאת הישיבה השרתה אבל בעיר. השלטון הקומוניסטי התייחר ופרסם ידיעה רשמית שתוכנה היה: נשבר מבצר התורה של ישיבת "מיר".

אך הישיבה לא נשברה, היא התחזקה והתעלתה יותר ויותר. הקשר עם יהודי קיידאן נשמר גם לאחר מכן, וכשתלמידי הישיבה נסעו מקובנא למוסקבה בדרך ליפון, באו מהם להפרד, וכן ציידו את תלמידי הישיבה במזון לדרך.

ב.

ארבעת העיירות

הישיבה התחלקה לארבע קבוצות, קבוצה אחת עברה לעיירה "קרקינובה" בראשותו של הר"מ רבינו חיים שמואלביץ, שניה לעיירה "שאט" בראשותו של המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין, שלישית ל"רמיגולה" ורביעית ל"קרוק". [הקבוצה ב"שאט" ניסתה להתמקם קודם לכן בוילנא ומפני קושיי הכרך חזרה ל"שאט" ואז הצטרף אליהם המשגיח שהיה קודם לכן ב"קרקינובה"].

ראש הישיבה רבינו אליעזר יהודה פינקל שהמשיך במאמציו להשגת רשיונות יציאה התמקם בעיירה "גרינקישוק" הסמוכה, כדי שלא תורגש שום צורת אירגון. מתוך ביתו בעיירה זו הריץ את מברקיו ומכתביו להצלת הישיבה. פעילי ההגירה היו מגיעים לביתו של ראש הישיבה באישון לילה וחוזרים לפני עלות השחר, כדי שלא יתגלה קיומה המאורגן של הישיבה.

בעיירות למדנו בבתי-הכנסת שבהן, והתאכסנו בבתי היהודים התמימים והיקרים, שקיבלו אותנו בחמימות ובאהבה, והרבה פעמים חילקו אתנו את לחמם, הם ראו לעצמם זכות מיוחדת שנתגלגלה לידם להחזיק בידי לומדי תורה. בעיירות היינו מוכרחים להסתיר את עצמנו מעיני הרואים ככל האפשר, אך ברור היה שלא יהיה אפשר להתחבא לאורך ימים.

הר"מ רבינו חיים שמואלביץ אמר שעורים בעיון והמשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין אמר שיחות מוסר ודברי חיזוק לזהטים. המשגיח היה בא בזמנים קבועים לכל אחת מהעיירות והיה מרעיף טל תחיה על תלמידיו. כך התקיימה הישיבה מאורגנת בתנאי מחתרת תחת השלטון הקומוניסטי של סטאלין.

ג.

מאמצי ראש הישיבה כל אותו זמן להשיג רשיונות לארץ-ישראל לא נשאו פרי, התקרבות זרועות השלטון לעבר העיירות היה ענין של זמן קצר בלבד, וסכנת הגירוש לסיביר החלה מרחפת [החל מהסיפוח לרוסיה בוצעו ברציפות גירושים לסיביר של אלמנטים בלתי רצויים]. אז נשארה על הפרק התוכנית לבקש היתר-יציאה ליפן על-פי וויזת הטרנויט שהיתה בידינו, היה נראה שיש לפעול בכוון זה ויהי מה, כי בין כה וכה אין מה להפסיד.

בראש פעולות ההצלה עמדו הגאון רבי לייב מאלין זצ"ל והרב הגאון רבי אליעזר פורטנוי זצ"ל, ועוד.

פרק י"א

משרדי ההגירה של ה"נ.ק.וו.ד."

א.

בחודש אלול ת"ש נפתחו שני משרדים להגירה במשרדי ה"נ.ק.וו.ד." בליטא [לשעבר], האחד בקובנא והשני בוילנא. עצם העובדה של פתיחת המשרדים להגירה הייתה תמוהה עד מאד, שהרי רוסיה לא איפשרה לצאת מארצה ופתאום פתחה משרדים לסייע לרוצים להגר. כמובן שהחשש שמא הרוסים טומנים מלכודת ומחפשים מועמדים לסיביר היה ברור, אך התקבל הרושם שאכן משום-מה יש לרוסיה הפעם רצון לסייע לצאת למי שמעוניין. וכפי שהתברר לבסוף, האמת הייתה כצד השני, וזו אולי הייתה נקודת השיא של "נס וילנא". כן, המימשל של סטלין אשר ראה במבקש להגר מרוסיה בוגד ואחת דתו לגירוש לסיביר, ממשל זה עצמו פתח משרדים מיוחדים כדי לאפשר לפליטים היהודיים שבליטא לצאת, פליטים שהיו מורכבים בעיקר מרבנים, ראשי ישיבות, תלמידי ישיבות ויהודיים חרדיים! קשה להבין, קשה להאמין, אך זו היתה המציאות!

יתר על כן, באותה תקופה בפרט ברוסיה היה כלפי הפליטים יחס של אי-איכפתיות ואי התחשבות, ובפרט אנו שהיינו פליטים "בוגדים" שרק

לפני כשנה ברחנו משטח הסיפוח הרוסי של פולין לוילנא בשעת סיפוחה לליטא כדי להמלט מרוסיה, בוודאי שלפי התפיסה הרוסית היינו צפויים כעת למעשי נקם מצידם, ולמרבה התמהון כל היחס המיוחד הזה היה מכוון אך ורק כלפי אותם אלו שברחו לוילנא, בעוד שלבעלי אורחות מקומית לא איפשרו לצאת, ורק במיוחד עבורנו פתחו את משרדי ההגירה כדי לאפשר את יציאתנו מרוסיה!

וכבר כתב המשגיח רבינו יחזקאל לווינשטיין על-זה (המכתב בראש הספר) וזה לשונו: ועיקר הפלא הגדול אשר אין להבין, שנתנו לנו הרוסים רשות לנסוע כפי רצוננו, אשר זאת לגמרי היפוך טבעם וחוקם, ועוד יותר לרומם אותנו להחשיב אותנו בתור תיירים, החליפו משפטם והנהגתם, במקום אשר שולחים בעד חטאים כאלו לסיביר הייטיבו עמנו אשר הם בעצמם אינם יודעים מה היה עמהם, כענין שנאמר פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו, עכ"ל.

ב.

מסירת הבקשות

חשון תש"א

לאחר שיקולים מקיפים החליטה הישיבה למסור בקשות יציאה מרוסיה, בקשות אלו היו חייבות להמסר במשרדי ה"ג.ו.ד.". העובדה שכמה קיבלו כבר היתרי-יציאה לא הפיגה את הפחד, כי ברוסיה אין להקיש מאחד לשני ומיום ליום, ובפרט שהיו גם כאלו שלא אושרו, ולכן הפחד בעת מסירת הבקשות היה גורא ואיום. באזני בני הישיבה עדיין הדדה איומו של הקומיסר של "מיר": "הם ברחו, עוד נתפוס אותם"! ומה עוד כשהמדובר במאות צעירים מאורגנים בגיל הגיוס, כשבדים ויזות "מרגיזות" לאיי קוראסו המרוחקים ודרך יפן, והעיקר רק לא להשאר ברוסיה!

אך רוח גבורה מיוחדת ממרום ניסכה בלבות בני הישיבה, ובערך בתחילת החורף של שנת תש"א נמסרו הבקשות להיתרי-יציאה למשרדי ה"ג.ו.ד." על-אף הפחד והחששות. הבקשות נמסרו על טופס שבו נרשמו כל הפרטים האישיים, כגון: כתובת, טיב הוויזות, יעד היציאה, ועוד. ה"ג.ו.ד." לא נתן את תשובתו מהיום למחר, אלא כעבור כמה שבועות לאחר שנבדקה כל בקשה ובקשה בנפרד.

ג.

בתקופה שלפני מסירת הבקשות לויזה, בעת שחשבנו על החלטתנו למסור את הבקשות או לא, הייתה מתיחות עצומה על הצעד שעלינו להחליט עליו, אך חשוב מאד לציין שלא היה זה על חשבון הלימוד, למדנו אז מסכת יבמות בעיון רב. ולא עוד אלא שכל אותה תקופה היתה התחזקות עילאית בתורה בתפילה ובלימוד המוסר, כשעל מלאכת החיזוק מנצח המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל שהיה מכתת רגליו בבוץ מעיירה אחת לשניה למרות מצב בריאותו הרופף אותה שעה, והיה משמיע דברי חיזוק לזהטים כאש בוערת, וסועד הלבבות באמונה ובבטחון בהקב"ה, וממריץ להתמסר ולשקוע בתורה ככל היותר. חיזוקו זה של המשגיח שהיה במסירות-נפשו ממש, הניב תוצאות מבורכות. על המשגיח עצמו לא נראה כל שינוי באותה תקופה, לא נראה עליו שום סימן של פחד או עצבנות, הוא שמר על סדר עבודתו כבזמנים כתיקונם בלי זעזועים, וכי מה יש להתערער כשנמצאים רק ביד ה'. דמותו של המשגיח ודבריו המעודדים אותה תקופה העלונו לאחד משיאי ההתחזקות המופלאים שעברנו בדרכנו הארוכה.

ד.

קבלת היתרי-היציאה

טבת תש"א

בתחילת טבת בערך אושרו היתרי-היציאה לתלמידי הישיבה. האישורים לא ניתנו בפעם אחת, אלא במשך כשבועיים, כל כמה ימים התפרסמה הודעה של שמות התלמידים שקיבלו היתרי-יציאה. האישור לא נשלח לפי הכתובות אלא פורסם על לוח המודעות של משרדי ה"נ.ק.וו.ד.", והיה מעקב תמידי אחרי הפרסומים. שעות קבלת-הקהל ב"נ.ק.וו.ד." לא היו קבועות והיו צריכים להמתין ביום ובלילה עד שיבוא איש ה"נ.ק.וו.ד." וימסור את האישור. בזמן ההמתנה במסדורונות ה"נ.ק.וו.ד." נערכו מנייני-תפילה בציבור, והסועדים ברכו ב"מזומן". היה בכך משום סמליות של נצחיות עם ישראל ונצחון התורה על זרוע הרשע.

אותה תקופה אושרו אלפי בקשות ליציאה חוקית מרוסיה בעיקר דרך יפן. גם למי שהיה בידו "סרטיפיקט" לארץ-ישראל או ויזה לכל ארץ שהיא

קיבל רשיון יציאה כמבוקשו, בדרך כלל אושרו כל הבקשות, פרט לבודדים, וגם בודדים אלו לא נפגעו לרעה עקב דחיית בקשתם.

המחלקות להגירה היו קיימות רק חודשים ספורים עד סוף חורף תש"א בערך, ואז נסגרו. מי שלא מסר את בקשתו לצאת עד אז כבר לא היה יכול לצאת יותר ונשאר ברוסיה.

רבים מאד השיגו אז רשיונות יציאה מרוסיה לארץ-ישראל [בדרכים שונות] ביניהם היו מגדולי הרבנים וראשי הישיבות עם בני משפחותיהם שהיו ממקימי עולה של תורה בארץ-ישראל, כגון (רשימה חלקית לדוגמא לפי סדר א"ב):

רבי אליעזר יהודה פינקל ראש ישיבת מיר.

רבי אליעזר מנחם מן ש"ך ר"מ בישיבת קלצק וכיום ראש ישיבת פוניבז'.

רבי דוד פוברסקי כיום ראש ישיבת פוניבז'.

רבי זלמן סורוצקין גאב"ד לוצק.

רבי יעקב משה ליבוביץ (בנו של רבינו ברוך בער) ראש ישיבת

קמיניץ.

רבי חיים חזקיהו מישקובסקי גאב"ד קריניק (חתן רבינו יצחק בלזר).

רבי יצחק זאב סולוביציק גאב"ד בריסק.

רבי משה ברנשטיין (חתנו של רבינו ברוך בער) ראש ישיבת קמיניץ,

רבי מנחם צבי איזנשטאט מגדולי הרבנים בפולניה (אח"כ מגדולי

מרביצי התורה בארה"ב).

רבי שבתי יוגל ראש ישיבת סלזנים.

כאמור רשימה זו היא רק לדוגמא על הקף ההצלה הגדול של גדולי

התורה ותלמידיהם. הרבה יותר ניצלו דרך יפן לארצות-הברית, ביניהם

רבי אהרן קוטלר, רבי אברהם יפהן, רבי מנחם מנדל זאקס ועוד, רשימה

דומה של הניצולים דרך יפן להלן בפרק יח אות א.

ה.

הצלת הנשארים ברוסיה

הרבה מהנשארים ברוסיה ניצלו הודות לגירוש הגדול לסיביר שביצעו

הרוסים בחודש סיון תש"א, כשבוע ימים בלבד לפני פרוץ מלחמת

גרמניה-רוסיה. הרוסים הגלו אז לסיביר כמעט את כל הפליטים

היהודיים שבשטחי הסיפוח של ליטא ומזרח פולין שברחו משטח הכיבוש הגרמני ומספרם הגיע ליותר מחצי מליון, כמחצית הגולים נותרו בחיים בסיום המלחמה ואז הוחזרו מסיביר והורשו לצאת למחוז חפצם. הגירוש לסיביר למרות כל מוראותיו, היה בו הצלה למאות אלפי יהודים שניצלו מההריגה הגרמנית. כאמור, כשבוע ימים לאחר גירושם לסיביר, פתחו הגרמנים במלחמה על רוסיה ותוך ימים ספורים כבשו מרוסיה את כל השטחים שמהם גורשו היהודים לסיביר.

החזרת היהודים מסיביר לאחר המלחמה גם היא השגחה גלויה, שהכניס הקב"ה בדעת הרוסים להחזירם בשעה שלא היה מי שיעכב בידם להמשיך להחזיק אותם שם בעבודתם. בין החוזרים מסיביר היו הרבה גדולי תורה ומאות תלמידי ישיבות.

כמו־כן היו הרבה תלמידי ישיבות ויהודים מכל השכבות שברחו לעומק רוסיה עם התקדמות הגרמנים, שם שהו עד סוף המלחמה. היו עוד דרכים שונות שבהם ניצלו תלמידי ישיבות רבים. אחוז הניצולים הכללי מבין ציבור תלמידי הישיבות שניצלו בדרכים שונות, היה גבוה.

ה.

לוח לעשר שנים

בשנת ת"ש נדפס בוילנא לוח לעשר שנים ת"ש—תש"י. ההרגשה של מצב מלחמה ושעת חרום הוביל לרעיון זה. הלוח לעשר שנים ליווה את גולי סיביר, את הפרטיזנים היהודיים, את הנמלטים לעומק רוסיה, ואת תושבי הגיטאות. כך שלמרות הניתוק המוחלט והממושך, ידעו בחסדי השי"ת את כל מועדי ה'.

פרק י"ב

הנסיעה מרוסיה

א.

הקבוצות הראשונות שקיבלו היתרי־יציאה, קנו כרטיסי נסיעה ליפן דרך נמל וולדיווסטוק, בקופת הרכבת האזרחית בקובנא. מחיר הכרטיס היה

שבע מאות רובל, סכום השווה בערך לעשרים דולר אמריקאיים, סכום זה היה ניתן להשיגו על-ידי מכירת שני זוגות מגפיים או בגדים משומשים, בכרטיסים אלו הגיעו הקבוצות הראשונות ליפן. מסלול הנסיעה היה: נסיעה ברכבת מקובנא למוסקבה, אכנסיה במלון במוסקבה עד יציאת הרכבת הטרנס-סיבירית לוולדיוסטוק [דרך של יותר מעשרת אלפים קילומטר] אכנסיה במלון בולדיוסטוק עד הפלגת האניה ליפן, כולל ההפלגה עצמה, כל זה נכלל במחיר הכרטיס של שבע מאות רובל.

ב.

מאוחר יותר הפסיקו הרוסים למכור כרטיסים לוולדיוסטוק, [ליפן כנ"ל]. בקופת הרכבת של קובנא, והיה אפשר לקנותם רק במשרדי ה"אינטוריסט" בקובנא, שהוא המשרד הממשלתי ברוסיה לטיפול בתיירים. פנינו ל"אינטוריסט" ולתדהמתנו דרש מאתנו ה"אינטוריסט" תשלום הנדרש מתיירים אמריקאיים סכום של כמאה-ושבעים דולר אמריקאיים לכל נוסע, סך-הכל כחמישים אלף דולר עבור כשלש מאות בני הישיבה. לשאלחנו מניין לנו להשיג דולרים בשעה שהחוקת דולרים אסורה על-פי החוק ברוסיה, הייתה התשובה: לא מעניין אותנו, ואולי אף נרמז לנו לפנות לשוק השחור.

הנסיעה על-ידי כרטיס מה"אינטוריסט" היא באותו מסלול נסיעה של כרטיס בקופת רכבת רגילה, פרט אולי לתוספת זכות סיור במוסקבה ושיפור תנאים במלון, דברים שלא בקשנו אותם ולא היינו מעוניינים בהם כלל.

ג.

למעשה עמדנו בפני בעיה חמורה עד מאד, היה עלינו להשיג סכום ענקי כזה תוך זמן קצר, כי היתר-היציאה היה בתוקף עד כחודש וחצי מיום הוצאתו. ערכם של חמישים אלף דולר אז, לפני האינפלציה של מלחמת העולם, שווה בערך לחצי מיליון דולר בשנת תשל"ו. התלמידים נדרשו להשגי דולרים ביוזמתם ככל האפשר, היו כמה הורים שהצליחו למכור את רכושם והעמידו את הסכום הדרוש, אך כלל התלמידים הצליחו להשיג רק חלק קטן מהנדרש. אז פנתה הישיבה במברק הצלה נרגש ביותר למנהל

משרד הישיבה בני-זרק הרב אברהם קלמנוביץ זצ"ל להגיש עזרה מיידית להצלת חיינו. הרב קלמנוביץ הזמין בדחיפות לאסיפה מיוחדת את קרובי תלמידי הישיבה [את כתובותיהם קיבל לאחרונה על-פי בקשתו] ובדברים גרגשים העמידם על הסכנה בה נתונים קרוביהם באם לא ישלחו להם מיד את הדולרים עבור כרטיסי הנסיעה. כארבעים אלף דולר הושגו בו במקום באותה אסיפה על-ידי הקרובים, והיתרה של עשרת אלפים דולר הצליח הרב קלמנוביץ להשיגם בהלוואה מיידית, עבור התלמידים שלא היו להם קרובים.

ד.

הייתה בעייה של משלוח הכסף, עקב ההגבלות על משלוחי כסף לרוסיה מארצות-הברית, ובפעולת בזק בסיועם של עסקנים, הצליח הרב קלמנוביץ להשיג מיד את הרשיון למשלוח הכסף. הדולרים הועברו במברקים אל ה"אינטוריסט" שבקובנא על שמותיהם של תלמידי הישיבה. ממברק ההצלה עד הגעת הכסף במברקים עברו שבועיים בלבד! הכרטיסים ניקנו וכעבור מספר ימים החלה הנסיעה.

אעתיק בזה את דבריו הנרגשים של הרב קלמנוביץ בשעתו ("הפרדס" תמוז תש"א) על פרשת משלוח הכסף, וזה לשונו:

וזכור לטוב האחים היקרים טענענבוים שעמדו לימיני ביום ההוא להשיג רשיון המשלוח מהטרעזערי דעפארטמענט ופעדעראל רעזערוו בנק, בשעה אחת! וראיתי בחוש רק חסדי השי"ת ונפלאותיו, ובזכות התוה"ק והעמלים בה, שהזמין לי כל הזמן ברגע האחרונה בדרך נס כל מה שהיה נחוץ להשיג ללוות ולהמציא להם בלי אחור רגע האחרונה ולבלי לעמול לריק ח"ו. והצלנו בעוה"י שלוש מאות וחמש נפשות מהתלמידים, ההנהלה ואברכי הכולל שע"י הישיבה עכ"ל.

רשימת שמות הניצולים פורסמה ב"הפרדס" אלול תש"א.

ה.

הרב אברהם קלמנוביץ

הרב אברהם קלמנוביץ שהיה בעל כשרון אמצאה ואירגון נדירים, המשולבים באהבה ומסירות ללא גבול לבני תורה, יצא בהשגחה פרטית

מליטא לארצות-הברית לפני המלחמה לנהל את ענייני הישיבה בניו-יורק. ואכן הוא זכה להיות פטרונה של הישיבה במצבים הקשים ביותר במשך כל שנות הנידודים. היו מצבים שלא כל אדם ואפילו המוכשר ביותר היה מסוגל להתגבר עליהם. הימצאותו של האדם הנכון, ובפרט כשהצורך הוא באדם בעל כישורים נדירים, גם זה הוא אחד מפלאי ההשגחה.

ו.

עוד מחסדי השי"ת

(א) כשנודע לסוחרי הדולרים הבלתי-חוקיים על הביקוש לדולרים ב"אינטוריסט" המציאו עצמם לשם, והתנהל מסחר ער, כמעט לעיני פקידי ה"אינטוריסט". היו יכולים להשיג שם דולרים תמורת רובלים ללא הגבלה ומיד. בעוד שאוי לו למי שנתפס בעסק זה במקומות אחרים, הרי בין כותלי ה"אינטוריסט" ובסמוך לו התנהל המסחר כאילו היה חוקי.

(ב) אותם שלא השיגו דולרים עד תאריך תוקף היתר-היציאה, ביקשו ארכה נוספת מה"נ.ק.וו.ד." והיא ניתנה להם. פעמיים נכנסו ללוע הארי ויצאו בשלום.

(ג) שאר בני הישיבות שלא יכלו להשיג דולרים, זכו לצאת מרוסיה בחסדי השי"ת גם בלי דולרים, הם קנו כרטיסי רכבת מקובנה למוסקבה, ובמוסקבה קנו ברובלים כרטיסים לוולדיוסטוק, [הרוסים הפסיקו למכור כרטיסים לוולדיוסטוק בקובנא וכן גם בזילנא, כדי שיאלצו לקנותם ב"אינטוריסט" בדולרים ולא עלתה על דעתם האפשרות לעקוף]. לאחר שרבים הגיעו לוולדיוסטוק בדרך זו הרגישו הרוסים בתכסיס עקיפה זה, ואז הפסיקו למכור גם במוסקבה כרטיסים לוולדיוסטוק. אך גם לעיכוב זה מצאו בני הישיבות עצה, הם קנו במוסקבה כרטיסים לתחנת ביניים ומשם קנו כרטיסי המשך לוולדיוסטוק. כך שלא נשאר ברוסיה אפילו יהודי אחד בגלל בעיות כספיות.

ז.

הפרידה

להרבה תלמידים לא היתה אפשרות להגיע לבית הוריהם להפרד. קרה

גם שהורים ביקשו מבניהם שלא יבואו הביתה להפרד שמא יקרה חלילה עיכוב בדרך, הם ויתרו על הפרידה האחרונה למען טובת בניהם. אך לעומת זאת היו הרבה הורים ובני משפחה שהגיעו לתחנת הרכבת של קובנא כדי להפרד שם מיקיריהם.

כפי שאפשר לתאר, היו לפני יציאת הרכבת למוסקבה מחזות פרידה נרגשים ביותר. הנשאים מתנחמים בהצלחם של היוצאים, בעוד שהיוצאים עודדו את הנשאים. דמעות זלגו לא רק מעיני הנפרדים, אלא גם מעיני שאר הנוכחים.

פרק י"ג

מוסקבה

א.

הנסיעה מקובנא למוסקבה ארכה כיום שלם. בהגיענו למוסקבה הוסענו באוטובוס-תיור למלון-היוקרה "נווא מוסקביא" ("מוסקבה החדשה") שם התאכסנו כמה ימים עד יציאת הרכבת לוולדיוסטוק. במלון זה קיבלנו חדרי שינה מפוארים עם אמבטיה [כולל מיתקן אדים] ושרותים צמודים לכל חדר. וכן טלפון בכל חדר, והיו כאלו שטילפנו הביתה לליטא ולפולין. כמובן שהחדרים היו מוסקים יומם ולילה, וכן יתר השרות המלונאי היה במכסימום של איכות. האוכל לא היה צמוד לתפריט אחיד והיה אפשר להשיג דברי מאכל כרצון איש ואיש, עד הערך הנקוב בתלושים שחולקו לאורחי המלון שערכם היה גבוה. עובדה זו איפשרה לנו להשיג מזון כשר, הזמנו תפוחי זהב [בחדש שבט ברוסיה ובזמן של מלחמה], ושאר מיני פירות משובחים, וכן סרדינים מוחזקים בכשרות שיובאו מפולין, וכן תה שנתבשל בכלי מיוחד לכך. למרות שבשעתו לא היו מצוייות החששות לכשרות הלחם כמו היום, עם-כל-זה העדפנו לאכול במלון מהלחם המיובש שהבאנו אתנו, לפני צאתנו לדרך הכנו לחם מיובש בתנור כעין צנימים למזון כמה שבועות, וכן הבאנו אתנו עוד סוגי מזון שיכול לעמוד זמן ממושך, יהודי קייידאן עזרו לנו הרבה בכך.

בימי שהותנו במלון הציעו לנו מארחינו לבקר באתרי התיור של מוסקבה, כגון: מוזיאן לנין, גן החיות, בנין הקרמלין [מבחוץ] ועוד, וכל זה במחיר הכרטיס ללא תשלום נוסף.

ועם כל היחס המכובד שקיבלנו, עלינו להודות ולהלל להשם-יתברך שיצאנו בשלום ממלון זה, כי בתקרות החדרים היו מורכבים מכשירי האזנה, ומספיק דיבור אחד שלא לרוח השלטון כדי להיות מאחורי דלתיים וברית.

איתא במס' ב"ב דף ד. שר' בבא בן בוטא [שהורדוס ניקר את עיניו] לא קילל את הורדוס למרות מאמציו להכשילו בכך, וכשאמר לו הורדוס ליכא אינש דאזיל דלימא ליה דאנא ואת יתיבנא, ענהו: כתיב (קהלת י') כי עוף השמים יוליך את הקול.

ב.

מלבדינו התאכסנו במלון קציני צבא רוסיים, וכן אנשי הסגל הדיפלומטי. תיירים או אזרחים רגילים לא נראו אז בין כותלי המלון. באותה תקופה נראו במוסקבה תורים ארוכים כדי לקבל ככר לחם. ומה נהדרת הייתה התופעה שלנו במלון הנ"ל, למרות ששילמנו במיטב עבור-כך במסגרת הכרטיס, כי הלוא אנו בני הישיבות נרדפנו ע"י הקומוניסטים עד חורמה, ולמעשה נעזרנו על-ידם גופא בהצלתנו בכבוד מלכים בעיר הבירה!

עובדא זו מזכירה את דברי חז"ל (מדרש-רבה פרשת שמות פ' ל"א) שמשה רבינו גדל בביתו של פרעה, והלוא כל גזירת פרעה של כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו הייתה כדי להרוג את משה, ולבסוף סיבב הקב"ה שדווקא בבית פרעה יגדל משה, להורות לנו בחוש ש"רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" ו"אין עוד מלבדו".

ג.

מוסר השכל

יש ללמוד מוסר השכל מהמעשה של המלון במוסקבה, לענין כל חיי האדם בעולם-הזה. לאדם יש כל טוב בעולם-הזה וכן האפשרות בידו לדבר

ולעשות ולחשוב ככל אשר יחפוץ, אך עליו לדעת שכל דיבור נקלט, כל מעשה מצולם, ואפילו כל מחשבה גם היא נקלטת. ולעתיד לבוא יוכיחו פניו בצורה מוחשית שחור על גבי לבן את כל עניניו שעשה במשך כל מי חייו, הן העניינים הטובים והן את שאינם טובים ח"ו, כך הם דרכי ושפטי ה'.

וכתב הגר"א (אבן שלמה פרק י"א, כ"ב) וזה לשונו: בעין רשום כל העולם וכל אשר בו, וכל מה שעושה טוב או רע, נרשם באותו מקום שבעין ודיוקנו באותו יום, וזה מה שמראין לאדם לפני מותו, עכ"ל.

בספר זכור למרים (מרבנו "החפץ-חיים" פרק ט') כתב וזה לשונו: ובאמת מאומת בכמה מקומות בחז"ל שנשמתו של אדם מעידה בו בעת הדין, והיינו כי כל מעשיו של אדם וכן דבוריו, הכל נקבע בנשמתו בתוך זכרונו [ובמס' תענית י"א. ושם אמר אדם מי מעיד בי, אבני ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידין בו, רבי חדקא אמר נשמתו של אדם היא מעידה בו שנאמר משוכבת חיקך שמור פתחי פיך, ויש אומרים אבריו של אדם מעידים בו]. יש לך אדם, שבנשמתו קבועים כל שיתא סדרי משנה וכל הש"ס, ויש לך אדם שקיבץ בחייו בתוך זכרונו כל ההבלים והפסולת, והכל שמור עליו להזכירו לעת הדין, וכמאמר חז"ל על הפסוק ומגיד לאדם מה שיחו, דאפילו שיחה קלה מגידין לו לאדם בשעת הדין, וכו', כי הנשמה היא כמו הכלי הנקרא "גראמפון", אם מתחילה הכניס בו זמירות נעימות, משמיע נגדו גם-כן קול יפה ונעים והכל שמחים בו. ולהיפך, אם הכניס בו קולות של יללה ובכי, הכל בוכין על ידו, וזהו ממש במוח האדם, ועל-כך רמז המקרא (תהלים ג') אוכיחך ואערכה לעיניך, כדאיתא במדרש שמאירין לו כל מעשיו בפניו, עכ"ל.

יכן גם כל מחשבותיו של אדם הן יוצרות מציאות וקיימות לעולם, כמבואר בחז"ל ובכמה ספרים [ועי' גשר החיים ח"ג פ"ו, ה, ו].

וכששב בתשובה נמחקים הדיבורים האסורים מתוך נשמתו, וכדוגמת זרט "קסטה" שמוחקים את הנקלט בו, וכן נמחק על-ידי התשובה רושם מעשי העבירה מתוך נשמתו וממקום רישומם שבעין, וכן רושם המחשבות הפסולות נמחק אף הוא עם התשובה, למרות שרישומן ניכר בעולמות גבוהים יותר מאשר פגם במעשה או בדיבור.

פרק י"ד

הנסיעה לוולדיווסטוק

א.

לאחר שהייה של מספר ימים במוסקבה הגיעה הרכבת שהסיעה אותנו לוולדיווסטוק, רכבת זו נקראת: "הרכבת הטראנס-סיבירית", רכבת זו עוברת מרחק של כעשרת אלפים קילומטר, והיא חוצה את כל רוסיה לאורכה דרך ערבות סיביר עד גמל וולדיווסטוק שעל חוף ים-יפן במזרח הרחוק.

הנסיעה ברכבת זו ארכה בדרך כלל כעשרה ימים רצופים, לילה ויום עשתה הרכבת את דרכה ללא הפסקה, פרט לצורך תידלוק ותחנות ביניים ספורות. הנסיעה ברכבת היתה נוחה, היו בה סידורים נאותים ללינה, והנהלת הרכבת סיפקה לנו כל הדרך לחם ודג מלוח ומים חמים [קיפייאטוק] עם סוכר גביש, בדרך כלל הביאו אתם בני הישיבות צידה נוספת לדרך. ברכבת פעלה ברציפות הסקת חימום מרכזית, והיה חום נעים כל משך הנסיעה, למרות הקור הנורא ששרר בחוץ. כשעברנו דרך סיביר היתה הטמפרטורה בחוץ חמישים עד ששים מעלות מתחת לאפס, אך לנו היה חם ונעים! ברכבת התפללנו במנין ועסקנו בתורה. התלמידים הביאו אתם ספרים רבים מספריית הישיבה וגם מספריהם הפרטיים. אחת הקבוצות לקחה עמה ספר-תורה.

במשך כל הנסיעה נמצאו ברכבת אנשי ה"נ.ק.ו.ד." הם לא עזבו אותנו לבד אפילו לא לרגע עד שיצאנו מתחום רוסיה.

ב.

בניית המסילה ה"טראנס-סיבירית"

מסילת-הברזל הטראנס-סיבירית גבנתה בדם ועמל במשך עשרות שנים על-ידי הצארים של רוסיה. המשטר הקומוניסטי פיתח גם הוא שלוחות נוספות ותיקוני דרך אחרים. את הסכום העצום שהושקע בבניית מסילה זו כמעט ואי אפשר לשער.

בהקשר לכך אביא בזה את דברי מרן הגרי"ז סולובייציק זצ"ל בסי "חידושי הגרי"ז על התורה מפי השמועה" אות ק"ג (אחרי שהביא את ההסבר על הגמרא בע"ז כ: ואת דברי הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה), כתב וזה לשונו: הרי חזינן דכל הגהגות העולם, והכל מה שנעשה בין בקרוב ובין ברחוק, הכל נעשה בשביל התורה ולומדיה, שיבואו ביום מהימים ויהנו מזה, ומסילת הברזל שנשללה מפטרבורג לברלין, הרי היא בשביל שבן-ישיבה יוכל בנקל לנסוע לוולוז'ין. ואשר נשללה לפני שנים מסילת ברזל לוולדיוסטוק במזרח הרחוק, הרי בטוח הוא שתכליתה היא: שבני-תורה שנסעו במלחמה זו לשנתאי, תהא להם דרך נוחה לנסוע, כי רק בשבילם נעשה זה, והבן. ואם אין אנו מבינים איך זה, אבל הקב"ה מכין עצות מרחוק, ואשר במשך הזמן בא הדבר אל תכליתו, דהכל הוא רק בשביל התורה ולומדיה, ואין דבר אשר יהא ריק מבלי תכלית זה, וכו', עכ"ל.

ג.

נמל וולדיוסטוק

כשהגענו לוולדיוסטוק סידר לנו "האינטוריסט" אכסניה במלון שם, וחיכינו שתגיע אניה המפליגה ליפן. בגלל מחסור באוניות בקו רוסייה-יפן ששרר באותה תקופה, לא היה ידוע מתי תזדמן אוניה כזו, והסכמנו להפליג בכל אוניה שתזדמן לפנינו, רצינו כבר לראות את עצמינו מחוץ לתחום רוסייה, כי אי אפשר לדעת את התהפוכות שעלולות להתרחש ברגע האחרון. נודמנה לנו אונית משא יפנית קטנה רעועה ומיושנת [שם האניה: "אמקוסה"] שהעבירה אותנו בכמה הפלגות לעיר הנמל "טצורוגא" שבצפון יפן. כל הפלגה ארכה כיומים. בכל הפלגה ליווה אותנו "משמר כבוד" עד המים הטריטוריאליים, משמר זה היה מורכב מקצין רוסי במדי שרד עם עוד כמה אנשי משטרה. כל משך הליווי לא גילינו כלפי חוץ את שמחתינו, כי חששנו שמא ינקמו בנו ויחזירו אותנו בשל-כך, ובכלל עדיין לא האמנו בבטחה שאכן אנו יוצאים מרוסייה ולא מובילים אותנו למקום אחר. רק לאחר שירדו אנשי "משמר הכבוד" מהאניה והחלו לחזור בסירת מנוע לוולדיוסטוק, פרצנו ספוגטנית בשירה ובריקודים בשירות ותשבחות לבורא-עולם שהוציאנו מרוסייה.

ד.

הים הסוער

ים-יפן בתקופת החורף בדרך כלל סוער מאד, והיה צריך סייעתא דשמיא מיוחדת לעוברו בשלום עם הספינה הקטנה והרעועה שלנו. באחת ההפלגות של סוף חודש שבט כשבאניה היו כששים מתלמידי הישיבה התחוללה סערת אימים. הגלים הגיעו לגובה רב [כגובה בנינים בני כמה קומות], קברניטי האניה איבדו את השליטה על האניה לחלוטין, והאניה טולטלה בין גלי הים הזועפים כקש לפני רוח, מצבנו היה כלשון הכתוב: "יעלו שמים ירדו תהמות נפשם ברעה תתמוגג". שוגרו קריאות הצלה [ס. או. ס.] אך כפי שהיה ניתן לצפות לא הגיעה שום עזרה, כי לא היו יכולים להגיש עזרה בסערה כזו. איכשהוא בלי לדעת איך, התגלגלה האניה בין גלי הים והגיעה בשלום לחוף יפן, ויהי הדבר לנס. מלחי האניה סיפרו, שארבע-עשרה שנה שלא התחוללה סערה כזו בים-יפן. זמן קצר בלבד לאחר שסיימה האוניה שלנו ["אמקוסה"] להעביר את בני הישיבה ליפן, טבעה בים, כולם ראו את יד ההשגחה, שהחזיקה את קיומה של האניה הרעועה הזו, עד שסיימה למלאות את תפקידה בהצלת בני הישיבות מרוסיה.

ה.

היינו כחולמים

כשהגענו ליפן עמדנו משתאים איך זה שהצלחנו לצאת מאחורי "מסך הברזל" של רוסיה, וכענין שאמרו חז"ל במכילתא והובא ברש"י על הפסוק (שמות ח, ט): ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים, על כל הטובה: טובת המן והבאר והתורה. ועל כולן אשר הצילו מיד מצרים, עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא, עכ"ל. ואף אנו נאמר, עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח מרוסיה, ועכשיו יצאו אלפי יהודים בני תורה ביד רמה!

ובודאי שכל נס יציאת בני התורה מרוסיה היה אך ורק בזכות התורה

ומכח התורה, כענין שאמרו חז"ל (סוטה ל"ה) שהארון נשא את נושאי וזעבירם את הירדן באויר. אף על בני הישיבות נאמר בכגון זה, ארון התורה הוא אשר נשא את נושאי וזעבירם מרוסיה ליפן.

בקובץ "תורה-אור" שיצא-לאור בסיון תש"ו בשנחאי, הובאו דברי המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל על תקופה זו, וז"ל: המשגיח [רבינו ירוחם] זצ"ל היה אומר: את ה' האמרת היום להיות לך לאלקים וגו', וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה וגו', (דברים כ"ו). יוצא לנו מכאן יסוד: שכל כמה שהאדם מייקר תורה ומצות, ככה התורה והמצות מייקרות אותו, וזהו היסוד של מדה כנגד מדה. אנו זכינו כל העת לחסדי ה' וראינו בחוש איך שהתורה הקדושה הצילה אותנו: היא הוציאה אותנו מהגיהנום אשר בליטא, ומפרנסת אותנו כל העת בדרכנו הפלאית תוך המדבר הנורא הזה, זה לא יתכן כי-אם בזכות התורה הזאת, עכ"ל.

ו.

וידוע שבכל דור ודור [וכן אצל כל יחיד ויחיד] ישנה בחינה של יציאת מצרים. ואפשר להליץ זאת על יציאת בני הישיבות מרוסיה, שהיתה זו בחינת יציאת מצרים של אותו הדור. והגלות ל"שנחאי" והתמדת התורה הנפלאה שם, היה זה בבחינת קבלת התורה. והניסים של סיפוק צרכינו והצלתנו מכל מיני מחלות נוראות ושאר פגעים, היה זה בבחינת הניסים שהיו לישראל במדבר וכפי שיסופר להלן.

י פ ן

פרק ט"ז

קהלת קובה

א.

בהגיענו לחוף יפן, קיבלו את פנינו בחמימות נציגי קהלת היהודים מהעיר היפנית קובה (קובע), והם העבירו אותנו למעונות שהכינו עבורינו בעירם. בדרך כלל המעונות היו בבתי-מלון שנרכשו על-ידי הקהלה.

ב.

אהבת חסד של קהלת קובה

קהלת קובה מנתה סך-הכל כעשרים-וחמש משפחות, הם הגיעו ליפן מרוסיה בערך לפני כעשרים שנה [לאחר המהפכה], ביפן עסקו במסחר של יצוא ויבוא ובעזה"י התעשרו מאד כולם.

כשהגיעו הפליטים הראשונים מרוסיה ליפן, נרתמו כל משפחות הקהלה בעבודת העזרה, ועל-חשבונם הם, בלי כל עזרה מכל מקור שהוא. הקהילה העמידה לרשות הפליטים כמה בתי מלון, ולא די בכך, אלא שעסקו בגמילות חסד בגופם ממש, הם הזניחו את כל עסקיהם הפרטיים וכולם כאיש אחד פעלו בכל יכולתם בסידור הפליטים בכל צרכיהם על הצד היותר טוב. ועשו את כל זה בלב שמח ופנים שוחקות ומעודדות. וכן בכל משך תקופת שהות הפליטים ביפן שארכה למעלה מחצי שנה, עמדו אנשי הקהלה לימין הפליטים בגופם ובממונם. גם לאחר שהגיעה עזרה ממוסדות סעד עולמיים, עברה עזרה זו באמצעות ועד העזרה של קהלת קובה שנקרא "יעווקום". ראשי תיבות של "יעווריסקי קומיטט" ה"ועד היהודי" ברוסית, או "דז'ואיש קומיטט" באנגלית כפי שנקרא אחר-כך. ועד זה עמד בראש פעולות הסעד כל משך שהותנו ביפן.

זכרה להם אלקים לטובה!

ג.

קהלת קובה קבלה מאיתנו החזרת טובה ברוחניות, הם היו כה גידחים, כמה עשרות משפחות בים של כשמונים מיליון יפנים [וידועה גם שאלת קביעת יום השבת שם]. לאחר המלחמה התפרקה קהלת קובה ועברה למרכזים יהודיים במערב העולם.

ד.

ההשגחה ביסוד קהלת קובה

עצם יסודה וקיומה של קהלת קובה, גם הוא אחד מפלאי ההשגחה, הכל ראו בבהירות איך שהקב"ה זימן ליפן הנידחת כמה יהודים בעלי לב חם ובעלי יכולת כספית כדי שיעמדו לימין בני הישיבות בבוא העת וכשגמרו את תפקידם זה עזבו את יפן!

ה.

העיר קובה

העיר קובה היא אחת הערים הראשיות ביפן ומונה כשני מיליון תושבים, ומצוי בה שפע כללי. נוף העיר הוא אחד היפים ביותר בעולם, שילוב של הרים וים. אוירה צח ורענן, ומידת החום בחורף ובקיץ נוחה. כמה נעימה הייתה הרגשתנו כשהגענו בעצומו של החורף הרוסי הקודר לאקלים אביבי של שמש חמימה ועצים מלבלבים, וגם על-כך אנו נותנים שבח לבורא-עולם, וכמו שנאמר (שמות יד, ד) היום אתם יוצאים בחודש האביב, אמרו חז"ל במכילתא והובא ברש"י: וכי לא היינו יודעים באיזה חודש יצאו, אלא כך אמר להם, ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחודש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צינה ולא גשמים.

ו.

חישיבה בקובה

כשהגיעו ראשוני התלמידים לקובה הם למדו בבית-הכנסת של הקהילה, אך משגדל מספרם תוך זמן קצר, והיציאה מיפן לא הייתה ענין של ימים,

שכרה הישיבה בנין דירות בקובה, והכשירה אותו לאולם לימודים [על-ידי פירוק הקירות הפנימיים]. בבנין זה מצאו מקום לימודים מאות בני הישיבה. במשך הזמן הצטרפו לישיבה הקבוצות של בני הישיבות הליטאיות: קלצק, קמיניץ, ראדין, וכו', שהתמזגו עם ישיבת "מיר". סידרי התפילה הלימוד והמוסר היו על מכונם. נאמרו שיעורים על-ידי הגאון רבינו חיים שמואלביץ שליט"א ושיחות מוסר על ידי המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל.

במשך השבועות הקרובים הגיעו לישיבה כמה מאות אקסמפלרים של מסכת קידושין שנשלחו על-ידי הרב אברהם קלמנוביץ, אך מסכתות אלו נשמרו לזמן הבא [שהיה כבר בשנחאי], כי אנו המשכנו את הלימוד במסכת יבמות בה התחלנו בהיותנו בעיירות. הלימוד והתפילה היו בהתחזקות מתמדת, וקולות של תורה ותפילה הרעימו והדהדו בין מרחבי הרי יפן יומם ולילה.

ז.

דברי הגאון רבינו חיים שמואלביץ שליט"א

אעתיק כאן את מכתבו של הגאון רבינו חיים שמואלביץ שליט"א שכתב מיפן לארה"ב בסוף קיץ תש"א המתאר את המצב בישיבה, (נתפרסם ב"הפרדס" אב תש"א), וז"ל:

היכל התורה, ישיבת מיר, מתנוסס גם פה בכל הדרו ויפעת קדשו, כשלוש מאות בני תורה הי"ו ביחד עם ההנהלה והאברכים הלומדים אצלנו, הוגים בתורת ה' יומם ולילה. ואם הקמים על בית ישראל סגרו והרסו בתי כנסיות ובתי מדרשות והשביתו ח"ו את קול התורה במקומות שונים. הנה קול התורה בכל עוון בקודש בוקע ועולה מכאן. והיכל התורה תגדול והעתיק, נקוה להביאו בע"ה לחוף הצלה אמיתית ויפרוש משם את אורו על בית ישראל, עכ"ל.

ת.

אעתיק גם כאן את דברי הרב קלמנוביץ שנאמרו בשעתו (ב"הפרדס"

תמוז תש"א) המתאר את המצב הרוחני בישיבה מפי עדי ראייה שהגיעו לארצות-הברית מיפן, וזה לשונו:

כשבאו [ישיבת מיר] ליפן השגנו ושכרנו שמה בית גדול בעיר קובע, על גובה ההר, וסידרו שמה הישיבה בכל הדרה הרוחני, משימינ לילות כימים ולומדים בשקידה עצומה, הר"מ מגיד השיעורים והמשגיח שיחות מוסר, תמידים כסדרם. סיפרו לי הרבנים שבאו מיפן כי התפללו בישיבה, והתפלאו כי התלהבות התפלה הייתה כמש כמו ביום-הכפורים עכ"ל.

פרק ט"ז

חג הפסח ביפן

ניסן תש"א

עם התקרב חג הפסח הודיע לנו אחד ממוסדות העזרה שישלח לנו מצות ויין לפסח.

הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין שליט"א [כיום ראש ישיבת "בית יהודה" בתל-אביב, שהיה מהמתמסרים להצלת הישיבה וקיומה בעיקר ביפן], הבחין שבאם לא תיעשה פעולת בוק מיוחדת לא יגיעו המצות והיין במועדם. ההפלגה הקצרה ביותר בין יפן לחוף המערבי של ארצות-הברית דרך האוקיינוס השקט ארכה בערך כשבועיים. הגרי"מ פיינשטיין נקט יוזמה מיוחדת ושיגר מכתב דחוף על המצב לרב קלמנוביץ. הרב קלמנוביץ עמד על חומרת המצב ואירגן משלוח מצות ויין בפעולת בוק מיוחדת שהתבצעה בעזה"י בהצלחה מופלאה, פעולה זו היא אחת מפעולות ההוד של הרב קלמנוביץ שממוזגים בה: כשרון, להט, בוק, ומסירות.

ב.

מבצע משלוח המצות והיין של הרב קלמנוביץ

הרב קלמנוביץ שהיה בנוי יורק (מזרח ארה"ב) התקשר מיד בקשר לכך עם ספקי המצות שבעיר הנמל לוס-אנג'לס שבמערב ארה"ב שעל

חוף האוקיינוס השקט, כדי להרויח את הזמן של משלוח המצות מגיו-יורק ללוס-אנג'לס, זמן של שלושה וחצי ימים ברכבת אכספרס. בעזרת הרבנים של "לוס אנג'לס" ו"סיאטל-ושינגטון", הגיעו חבילות המצות וארגזי היין במהירות המירבית לנמל לוס-אנג'לס, [שמות כל המסייעים במבצע זה ב"הפרדס" תמוז תש"א].

בנמל עגנה אותה שעה בהשגחה פרטית אונית המיליונרים "תאודור רוזבלט" אחת מאוניות הטיול המהירות והמפוארות ביותר בעולם. תמורת תשלום הגון, פי כמה ממשלוח באוניה רגילה, הסכימה האוניה "תאודור רוזבלט" להעביר את המשלוח לעיר קובה במהירות, יומים בלבד לפני חג הפסח הגיע המשלוח לקובה! משלוח זה הוא אשר סיפק את המצות והיין לפליטי יפן לחג הפסח, כי המשלוח של המוסד לעזרה הגיע רק לאחר חג השבועות.

המשלוח כלל שנים וחצי טון מצות בחלקו מצה שמורה נושעת קצירה, ואלפי בקבוקי יין כשר לפסח למהדרין.

ג

הגרי"מ פינשטיין שעל-שמו הגיע המשלוח, הלך לבית המכס עם נציג קהלת קובה ועם הפרופסור היפני קאטז'ושא (עליו בפרק הבא) כדי להשתדל לשחרר את המשלוח במהירות ובמינמום מס. בהשתלשלותם הסכים המכס לוותר על שלושת-רבעי הסכום של המס, ואת רבע המס הנותר שערכו הגיע לכדי כמה מאות דולר, שילם נציג קהלת קובה.

המשלוח היה מכוון לתלמידי ישיבת מיר והנלווים אליהם, אך כמוכן כשלא היו ליתר אלפי הפליטים מצות ויין לפסח, התחלקנו אתם במצות וביין, ולא נשאר יהודי אחד ביפן שלא היה לו מצות ויין לליל הסדר!

ד.

הישיבה סדרה גם שחיטת בקר עבור תלמידיה לקראת חג הפסח. ושבת לבורא-עולם, שגם במקומות כה נידחים ובזמן מלחמה נוראה כזו, סיפק לנו את כל צרכינו בחן בחסד וברחמים.

פרק י"ז

פרופסור קטז'ושא (קוצ'וז'י)

א.

קטז'ושא היה פרופסור לשפות שמיות באוניברסיטת טוקיו. הוא היה גם קרוב משפחה של גזע המלוכה ביפן, ומעמדו הרם הקנה לו השפעה בחוגי השלטון. לקטז'ושא היו מכבר פקפוקים על אמיתות הדת היפנית. כששמע את שמועת תלמידי הישיבות שהגיעו ליפן, בא במיוחד מטוקיו לקובה וביקר בישיבת "מיר" שם, התבונן והתעניין, ושאל את שאלותיו בעניני תורה ודת, תוך זמן קצר התפתחו יחסים חמים בינו לבין ציבור בני הישיבות שהעריץ אותם מאד. דמותם המוסרית של בני הישיבות חוללה מהפכה בנפשו, ומגעו עם בני הישיבה היה אחד מבין הגורמים שהביאו אותו להתגייר כעבור שמונה-עשרה שנה בשנת תשי"ט. (להלן אות ד).

ב.

עזרתו של קטז'ושא

פרופסור קטז'ושא עמד לימין הפליטים בבעיותיהם לפני השלטון ופעל רבות למענם, ובפרט הצליח בהארכת רשיון השהות ביפן, כי ויזת הטרנזיט שקיבלנו מהקונסול היפני בקובנא הייתה בתוקף של עשרה ימים בלבד, ומדי פעם בפעם היינו צריכים להאריך את שהותנו ביפן. בכל אורכה שנתנו לנו היפנים הם הדגישו: בתנאי שנמריץ את סידורי ההגירה. כך שהיינו ביפן במשך כחצי שנה עם ויזת טרנזיט של עשרה ימים! בתחילה נעשו הארכות על-ידי השתדלויות הנהלת הישיבה בלבד, אך לאחר מכן היו צריכים לשתדלנות מוגברת יותר. לקחו חלק בהשתדלות זו האדמו"ר הזקן מאמשינוב (הרה"ק רבי שימע'לה זצ"ל) והגאון רבי משה שאצקס (זצ"ל), יותר מאוחר היינו צריכים לעזרתו של פרופ' קטז'ושא שהייתה תמיד מועילה.

ג

החסתה הגרמנית

קייץ תש"א

בתחילת הקיץ הייתה חסיסה גועשת מסביב לפליטים היהודיים ביפן, הדברים הגיעו עד כדי-כך שקיסר יפן ("המיקדו") ביקש להכין לו דו"ח מפורט על טיבם של יהודים אלו. עד כמה שידוע, יד הגרמנים בעלי בריתם של היפנים, הייתה מעורבת בכך. כשנודע לגרמנים שכמה אלפי יהודים נמלטו ליפן, שידרו במיוחד ליפן: "יפן הזהרי מאלפי היהודים שהגיעו אליכם".

פרופסור קטז'ושא התקשר עם מכיני הדו"ח ושכנע אותם שיהודים אלו הם אנשים הגונים ללא דופי, והודות לכך נמסר לקיסר דו"ח חיובי על היהודים. השתדלויותיו אלו כמעט ועלו לו במחיר חייו, עי' בסמוך פרק י"ח אות ז.

ד.

גירותו של קטז'ושא

בשנת תשי"ט בא קטז'ושא לארץ-ישראל והתגייר ונקרא שמו בישראל אברהם בן אברהם קטז'ושא.

בתחילת שנת תש"כ גערכה לכבודו מסיבה בישיבת "מיר" בירושלים בבית הגאון רבינו חיים שמואלביץ שליט"א בהשתתפות הגאון רבינו אליעזר יהודה פינקל וצ"ל ועשרות תלמידי ישיבת "מיר" גולי שנחאי שזכרוהו עוד מיפן.

הייתה זו מסיבה נרגשת ומיוחדת מאד, לאחר פרידה של שמונה-עשרה שנה שוב נמצאים יחד עם קטז'ושא שפעל להצלתנו ביפן, וכעת בתנאים שונים לטובה, קטז'ושא הגר-צדק יחד עם תלמידי ישיבת מיר הניצולים גדולי התורה מסובים בשמחת מצוה בתוך ישיבת מיר הבנויה לתלפיות בעיר הקודש ירושלים!

קטז'ושא אמר במסיבה זו בין היתר דברים אלו: כשהייתם ביפן ביקרתי אותכם כדי לעזור לכם, כשראיתי אותכם בלימוד התורה ובשעת התפלה

החלטתי להיות יהודי. כששמעתי שהגעתם לירושלים עיר הקדש, השתוקקתי להיות במחיצתכם.

הגאון רבינו חיים שמואלביץ שליט"א נשא דברים חמים לכבודו של האורח הדגול וברכו שיוכה ליגדול בתורה ויראת שמים. המברכים הנוספים סיפרו זכרונות מן הימים ההם והעלו על נס את פעולותיו למען בני הישיבות ביפן שעלו לו כמעט במחיר חייו, וזכות זו של מסירות נפש היא שעמדה לו כיום לחסות תחת כנפי השכינה.

אברהם בן אברהם קטז'ושא (קוצ'ווי) נפטר ביזם ה' מר-חשון תשל"ד בהיותו ביפן, ועל-פי צוואתו הובא לקבורה בירושלים.

פרק י"ח

פעולות ההגירה והגירוש

א.

סיון-תמוז תש"א

קבלת רשיונות כניסה לארצות-הברית נתקלה בקושיים בלתי צפויים. בקושי רב הצליחו כמה מאות מכלל הפליטים לקבל רשיונות כניסה לארצות-הברית, ומבין בני ישיבת "מיר" והגלויים אליה היו גם כמה עשרות כאלו.

בעיקר קיבלו רשיונות כניסה לארצות-הברית רבנים וראשי ישיבות שקיבלו הזמנה לכהן במשרות בישיבות ובקהילות שם.

בין המאות שקיבלו רשיונות כניסה לארצות-הברית היו גם מגדולי התורה עם בני משפחותיהם שהיו ממקימי עולה של תורה בארצות-הברית, כגון (רשימה חלקית לדוגמא לפי סדר א-ב):

רבי אברהם יפה'ן ראש ישיבת נוברדוק.

רבי אהרן קוטלר ראש ישיבת קלצק ולייקוואוד.

רבי אליהו חזן (מגדולי מרביצי התורה בארצות-הברית).

רבי יחיאל מיכל פיינשטיין (ראש ישיבת "בית יהודה" בתל-אביב).

רבי ישראל חיים קפלן ר"מ ישיבת בריסק (חתן המשגיח רבינו

ירוחם).

רבינו מנחם מנדל זאקס ראש ישיבת ראדין (חתן ה"חפץ חיים").
רבי משה שאצקס גאב"ד איוויע ולומזא.

רבי ראובן גרוזובסקי (חתן רבי ברוך בער) ראש ישיבת קמינץ.
רבי שאול ידידיה אלעזר טוייב האדמו"ר הזקן ממחוזיץ.

בנו רבי שמואל אליהו שליט"א האדמו"ר ממחוזיץ בת"א, ועוד מב"ב.
כאמור רשימה זו הוא רק דוגמא של הניצולים מיפן לארצות-הברית,
וכמובן שאינה כוללת את הניצולים דרך שנחאי, כגון: האדמו"ר הזקן
מאמשינוב רבי שימעל'ה (זצ"ל) ובנו האדמו"ר מאמשינוב בירושלים רבי
ירחמיאל יהודה מאיר שליט"א, ועוד עשרות ראשי ישיבות ורבנים מכל
רחבי פולין וליטא.

וכן לא מפורטים ברשימה זו שמותיהם של גדולי תלמידי ישיבת מיר
ושאר הישיבות שהינם כיום גדולי ראשי הישיבות והמשגיחים בהרבה ישיבות
בעולם, ומהם יוצאת תורה והוראה לישראל בכל מקומות מושבותיהם,
וכפי שכבר כתב ראש הישיבה רבינו אליעזר יהודה פינקל זצ"ל "וזכו שמהם
יתד ופינה להרבצת תורה והרמת קרן התורה וההוראה בארץ ובחו"ל".

ב.

כשנוכחנו שנחלשו הסיכויים שכל הישיבה תעבור לארצות-הברית
הופסקו הפעולות של יחידים ושל קבוצות קטנות לקבל רשיונות, כדי לא
לפורר את מסגרת הישיבה, מסיבה זו ויתר ראש הישיבה הגאון רבינו חיים
שמואלביץ שליט"א על הויזה לארצות-הברית שהושגה עבורו.

פעולות ההגירה נעשו מעתה רק בצורה מרוכזת עבור כל בני הישיבה,
בתנאי שכולם יעברו יחד ומסגרת הישיבה תמשיך להתקיים.

אעתיק את דברי הרב קלמנוביץ (ב"הפרדס" תמוז תש"א) בענין זה
וזה לשונו: להבין מה זאת ישיבת מיר והצלתה נחוץ להודיע עד כמה
גדולה מסירות גפשמ בתורה ועד כמה אחוזים זה בזה, הר"מ הגאון רבינו
חיים הלוי שמואלביץ שליט"א (חתן הגרא"י פינקל) אשר הוא ביפן
הוא ומשפחתו כבר קבלו שמה הוויזות לאמריקה, וקראתיו כמה פעמים
על-ידי טלגרמות שימהר לבוא לעזרתנו בתעמולת ההצלה הקשה למדי,
והשיב כי לא יכול לעזוב הישיבה לעת כזאת אף לשעה. וזה עתה בא
אליו הקונסול האמריקאי ואמר לו שאם לא ימהר לגסוע מיפן, יבטל ויפסיד

את הוויזה שלו ושל משפחתו. והשיב: יעבור עלי מה, אני על משמרת אעמדה, ולא אוכל לפרוש מהשיבה, כי-אם עם הישיבה יחד אסע, עכ"ל. ובחסדי ה' זכינו לשמוע מפיו את שיעוריו המופלאים בגאוניותם גם ביפן וגם בשנחאי במשך כחמש שנים רצופות תמידים כסדרם כל זמן שהותנו שם, והיה זה אחד מעיקרי יסודות הצלחתנו הגדולה בתורה במשך שנות נדודינו.

ג.

גם המשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל קיבל סרטיפיקט לארץ-ישראל בקייץ שנת ת"ש בעודנו בקידאן, והוא ויתר על הסרטיפיקט בלי להתחיל אפילו לחשוב עליו, כדי שלא לעזוב את הישיבה (אור יחזקאל, מכתבים לא).

ואכן היה זה אחד מחסדי ה' הגדולים ביותר עלינו, שזכינו לחסות תחת השפעתו כל זמן גלותינו, כי הוא היה השליח מאת ה' יתברך להיות הלב והגשמה של הישיבה שהכניס את רוח החיים בלימוד במוסר ובתפלה, באמונה ובבטחון בהי"ת, בתשוקת התורה ובמאמצי ההתעלות בתורה ויראה עד מאד, למרות הקושיים הנוראים והנסיונות הקשים אין ספור שהיו לנו על כל צעד ושעל במשך כל גלותנו ובפרט בחמש השנים ששהיינו בשנחאי, וכפי שיסופר להלן.

ועוד השגחה גדולה יש בענין המשגיח, כי לפני המלחמה הוא היה כבר בארץ-ישראל שם שימש מנהל רוחני בישיבה הגדולה "לומזה" בפתח-תקוה, וזמן קצר לפני פרוץ המלחמה סיבב הקב"ה את בואו לישיבת מיר בליטא כדי שיהיה לנו למחית נפשותינו כהיום הזה.

ד.

אותה תקופה התנהלה כבר מלחמת גרמניה-רוסיה. כל המדינות סירבו להכניס פליטים ובפרט פליטים שהיו בשטח המוחזק ע"י רוסיה הקומוניסטית. כך שהשגת ויזה לאיזו שהיא מדינה בעולם היה נראה כבלתי אפשרי.

כאמור, האמריקאיים הכבידו את לבם והשתמטו ממתן רשיון כניסה

לכל הפליטים, כל הלחצים העצומים שנעשו בחלונות הגבוהים בושינגטון לא השיגו את התוצאות המבוקשות. עם פרסום התקנות החדשות של ארצות-הברית שלפיהן אין להרשות כניסת אדם לארצות-הברית באם יש לו קרובים בארצות הכיבוש באירופה, נתמעטו עוד יותר הסיכויים להגר לארצות-הברית. המצב הגיע לידי-כך שאנשי הקונסוליה האמריקאית בטוקיו פירסמו מודעה במשרדי הקהלה בקובה שתוכנה היה: נא לא לפנות יותר בענין קבלת רשיונות לארצות-הברית.

ה.

דחיית הויזות לקנדה ופאראגוואי

במאמצי הרב קלמנוביץ ובהשתתפות מוסדות יהודיים בקנדה (ראה "הפרדס" תמוז תש"א) נשלחו לישיבת "מיר" בקובה ארבעים-ואחת ויזות לקנדה, אך תלמידי הישיבה ויתרו עליהן בהתאם לגישה שהתגבשה: רק כולם יחד. מסיבה זו ויתרו גם על כמות ויזות לפארגוואי. ואכן אותם שויתרו על הויזות ונשארו יחד עם הישיבה לא הצטערו בסופו של דבר, התועלת זרוחגית שהם השיגו בשנחאי הייתה עצומה שלא ידעו דוגמתה, ומשום-ן יש לראות לטובה גם את הכבדת לב האמריקאיים.

ו.

הגירוש מיפן

זב תש"א

כשהבחינו היפנים שהופסקו מאמצינו להגר, הוציאו נגדינו סקודת גירוש מיידית לעיר "שנחאי" עיר בין-לאומית שעל אדמת סין, התערבותם הנמרצת של קהילת קובה ושל פרופסור קטז'ושא לא הועילו, ובסוף חודש אב שנת תש"א הוגלו כאלפיים הפליטים היהודיים שנותרו ביפן ל"שנחאי", גירוש בוצע בכמה הפלגות. הפלגה מיפן ל"שנחאי" ארכה כיומיים. למעשה היה גם זה לטובה, שלמרות הקושיים הגשמיים הנוראים שהיו בשנחאי, הרי מבחינה רוחנית זכינו להתעלות שם בצורה שלא ידענו דוגמתה וכפי שיסופר להלן.

גם העיתוי היה בהשגחה מיוחדת, לאחר שסיימנו ללא הפרעה את לימוד זמן הקיץ, ולא באמצע הזמן, וימים אחדים לפני חודש אלול כדי שנוכל להספיק להתארגן בשנחאי לקראת אלול והימים הנוראים. גם הספקנו לשפר את סידורנו ב"שנחאי" עד מלחמת יפן — ארצות-הברית שפרצה בכסליו תש"ב, דבר שלא היינו יכולים לעשותו לו היינו ממשיכים להתעכב ביפן עוד כחודשיים שלשה.

ז.

מאחרי גירוש זה עמדו כמובן הגרמנים. עם ההתגברות הנוספת של היסודות הפרו-נאצים ביפן נרדף קטו'ושא על-ידי הקצונה היפנית שזממו להורגו ולא עמד לו אפילו יחוסו של קרוב למלכות. קטו'ושא נאלץ להסתתר מחוץ לגבולות יפן, בעיר חרבין שבמנצ'וריה, עד יעבור זעם. יש יסוד לגירסא, שלו היינו נמצאים ביפן במשך המלחמה ספק אם היינו ניצולים מידיהם, ע"י להלן פרק ל' ופרק ל"ב, והגירוש מיפן גם הוא היה מחסדי שמים לחיותנו כיום הזה.

ח.

ההשגחה במעמדה של "שנחאי"

התהוות מעמדה המיוחד במינו של שנחאי לכעין עיר בינלאומית גם היא מפלאי ההשגחה, כי היא הייתה מקום שאליו גורשו כל האזרחים הבלתי-רצויים מרחבי העולם. לו לא היה ליפנים לאן לגרש אותנו מי יודע מה היו עושים בנו. זאת ועוד, נדיבות לבו של הקונסול היפני בקובנא במתן ויזות ככל היותר, מסתבר שהייתה מבוססת גם על ההנחה שאם לא נצליח להשיג רשיונות כניסה לאמריקה הלא יש לאן לשלוח אותנו — לשנחאי הסמוכה. דמותה זו של שנחאי החלה להחצר לפני כמאה שנה קודם לכן (בערך בשנת תרי"ב) כשהוענקו זכויות מסחר ושיפוט (קונצסיות) למדינות מערביות. מדינות המערב הקימו בה בעשרות השנים האחרונות גם אזורי מגורים חדישים עם מיטב השרותים הצבוריים ברמה אירופית, שהיו לנו לעזר רב. (על הקהלה היהודית בפרק הבא).

"שנחאי"

פרק י"ט

העיר "שנחאי"

א.

העיר "שנחאי" (או "שנגהיי" במבטא אנגלי) היתה בתקופה ההיא מעין עיר בינלאומית. העיר מנתה כחמשה מיליון תושבים שרובם היו סינים, ומיעוטם היו אירופאיים ואחרים. השלטון בעיר היה מחולק בין כמה מדינות, לכל מדינה היה איזור מיוחד שאותו ניהל באופן עצמאי, כגון: איזור צרפתי, איזור שנקרא "בינלאומי" שהיה תחת חסות אנגליה הולנד וארצות-הברית, אזור יפאני ואזור סיני. הכניסה לעיר היתה תלויה ברשיון של אחת מהמדינות השולטות בעיר, ומי שנכנס כבר לעיר יכל לנוע ולגור בכל האזורים בלי רשיון מיוחד בבחינת "שתי הגמוניות בעיר אחת שאינן מקפידות זו על זו".

בשנת תרצ"ז כבשה יפן את שנחאי במסגרת כיבושיה בסין, אך לא התערבה בענייניה הפנימיים של העיר עד מלחמת יפן ארה"ב. אנו גורשנו מיפן לאיזור היפני בשנחאי שנקרא "הונקיו", וכשהגענו לשנחאי התגוררנו בתחילה באיזור הבינלאומי.

ב.

קהילת שנחאי

בשנחאי היתה קהילה של יהודים ספרדים שהגיעו לשם בעיקר בעשרות השנים האחרונות. ראשוני היהודים הגיעו לשנחאי מארצות המזרח כבר לפני כמאה שנה קודם לכן בעת שנמל שנחאי נפתח למסחר חופשי, אך היו אלו יהודים מועטים, ההסתחות הקהלה הייתה בעיקר בעשרות השנים האחרונות.

הייתה גם קהלה של יהודים אשכנזים יוצאי רוסיה שהגיעו לשם לפני כעשרים שנה [לאחר המהפכה]. מצבם הכלכלי של היהודים היה מצויין והיו ביניהם עשירים מופלגים.

בשנחאי היו גם כעשרים אלף פליטים יהודיים מאוסטריה וגרמניה שגורשו לשם על-ידי השלטון הנאצי בשנת תרצ"ח, גירושם זה הותיר אותם בחיים.

הפליטים שהגיעו מיפן נעזרו בכל קהילות היהודים בשנחאי. גם בקהילת הפליטים מגרמניה נעזרו בעיקר בשכירת מעונות מגורים. וכן היו מספר חתונות בין בני הישיבות ובנות חרדיות יוצאות רוסיה וגרמניה.

יסודן וקיומן של קהילות "שנחאי" גם הן מפלאי ההשגחה בדומה לקהילת קובה שביפן. גם כאן ראו בחוש איך שהקב"ה זימן ל"שנחאי" שבקצה המזרח הרחוק יהודים יקרים, זמן לא רב קודם בואם של בני הישיבות כדי שיהיה מי שיקבל אותם ויעזור להם. לאחר המלחמה כשעזבו בני הישיבות את שנחאי, יצאו בעקבותיהם שאר בני קהלות שנחאי הוותיקים, ושנחאי נתרוקנה מיהודיה.

כשנה-שנתיים לאחר שעזבו אחרוני היהודים את שנחאי, נכבשה העיר בידי כוחות המהפכה הקומוניסטית הסינית, השולטים בה עד היום הזה.

ג.

כשהגענו לשנחאי הייתה התחנה הראשונה שלנו בבית-הכנסת הגדול והמפואר "בית אהרן" שהועמד לרשותינו על-ידי הקהלה הספרדית בהשתדלותו של הרב לקהלת האשכנזים הרה"צ רבי מאיר אשכנזי (זצ"ל), בבית-כנסת זה היה מקום לימוד לכל תלמידי הישיבה, וגם מטבח ואולמות אוכל מרווחים, וכן סידרנו בו מקומות לינה ארעיים, וכפי שיבואר בפרק הבא במפורט.

בראש-חודש אלול שנת תש"א נאמר השיעור הכללי הראשון על-ידי רבינו חיים שמואלביץ שליט"א בבית הכנסת "בית אהרן", וזו הייתה פתיחת הלימודים של בני הישיבות בשנחאי שנמשכה כחמש שנים רצופות.

פרק כ'

נס בית-הכנסת המפואר "בית אהרן" בשנחאי

א.

המבנה והריהוט

בית-כנסת "בית אהרן" היה בנין בן שתי קומות, נאה עד מאד. בקומה העליונה היה אולם בית-כנסת ענקי שהכיל מאות מקומות ישיבה, וכן יציע רחב ידים לעזרת-נשים. הריהוט: הכסאות, השולחנות, וכר, היו מעשי אומן מיוחדים במיטב השכלולים והנוחיות. גם התאורה היתה מפוארת, והבנין עצמו היה שיא של שיכלול אדריכלי. ריצפת בית-הכנסת אף היא היתה מעשי-ידי אומן בשיבוצי נוי.

הקומה התחתונה הכילה שני אולמות אוכל ענקיים שיכלו להכיל מאות רבות של סועדים. בצמוד לאולמות-האוכל היה מטבח ענקי המצוייד במיטב הכלים והשכלולים, סירי ענק לבישול למאות איש, מערכות כלים נהדרות למאות איש, מחסני מזון מרווחים, וכן מיתקני גז לבישול [בישול בגז לא היה עדיין מצוי אותה תקופה בשנחאי גם לא בבית העשירים].

בחצר בית-הכנסת נבנה מקוה-טהרה גדול ונוח בבנין מיוחד, וכן היה בשער החצר ביתן עבור שומר.

שטחו הגדול של הבנין איפשר סידור מקומות לינה ארעאיים עד שסודרו התלמידים בחדרי קבע בעיר.

המיקום של בית-הכנסת "בית אהרן" היה ב"אזור הבינלאומי" ברחוב "מוזיאום" מספר 50 [מוזיאום רוד] סמוך לרחוב "ננקינג" המרכז-המסחרי של שנחאי, אורך רחוב "ננקינג" היה כמה קילומטרים ולכל אורכו היו בתי עסק. סביבה זו היתה נקיה ומטופחת מאד. רחוב "מוזיאום" בגלל היותו משוך לצד, לא הורגשה בו כל-כך האווירה הסואנת של המרכז המסחרי הסמוך, וכך התמוגו בו: מרכז, שקט, ונקיון.

ערכו של המגרש בלבד שעליו נבנה בית-הכנסת הוא אגדי, גם הסכום שהושקע בבנינו ובצידו הוא גדול עד מאוד.

ב

כיצד נבנה בית-הכנסת "בית אהרן"

בשנחאי חי יהודי מיליונר חשוך גנים בשם ת. כשנחלה למות, נשמע עליו שהוא מחלק את נכסיו, אז פנה אליו אחד מראשי הקהלה הספרדית בשנחאי חכם רבי איברהים. לפני ביקורו של רבי איברהים, חלם המליונר ת. חלום מיוחד שהכשיר את לבו להענות לבקשת איברהים. כשביקרו רבי איברהים, בקשו שיעשה דבר גדול למען היהדות. השיב המיליונר ת. בנפש חפצה: מה חסר ואני אתן. רבי איברהים ענהו: חסר בית-כנסת מפואר באזור המרכז המסחרי, ונקב בסכום הענקי הדרוש לקניית הקרקע ובנייתו. המיליונר נענה מיד לבקשתו וכתב צ'יק לאלתר על הסכום שנקב. הוסיף וסיפר רבי איברהים, באמת לא חסר בית כנסת ברח' מוזיאום כי שם לא גרים יהודים, השכונה שבה מרוכזים היהודים היא רחוקה מהמרכז המסחרי, ובה קיימים בתי-כנסת נאים ומרווחים ככל הצורך. כן קיימים שם כל יתר מוסדות הדת: בתי חינוך, מקוה טהרה וכו', אלא מחשבתי היתה — ממשיך רבי איברהים — להכין מקום לקראת העתיד, שהרי ל"שנחאי" כעיר מסחר בין-לאומית עשויים להגיע במשך הזמן יהודים נוספים מכל רחבי העולם. וכדי שבית-הכנסת ימשוך אליו מכל החוגים, על-כן בניתי אותו במיטב השיכלולים והיופי, וכן הכנסתי לתוכו ספריה תורנית שכללה בין היתר ש"ס ווילנא, ש"ס די נדיר בתקופה ההיא. בקומה הראשונה גבנו אולמות ומטבח לצורך שמחות כינוסים וכו'.

למרות גודל המטרה, לא נמצא ברשות הקהלה הסכום הענקי עבור בית-הכנסת למטרה זו ובפרט שזו מטרה רזרבית: אם יודמנו יהודים שיהיה להם מקום לתפלה ותורה, אך מששמעתי שהמיליונר ת. מחלק סכומים עצומים, החלטתי לנסות לבקשו עבור מטרה זו, ובחסידי ה' יתברך הצלחתי באורח מפתיע.

בנין בית-הכנסת "בית אהרן" ניבנה חמש-עשרה שנה קודם בואנו לשנחאי וכל הזמן עמד כמעט שומם. יהודי חרדי מרומניה שגר בסמוך לבית-הכנסת, שכר מנין יהודים קשישים יושבי-בית מהשכונה היהודית שיבואו להתפלל בבית-כנסת זה. באולמות ובמטבח שבקומה הראשונה

מעולם לא השתמשו. כך עמד לו בנין מפואר זה בצפייה למלא את יעודו, עד שנכנסו מאות בני ישיבת "מיר" לבין כתליו.

ג.

המשגיח רבינו יחזקאל לויגשטיין זצ"ל הזכיר כמה פעמים את עובדת בית הכנסת "בית אהרן" כמחייב להכיר באמונה ובהשגחת ה' בכל פרטי העולם ובכל פרטי האדם, ודברי הרמב"ן (בסוף פ' בא) שהזכירם תדיר, וזה לשונו: "מן הנסים המפורסמים אדם מודה בניסים הנסתרים שהם יסוד כל התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, אלא אם יעשה המצוה יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו עונשו הכל בגזירת עליון" עכ"ל, קיבלו משמעות מוחשית ועמוקה יותר על רקע הניסים והנפלאות שראינו במו-עינינו.

פרק כ"א

האקלים

א.

ימי הקיץ בשנחאי קשים במיוחד, האויר החם והלוהט היה גם מחניק ונוצרו קשיי נשימה, ונוסף על-כך הזיעה ניגרה בכמויות עצומות ללא הרף כשהיו כותבים על גליון נייר, היו צריכים לכסות אותו, פרט לשורה הנכתבת, כדי שלא יתקלקל מהזיעה. כן היו צריכים להזהר שלא לפגום את ספרי הלימוד מהזיעה. בגדינו היו רטובים וצמודים לגופינו כאילו עברנו במים בבגדינו. כשהוכרזה האפלה בשנחאי והיו צריכים לאטום את החלונות, היה המחנק קרוב לסכנת נפשות. גם החורף בשנחאי היה קשה, האקלים היה קר וטחוב, ומשום-מה לא היו מצויים שם תנורי חמום.

ב.

אש"ל

בתקופה הראשונה היו גם בעיות תזונה, וקרוב למאה תלמידים לקו בבקיעים בלשון (סידוק לשון). הרופא החרדי ד"ר זליגסון מקהילת יוצאי

רוסיה הזמין להתייעצות רופא-מומחה סיני, ונקבע שגורם המחלה הוא חוסר ויטמין "ב".

סימנים אלה הם אותות אזהרה להופעת המחלה פילאגרה או "ברי-ברי" מחלה המצוייה במזרח הרחוק שלאקלים יש השפעה על התפתחותה, [כמו-כן היו שם עוד מחלות שהיו מצויות בגלל האקלים, שהטרידו מאד]. הנפגעים קיבלו כמויות שמרים בעלי תכולה גבוה של ויטמין "ב" והתרפאו לגמרי. נשים צדקניות מקהילת יוצאי רוסיה התנדבו למטבח הישיבה כדי לסייע בהכנת תפריט מתאים, ותופעה זו חלפה מיד ולא חזרה יותר. במשך הזמן השתפרה התזונה יותר ויותר, ולמרות מצב המלחמה וקיצוב במוצרי מזון השתפרה אספקת המזונות לבני הישיבה, ומצבנו היה הרבה יותר טוב מאשר גויי הארץ הותיקים.

ג.

כמו כן סודרו תוך זמן קצר מקומות לינה נאותים לכל בני הישיבה, נשכרו חדרים אצל פליטי גרמניה ואוסטריה שהיו מרוכזים בעיקר ברובע היפני "הונקיו" לאחר-מכן נרכשו שני בנייני מגורים ברח' מהלמון רוד וברח' בבלינג רוד באזור הבינלאומי שאיכלסו חלק ניכר מהתלמידים.

ד.

במשך שנות שהותינו בשנחאי היו סכנות שונות ומשונות, כגון: מגפות הדבר והטיפוס, הגיטו, הפצצות האמריקאיים וכו', אך מכולן הצילנו הקב"ה בדרך נס ופלא וכפי שיסופר להלן, ומה שראוי להדגיש במיוחד הוא: שלמרות הכל היו לימוד-התורה והתפלה בשנחאי ברום-שיאם, וזה אחד מפלאות שנחאי הגדולים ביותר.

פרק כ"ב

הימים הנוראים

א.

אלול תש"א — תשרי תש"ב
אלול והימים הנוראים עברו עלינו בהתחזקות ובהתעלות, למרות גלגולי הגלות ולמרות קשיי האקלים שהציק עד מאד. קולות תפלה

ולימוד תורה יומם ולילה בקעו בעוז בלב לבה של שנחאי, כשעוברי אורח מופתעים מתבוננים בנו בתמהון.

כמו־כן "שמחת תורה" הייתה אף היא במלוא השמחה וההתלהבות כפי מסורת הישיבה בליטא משנות דור.

ב.

ארבעת המינים

לולבים וערבות היו מצויים בשנחאי, אך אתרוגים לא היו בגלל תנאי האקלים הבלתי־נאותים לעץ האתרוג. אך הקב"ה ברחמיו, המכין כל צרכי עמו ישראל, סיפק גם אתרוגים לכל יהודי שנחאי בהשגחה מיוחדת. ראש הקהלה הספרדית רבי איברהים, עשה נסיון ונטע בחצרו עץ אתרוג בודד. היה לו גנן סיני שטיפל באילן טיפול תמידי כל ימות השנה קיץ וחורף, והודות לטיפול זה הניב האילן כמות קטנה של אתרוגים. כמו־כן גדלו הדסים בגינתו של רבי איברהים, והם היו אחד ממקורות ההדסים בשנחאי. וכך בשנחאי הנידחת והמנותקת היו לנו ארבעת המינים בחג הסוכות.

פרק כ"ג

מלחמת יפן — ארצות־הברית

א.

הניתוק

חשוך־כסליו תש"ב

מעט בואנו לשנחאי ובפרט מיד לאחר החגים נעשו השתדלויות להגר, וכמו עד היום לא היו השתדלויות אלו על־חשבון הלימוד למרות שהן היו נמרצות ביותר. היה קשר רצוף עם הרב קלמנוביץ בארצות־הברית בענייני הגירה, וכן הגיעו על־ידו תמיכות כספיות חשובות, וממקורות נוספים.

בי"ז כסליו תש"ב פרצה מלחמת יפן ארצות-הברית, מלחמה שהייתה אכזרית ועקובה מדם, ונמשכה עד הטלת פצצות האטום על יפן בסוף חודש אב שנת תש"ה.

היפנים שהשתלטו מכבר על שנחאי הקימו בה שלטון צבאי, ולטשו עין על הנעשה בה ובין היתר היו גם שרותי הדואר תחת פיקוחם החמור. אורחי מדינות העימות [אנגלים ואמריקאיים] הועברו למחנות הסגר ורכושם הוחרם, וכידוע שהיו ביניהם אילי הון עולמיים. [כלפי הצרפתים לא היה יחס עויין].

היינו מנותקים לחלוטין מכל חלקי העולם, בודדים ומבודדים. היה ברור שנהיה מרותקים לשנחאי לתקופה ארוכה בלי לדעת מתי תסתיים. הקשר הגלוי עם הרב קלמנוביץ הופסק מיד עם פרוץ המלחמה, וכן הופסקו לפי שעה כל התמיכות הכספיות שמעבר לים.

חודשים אלה של תחילת המלחמה, עד שהושג הקשר הסמוי, היו הקשים ביותר גם מבחינת אספקת המזונות. "סידוק הלשון" שנתקפנו בו, גם הוא היה בפרק זמן זה.

בנוסף לכך היינו צריכים הרבה רחמי שמים להנצל מתחת השלטון האכזרי של היפנים בעלי בריתם של הגרמנים, ובכלל מהמלחמה הגוראה שהשתוללה באזור זה, וכן משאר הפגעים שהיו מצויים בשנחאי וכפי שיסופר להלן.

ב.

ההשגחה שבאיחור הרשיונות לאמריקה

סמוך לפרוץ מלחמת יפן-ארה"ב נדמה היה שהישיבה תוכל לקבל רשיונות יציאה לארה"ב וקנדה. לקבוצה בת כמה עשרות תלמידים הגיעו כבר הרשיונות, והם היו צריכים רק להתאים אותם בקונסוליה האמריקאית בשנחאי.

היה זה ביום חמישי כשהגיעו הרשיונות, ביום ששי הקונסוליה האמריקאית הייתה סגורה לרגל יום אידם, וביום שבת יכלו להגיע לקונסוליה רק בחששות של חילול שבת. למרות השאלה של פיקוח נפש, החמירו התלמידים על-עצמם, ודחו את הביקור בקונסוליה לאחר השבת. עקב

איחורם זה, הפליגה האוניה המיועדת לארה"ב, והם המתינו לבוא אניה נוספת, בינתיים פרצה מלחמת יפן-ארה"ב, והיו נאלצים להשאר, בשנחאי. בשעתו היה נדמה שלכאורה הוחמצה הזדמנות על הסף, אך כפי שהוברר לאחר המלחמה, הייתה אז הסכנה הגדולה ביותר להפלגה. כי היפנים ששלטו באזור המזרחי של האוקיינוס השקט, חלשו על כל נתיבי-הים לארצות-הברית, ועם פרוץ המלחמה לכדו היפנים את האוניות שבלב ים, ביניהן אוניות שהיו בהפלגה משנחאי לארה"ב, ואת נוסעיהן העבירו למחנות ריכוז בדרום-מזרח אסיה, שם הוחזקו עד סיום המלחמה בתנאי עינויים איומים. אם היו תלמידי הישיבה עוזבים את שנחאי בפרק זמן זה מי יודע מה היה חלילה בסופם.

ג.

החיזוק

ברגעים קריטיים אלו הצליח המשגיח רבינו יחזקאל לווינשטיין זצ"ל להציל את המצב הרוחני, בדברי אמונה וחיזוק בוערים כלפידים שהשמיע מלבו הטהור בשיחותיו המוסריות, עודד ורומם את תלמידי הישיבה, והצליח להעלות את מאות תלמידיו לדרגה של התמסרות והקרבה מוחלטת לתורה בלי לחשוב מאיפה נחיה ומה יהיה הסוף וכיוצא במחשבות כאלו. ואכן ברגעים קשים אלו היה להט הלימוד והתפלה בישיבה בשיא השיאים שידעה הישיבה אי פעם, לא היתה שום מחשבה בראש פרט לתורה תפלה ומוסר, כל כולנו היינו שקועים בתורה וביראה בלי לשייר בנפשינו ענין פרטי כל שהוא. הישיבה דמתה אז כאילו היתה נמצאת במתיבתא דרקיעא ולא בעולם-הזה.

מצב עילאי זה נמשך במלוא המתח כחמש שנים, עד לאחר סיום המלחמה, בפיקוחו ובהשפעתו המתמדת של המשגיח. ואכן זכות התורה עמדה לנו שנפתחו לפנינו שערי שפע הצלה והצלחה בכל הענינים ובכל הזמנים כפי שיסופר להלן, ההשגחה הפרטית עלינו היתה מרטיטה בגילווייה, וכל אחד יכל למשש בידים אמונה והשגחת השי"ת בעולם, ואפילו גויי הארץ הבחינו בזה והתפעלו מכך וכענין שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, ועי' להלן פרק ל"ג אות ב.

אעתיק כאן קטע ממכתבו של המשגיח שכתב משנחאי בטבת תש"ו המבטא את מצב החיזוק בישיבה במשך כל שנות שהותנו בשנחאי, וז"ל: אתנו כולנו ב"ה החיים והשלום, והרבה השגחה גלויה וניכרת לעיני כל ראינו בעיינינו בכל ענייננו, הן מהנוגע לכלכלתינו הגופנית והן מנוגע לענייני הנפשיות. רוח החיים והחיזוק בשיבה היה במצב מאד נעלה כל העת ולא נשתנה אף במאומה מימי השלום והשלוה, עכ"ל.

(אור יחזקאל, מכתבים, לג).

ועי' מופת הדור פרק ו'.

פרק כ"ד

הקשר הסמוי

א.

בחסדי השם־יתברך, הצליחה הישיבה תוך זמן קצר למצוא קשרים סמויים עם הרב קלמגוביץ. קשרים אלו היו ברמזים ואמרות צופן, והתקיימו דרך המדינות הנוטרליות, בעיקר דרך ארגנטינה ואורוגוואי על־ידי הרבנים דשם, דרך שוויץ ודרך שוודיה. הקשר דרך שוודיה התקיים על־ידי תלמיד הישיבה הרב שלמה וולבה שליט"א כיום מנהל רוחני בישיבת באר יעקב.

ב.

הרב וולבה הגיע לשוודיה בהשגחה פרטית מיוחדת. בתקופת המתיחות של ערב פרוץ המלחמה בין גרמניה ופולין, גירשה פולין מארצה את האזרחים הגרמניים. הרב וולבה בתור אזרח גרמני גורש אף הוא. היו בישיבה עוד תלמידים בעלי אזרחות גרמנית, אך הם הצליחו בדרכים שונות לבטל את צו הגירוש וניצלו עם הישיבה דרך שנחאי. אך הרב וולבה לא עלתה בידו, והוא הגיע לשוודיה דרך לטביה. כידוע ששוודיה בדומה לשווייץ לא סבלה בתקופת מלחמת העולם. בשוודיה היה הרב וולבה אחד מעמודי התווך של אמצעי הקשר שבין הישיבה בשנחאי עם מרחבי העולם. הרב וולבה שלח באמצע המלחמה מחידושי תורתו לשנחאי (בענין השבת גזילה ולאן הניתק לעשה) ונדפסו בקובץ "מאור התורה" ח"א שיצא

לאור בשנחאי בשנת תש"ד (להלן פרק כ"ו) צויין על הכותרת: נתקבל משוודיה בעת האחרונה.
 כמו־כן היה הרב וולבה מעמודי התווך של הצלת שארית הפליטה לאחר המלחמה לשוודיה.

ג

שכלול הקשר הסמוי

הקשר של המכתבים והמברקים השתכלל מאד, ונוצרה הבנה מלאה בין הישיבה בשנחאי לבין הרב קלמנוביץ בכל הענינים אף המסובכים ביותר, ההבנה ההדדית היתה כה בהירה כאילו ישבו יחד באסיפה אחת ודיברו בארבע עינים. כך נידונו בעיות ההצלה, וכן סידורי העברת התמיכה הכספית.

כל הקשרים הללו התנהלו דרך הדאר המרכזי בשנחאי מתחת לאפם של היפנים במשך כחמש שנים רצופות!
 יש לזכור שגזר דין־מות היה צפוי למי שהיה נתפש ח"ו בפעולות אלו, חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו.

ד.

העברת הכספים

העברת הכספים לשנחאי מארצות־הברית וממקומות אחרים היתה בפלאי השגחה מיוחדים [המסופר להלן אינו הכל].
 אחת הדרכים היתה, שיהודי שנחאי הוותיקים, העבירו כספים לארצות־הברית באמצעות תשלומיו של הרב קלמנוביץ שם, והם נתנו את התמורה לישיבה בשנחאי.

ה.

כאמור החרימו היפנים את רכוש בעלי האזרחות האנגלית והאמריקאית וביניהם היו גם יהודים, בעלי אזרחות אחרת שלפי שעה לא נפגעו חיפשו דרכים להעברת הרכוש, ונעזרו בדרך זו על־ידי הישיבה. כל העסקים הללו התקיימו על־ידי רמזיב וסיסמאות צופן דרך הארצות הנוטרליות כנ"ל.

המציאות הייתה שהתמיכה הכספית הגיעה לישיבה במועדה הקבוע כאילו לא היתה קיימת מלחמה בעולם.

הייתה עוד דרך שבה קיבלו כל תלמידי הישיבה באופן אישי תמיכה כספית קבועה מרחבי העולם, דרך מופלאה עד למאד.

כמובן שנעזרנו גם על ידי תרומותיהם של יהודי שנחאי, אותם שיד היפנים לא פגעה ברכושם.

ו.

למרבה הפליאה היתה המציאות שככל שהמצב בעולם ובמזרח הרחוק הלך והחמיר, וככל שהלך והחמיר מצבם הכלכלי של אזרחי שנחאי, כך הלך והשתפר מצבנו הכלכלי, ובפרט בתקופה האחרונה שלפני סיום המלחמה.

הפרוטה היתה אז מצויה יותר, השתפרה הכלכלה בישיבה, והייתה באפשרותנו לקנות ביגוד מרווח, בגדי קיץ קלים ובגדי חורף חמים, וכן ספרים רבים.

פרק כ"ה

הדפסת ספרי קודש

א.

ריתוקינו הממושך לשנחאי וחוסר האפשרות לייבא ספרים, העלה את בעיית ספרי הלימוד בכל חומרתה, היה מחסור גדול בספרי ש"ס ראשונים ואחרונים ספרי מוסר ועוד, וכמובן שלשם לימוד תקין של צבור בן מאות תלמידים דרושים אלפים ורבבות ספרים, ואלו נגנין לנו בשנחאי. אך הקב"ה ברוב רחמיו מילא גם מחסורנו זה, ופינו מלא שבח להקב"ה שלא הופרענו מהלימוד ח"ו בגלל חוסר ספרים. ולהיפך, עוד נתן לנו ברחמיו שפע גדול של כל הספרים הנחוצים, בנקל ובזול, דבר שהגביר את תנופת הלימוד יותר ויותר.

ב.

בית הדפוס

העסקנים שהתמסרו לענין ההדפסה, התקשרו עם בתי-דפוס שונים שהיו מסוגלים לבצע העתקות על בסיס של אופסט [האורגינל היה מתקלקל עם העתקתו על ה"פלטטה" שהיתה כמין אבן]. החלו להדפיס ספר אחר ספר, מסכת אחרי מסכת.

כל ספר נדפס במאות עותקים, והיו ספרים שנדפסו בכאלף עותקים כדי לספק את כל תצרוכת הספרים של כל בני התורה בשנחאי. הספרים ניקנו בכסף מלא, בעיקר על-ידי תלמידי הישיבות. פעולות ההדפסה נמשכו כל משך שהותנו בשנחאי משנת תש"ב ועוד סוף שנת תש"ו.

ג.

הספרים שנדפסו

רשימת הספרים שנדפסו בשנחאי [רשימה לא מלאה]:

חמשה חומשי תורה עם פירוש הרמב"ן וכו', סידורי תפלה, משניות, ש"ס עם רא"ש ורי"ף, מדרש-רבה, משנה תורה להרמב"ם, ספר המצות להרמב"ם, חידושי הרמב"ן על הש"ס, חידושי הרשב"א (ט"ו שיטות), שיטה מקובצת על שלושת הבבות ומס' כתובות, דו"ח רבי עקיבא איגר, בית יעקב על מס' כתובות, קצות החושן, אבני מילואים, שב שמעתתא, שפת אמת על קדשים, קובץ הערות.

יורה-דעה ח"א (צילום דפוס וילנא), חכמת אדם, חיי אדם, קיצור

שו"ע, משנה ברורה, חפץ חיים.

חובת הלבבות (שתי מהדורות), אגרת תימן, שערי תשובה, ספר הישר לרבינו תם, ספר חסידים, שערי קדושה לרח"ו, תומר דבורה, ספר חרדים, מסילת ישרים, דעת תבונות, ילקוט ידיעת האמת, פירוש רבינו יעבץ החסיד על אבות, מאמר האחדות מהג"ל, מדרש שמואל על אבות, של"ה, ספרי מהר"ל מפראג: נתיבות עולם, דרך חיים, באר הגולה, גבורות ה', נצח ישראל, תפארת ישראל. מעלות התורה לרבי אברהם אחי הגר"א (שתי מהדורות). נפש החיים, רוח חיים, עבודת הקודש להחיד"א, אור ישראל, שמירת הלשון, שעורי דעת, גדלות האדם.

מדרש ריב"ש תניא, צמח צדיק, פוקח עורים, לקוטי דבורים, יסוד העבודה, קדושת לוי, נועם אלימלך, אור המאיר, קול שמחה, פרי הארץ. מצח אהרן, בית ישראל, בנין שלמה. שנות חיים, טהרת ישראל.

סך הכל נדפסו בשנחאי בתקופה הנ"ל רבבות ספרי קודש בכל מקצועות התורה, וביניהם גם חיבורים שלמים של חידושי תורה מתלמידי הישיבה. כמו-כן נדפסו גם כמה קובצים של חידושי תורה מתלמידי הישיבות (להלן פרק כו). עובדות אלו גם הן מוכיחות על התנופה הדינאמית של לימוד-התורה שהיה בשנחאי.

ד.

בענין ההדפסה יש להודות בנוסף לעסקני ההדפסה גם לקהלת שנחאי, שתרמה את הוצאות ההדפסה הראשונה: מסכת גיטין. וכן לאחד מוותיקי שנחאי שתרם את ש"ס וילנא הפרטי שלו לצרכי ההדפסה, ש"ס מקורי ומפואר, וכבר אמור שהאורגינל התקלקל בשיטת ההדפסה שהיתה קיימת אז.

ה.

בשנחאי היו גם כמה סוחרים ספרים עתיקים. קהלות שנחאי שהיו מורכבות מיהודים מכל קצווי ארץ, הביאו אתם ספרים שונים בכל מקצועות היהדות, מהם ספרים עתיקים ונדירים, והתנהל מסחר גם בספרים אלו.

פרק כ"ו

כתבי עת תורניים

א.

"מאור תורה"

בחודש אלול שנת תש"ד יצא-לאור הקובץ הראשון של חידושי תורה שנקרא בשם; "מאור תורה", ובו חידושי תורה משלושים-ואחד תלמידי הישיבה, ובתחילתו חידושי תורה המיוחסים להגר"ח מבריסק זצ"ל. בשער

הקובץ מובאת התנצלות: "מפני סיבות טכניות לא יכולנו להכניס בחוברת זו את כל חידושי התורה אשר נתאספו אצלינו, ויובאו בחוברת הבאות איה"ש.

קובץ זה שהוא גדול בכמות ובאיכות, נדפס בדפוס היהודי היחידי בשנחאי, ברח' זשופר 716 שבאזור הצרפתי, היה זה בית-דפוס קטן, וסידור האותיות היה בעבודת-יד. בדפוס זה נדפסו יתר הקובצים וכן ספרי מחברים שנדפסו מחדש.

ב.

אעתיק כאן את הדברים שנכתבו בשעתו בשער הקובץ, הנותנים תמונה טבעית על אותה תקופה, וז"ל:

"הקובץ הנוכחי נועד לחידושי תורה בענייני הלכה, מגמתו לחדש ולהמשיך את אשר החלו טובי הירחונים וקובצים לחידושי תורה במקום מוצאנו פולין, כמו "אהל תורה" (ברנוביץ) "כנסת ישראל" (וילנא), ועוד.

ואם אז בשנות השופי, מצאו גדולי תורה להכרח, יסוד ירחונים וקובצים לחידושי-תורה, מה מאד גדול ערכם וחשיבותם בימינו אלה, שעת הפיזור ושעת חירום שאין דוגמתה לעמנו מימות עולם, או לנו שכר עלתה בימינו.

מדי הופעת ה"מאור תורה" ישתקף בו המראה הגדול הזה, הצלת תופשי התורה מתוך הסער המתחולל על פני התבל, שיורי ישיבות פולין, וישיבת מיר הגדולה על כל תלמידיה כ"י, המה גדולי התורה והיראה. והנה בתוככי "שנגהי" ההומיה נתונים במצבים שונים, עוסקים הם רחירי-כמאז ת"ל, וקול התורה הולך וחזק.

מי מלל כזאת, שגם במקומות הנדחים תוכל להתקיים ישיבה בכל מלואה ותפארתה, אשר בה חכמי התורה ימשיכו את תפלת חייהם הארוכה, היא תפלת "ולמאור תורתך עינינו גל"! תכתב זאת לדור אחרון, ועמנו ימד בנסים יראה ויהלל יה!

בהגישנו את קובצנו זה לפני הקהל, אנו תקוה, שכל העמלים בתורת, שוחריה והוגיה, ימצאו בו את חפצם המבוקש, ואשר הינו גם חפצנו אנו להגדיל תורה ולהאדירה", עכ"ל.

וכן יצא-לאור קובץ ב' של "מאור התורה", במתכונת הקובץ הראשון. עוד יצא-לאור קובץ גדול בשם "תורה אור" לעילוי נשמת תלמיד הישיבה הרב אברהם יצחק ישראל ארבוז זצ"ל, הקובץ מכיל מחידושי המנוח, ויבל"ח חידושי חבריו בישיבה, ובתחילתו חידושים המיוחסים להגר"ח סולובייציק, וחידושי תורה מהגר"ר אברהם צבי קמאי הי"ד, ומהרה"ג ר' יונה קרפילוב הי"ד ומילי דהספיידא של המשגיח. ישיבת יח"ל בשנחאי הוציאה לאור קובץ חדושי תורה בשם "תלפיות", כהמשך לקובץ שהופיע בפולין.

ג

שיחותיו של רבינו ירוחם

לאחר פטירתו של המשגיח רבינו ירוחם ליבוביץ זצ"ל בי"ח סיון שנת תרצ"ו החלו תלמידיו להוציא לאור את שיחותיו. תלמיד הישיבה הגאון רבי לייב מאלין הוציא לאור חוברות משיחותיו בשם "מאמרים". בשנת תרצ"ט הוציא-לאור שלוש חוברות, ובקיידאן בשנת ת"ש זכה להוציא לאור את החוברת הרביעית למרות קושי השעה. במפעל זה המשיך גם בהיותנו בשנחאי, והוצאו לאור חמש חוברות מדי שנה בשנה בלי דילוגים לקראת יום-השנה בי"ח סיון [משנת תש"ב ועד שנת תש"ו ועד בכלל, כמו-כן נדפסו מחדש בשנת תש"ג החוברות: א. ב. ג.].

דבריו אלו של המשגיח נבחרו בהתאם לצורך השעה, והם העריפו טל של חיזוק בתורה ומוסר. דבריו אלו שנאמרו במיר לפני כחמש-עשרה עשרים שנה קודם לכן היו כל-כך אקטואליים כאילו נאמרו על רקע המצב בשנחאי, בבחינת "ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים". הגאון רבי לייב מאלין שהיה מעמודי התורה והמוסר, עיבד את השיחות בצורה חיה שנתנו להן משמעות כאילו בעל השמועה עומד לפנינו, והדברים נבלעו עם קריאתם. (השיחות נכתבו על-ידי אחד השומעים ועובדו

ללשון-הקודש על-ידי הגר"ל מאלין, השיחות הג"ל נדפסו שוב בשנת תשכ"ט בס' דעת חכמה ומוסר ח"ב שכמעט כולו הוא פרי עבודתו של הגר"ל מאלין כנ"ל כמבואר בפרטות בהקדמה).

פרק כ"ז

חיזוק הדת

א.

בני הישיבות פעלו רבות לחיזוק הדת בין הפליטים שמספרם הגיע לעשרים-וחמשה אלף בקירוב. חיזוק הדת היה בכל השטחים: חינוך, שבת, כשרות, טהרת המשפחה, שעורי תורה, ועוד. [היו בין הפליטים שידעו את מלאכת שזירת הפתילים לטליתות, וכן תיקוני תפילין].

גולת הכותרת היתה: יסוד תלמוד תורה וישיבה קטנה, ומכינה להכשרת בוגרי הישיבה הקטנה להתקבל לישיבת מיר, שרשרת מוסדות תורניים מהגיל הרך עד לישיבה הגדולה ולכולל שהיה קיים ליד הישיבה. כמו-כן הוקמו לתפארת בתי-חינוך חרדיים לבנות שכללו בית-ספר יסודי וסימינר למורות. מוסדות אלו נבנו ברובע "הונקיו" כי שם היו מרוכזים מרבית הפליטים.

בשטח הכשרות: נוסדו מטבחים צבוריים כשרים. שופרה ההשגחה בבית המטבחים, שכלולים והדורים באפיית המצות לפסח, ועוד.

בשטח טהרת המשפחה: נבנתה מקוה טהרה גוספת ב"הונקיו", ונערכו שיעורים והסברה בענייני טהרת המשפחה.

רבים מהפליטים הושבו מעוון. וגם שומרי התורה והמצות התעלו בכמה שטחים, כגון: הידור במצות, התחזקות באמונה והשגחה, קביעת עתים לתורה, ועוד.

חישול הפלדה וכח האיתנים של תלמידי הישיבות, שמחתם ואושרם בלימוד התורה, כאילו העולם היה מתנהל על מי מנוחות, נתנו תנופה עצומה בין הפליטים להחזיק ולהתחזק ביהדות, לא להתייאש, לא לדעוך אלא להתעודד ולקוות לחסדי שמים. דמותם המוסרית של בני הישיבות גם

היא השפיעה בכח אדירים. כך, בכח הרוח ובדוגמתם האישית, כבשו בני הישיבות את השפעתם על הציבוריות היהודית בשנחאי.

ואכן אין לתאר כמה חיזוק ברוחניות בכלל ובפרט קיבלו כל יהודי שנחאי מבני התורה בתקופה זו. היו ביניהם שנעשו בעלי תשובה גמורים ושלחו את בניהם ללמוד בישיבה, והיו שהם עצמם ישבו על ספסל הלימודים בישיבה, ועוד תופעות למכביר של חזרה בתשובה בכל השטחים, כשהתחזקות באמונה וביסודות הדת הם הברית התיכון בגילויי תשובה אלו.

ב.

מוסדות החינוך

כאמור, גולת הכותרת הייתה הקמת מוסדות החינוך על טהרת הקודש לבנים ולבנות. בין הפליטים שהגיעו מיפן לשנחאי, היו הרבה בעלי משפחות, ואז נתעוררה בעיית הקמת מוסדות-חינוך. בעזרת-השם, הוקמו בשנחאי במהירות ובהצלחה מוסדות חינוך לתפארת שבהם התחנכו לתורה ויראת שמים טהורה מאות מילדי ישראל. התלמוד-תורה וכן הישיבה הקטנה, היו על טהרת-הקודש, וטובי המלמדים ובני תורה עסקו בהרבצת תורה ויראת שמים, וזכו להשגים מרשימים.

בתי-הספר לבנות, היסודי והסימינר, התנהלו על-ידי מורות חרדיות מסורות שהצטיינו בחינוך לצניעות ולהקרבה עצמית למען התורה והיהדות. מבין בוגרות הסימינר שבשנחאי, ישנן כיום ברחבי העולם מורות ותיקות, ומהן אף שייסדו בארצותיהן בתי-ספר חרדיים לבנות. בוגרות הסימינר בשנחאי נישאו לבני הישיבות שם.

ג.

פעולות חיזוק הדת נמשכו כל משך שהותינו בשנחאי, החל מבואנו, ובעיקר בתקופת הגיטו, וכן אחרי סיום מלחמת יפן ארצות-הברית, שכידוע נאלצנו להשאר בשנחאי למעלה משנה אחרי סיום מלחמה זו. וכמה חסדי שמים נסוכים בעובדות מופלאות אלו, שבקצה המזרח הרחוק [יש לזכור את קושיי הגישה לשם בתקופה ההיא], התנהלו חיי קהילה תוספים ומפכים, מוסדות חינוך מפוארים, שרותי דת מעולים, וכל זה כשאנו

מנותקים מהעולם וסגורים בתוך הגיטו תחת השלטון היפני העריץ, כששלוחי הגרמנים לא מרפים ממוימות השמדה (להלן פרק כט). ומעל לכל: מאות בני הישיבות הקדושות שעשו חיל בתורה בהתמדה ובמסירות נפש מופלאים בצורה שלא ידעה דוגמתה ההיסטוריה של הישיבות!

ד.

אעתיק כאן את מאמר המערכת שהופיע בקובץ "אור תורה" חלק ב' מחודש אב תש"ו, המסכם את פעולות חיוק הדת בשנחאי, מאמר זה שנכתב בתחלת תהליך היציאה מהעיר, משקף באופן מקורי וטבעי את הפעולות הנ"ל, וזה לשונו:

לצאתנו את העיר

עם סגירת החוברת הנוכחית, מסתיימת גם תקופה מיוחדת בחיי קהל תופשי התורה אשר בשנגהי. חלק הגון מהם עברו לקנדה ואמריקה, והשאר עומדים הכן לצאת את העיר. פרשת חייהם של בני הישיבות, ישיבת מיר הק' על כל תלמידיה כ"י, רבני פולין וקהל החרדים בשנגהי, הכילה: פריחה ושגשוג בלימוד התורה, התפתחות החנוך החרדי לנערים ונערות, ביסוס ענין הכשרות ושמירת השבת קדש, יסוד בתי מטבח כשרים, ומוסדות לטהרת-המשפחה, והשבת לבם מאחינו בני ישראל לקיום מצוותיו יתברך.

מאיך גיסא, הלא המה עינוייהם, הרפתקאותיהם דעדו עלייהו וכל התלאה אשר מצאתם, הן כל אלה זקוק לספר מיוחד, בו יסופר חסדי ה' ונפלאותיו אשר הראנו כל העת.

בצאתנו את העיר נפרוש כפינו אל ה' בתודה על העבר, על אשר הצילנו מתוך החורבן הנורא וזיכנו לעסוק בתורה בימי הזעם האיום. כן נעמוד בתפלה על העתיד, שקולות צעקת עמנו יחדלון, ומבול הרשעה לא יתך עוד, ויצליח ה' דרכינו לבוא ולקומם הריסות עמנו הרצוף בחומר וברות, ונזכה לראות בשוב ה' שבות עמו במהרה בימינו אמן, עכ"ל.

המיוחד שבהצלחתנו בשנחאי

ביוצר לפרשת זכור נאמר: "ואם כל המועדות יהיו בטלים, ימי הפורים לא גבטלים" (והוא עפ"י הירושלמי דמגילה).

ובדרשות חתם-סופר ח"א (ו' אדר תקצ"ב עמ' קסד) הביא פירושו מספר מנות הלוי [להר"ש אלקבץ] וזה לשונו: דהך כל ימים טובים יהיו בטלים, אין הכוונה שיתבטלו ולא יחוגו אותם, חלילה לומר כן, אך יתבטלו כדבר הבטל בששים, הכי-נמי כל ניסי המועדות יהיו בטלים בששים נגד הנסים הגדולים אשר תחזינה עינינו במהרה בימינו, חוץ מנס של פורים שלא יתבטל דגדול מהנסים שלעתיד לבוא, עכ"ל.

היינו כמו שדבר הבטל בששים, אין הכוונה שהדבר המבוטל לא קיים במציאות כי הרי מציאותו לא בטלה, אלא הכוונה: שטעמו, חשיבותו, ורישומו בטלים. כך יהיו ניסי מצרים לעומת הניסים שלעתיד לבוא שתבטל חשיבתם, פרט לחשיבותו של נס פורים שלא יבטל לעולם. וכענין שאמרו חז"ל על הפסוק (ירמיה כב) "הנה ימים באים נאום ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם", לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד גליות עיקר ויציאת מצרים טפל לו (ברכות יב:).

והוסיף החתם-סופר (בדרשה לפורים תקס"ו עמ' קצח) לבאר זאת במשל: מי שחידש דבר מה בתורה, ולפי דרגתו הוא מלא התפעלות מעומק החידוש ובהירותו, הנה אם יציע חידושו זה לגאון עצום שכל רז לא אניס ליה, לא יתפעל מזה כלל כי חידושו פשוט לו כדבר המובן מאליו, וחידושו זה בטל בעיניו מרוב פשיטותו. כך לעתיד לבא יתבטלו בפשיטותם ניסי מצרים לעומת הנסים של ימות המשיח, פרט לנס פורים שחשיבותו תהיה קיימת לעד. וביאר שם החתם-סופר טעם הדבר, כי נס פורים יש בו משהו מיוחד שאין בשאר הנסים, כי הוא נעשה בתקופה שישראל היו בעיצומה של הגלות [שמונה-עשרה שנה לפני סיום השבעים שנה של גלות בית ראשון] ובתקופת השיעבוד הקשה ביותר ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, נס מיוחד זה לא תבטל חשיבותו לעד.

אף אנו נאמר במליצה בדומה לזה, בעיצומה של המלחמה כשמחסור גורא שרר בכל אזור גלותינו, וגויי הארץ מתו מרעב בהמוניהם מדי יום ביומו, ואפילו המליונרים האמריקאים והאנגלים נזרקו למחנות ריכוז מאחורי גדרי. זיל וכל רכושם הוחרם, והנה דווקא אז, לנו הגולים הנרדפים שלא היה לנו גיבוי משום מדינה ואף לא אורחות, זימן לנו הקב"ה בחן בחסד וברחמים את כל צרכינו בגשמיות ורוחניות, ואפילו הגיטו לא היה באופן שימנע מאתנו את לימוד התורה ואת הפעולות למען חיזוק הדת. ובפרט לאור הנסים המוזכרים בהמשך הדברים, אפשר לומר במליצה על מצבנו כעין דברי החתם-סופר הנ"ל.

פרק כ"ח

השעטנז

א.

אחד מפלאי ההשגחה עלינו היה ששמרו עלינו משמים מלהכשל בלבושי שעטנז.

ומעשה שהיה כך היה. באמצע התפלה של אחד מימי יום-כפור, עזב אחד התלמידים את אולם הישיבה וחזר כעבור זמן קצר כשהוא לבוש בבגדי חול. בעיצומו של יום לא נכנסו אתו בשיחה על מעשהו זה, והמתנו לו עד מוצאי יום-כפור.

לשאלתנו על פשר המעשה, השיב: הרגשתי שאין התפלה שגורה בפי והתפלה אינה גולשת [ס'דאווינט זיך גיט]. עוררתי את עצמי, למדתי בעיון ספרי מוסר, אך שום דבר לא עזר. אז נזכרתי במובא בספרים-הקדושים ששעטנז מונע עליית התפלה, [וכמו שכתב בס' ציוני*] עה"ת פרשת קדושים וזה לשונו: כי שעטנז רומז לשתי מדות של מעלה המקטרגים על ישראל, והשי"ת הפרידם, והלובש שעטנז מחבר אותן הכוחות, ומערבב

(* כתב החיד"א בשם הגדולים וזה לשונו: ציוני, חיברו הרב ר' מנחם ציוני על התורה על-פי הסוד, ויש בו חידושים נוראים. ובנה ספרו על הזחר וס' הבהיר ופי' הרמב"ן וכתר ש"ט ויתר ספרי מקובלים, והוא היה משפיר"א ונדפס בקרימונה שנת ש"ך, עכ"ל.

תפלתן של ישראל, ואמרו הלובש שעטנו בתפלתו סנד"ל המלאך הקושר כתרים לקונו אינו מקבל תפלתו עם שאר תפלות, שנדמה כעע"ז שנותן כח לרוח הטומאה וכו', עכ"ל. ועי' בזהר פ' קדושים ד' פ"ו ע"ב. אז עלה בדעתי החשש — המשיך אותו תלמיד — שמא בחליפה החדשה שקניתי יש שעטנו, לכן הלכתי לחדרי והחלפתיה בבגדים הישנים שהבאתי אתי מליטא, ואז אור זרח בנשמת, התפלה חזרה להיות שגורה בפי, ההתעוררות וההתרגשות היו כמו שראוי למצב של הישיבה ביום הקדוש, אלו דבריו של אותו תלמיד.

לאחר יום-כפור נמסרה החליפה החדשה לבדיקת מומחה מיוחד, ונמצא בה שעטנו. יש להדגיש שתלמיד זה מסר את החליפה לפני יום-כפור לבדיקתו של חייט שומר תורה ומצות, וחייט זה לפי תומו לא תפס את סיבוכי השעטנו שהתפתחו בעולם, שכידוע ישנם עשרות מקומות שבהם יכולים להיות חוטי פשתן, וכן יש פשתן מעובד בצורה מיוחדת שקשה להרגיש בזהותו, וכפי שפורסם כבר על-ידי המעבדות לבדיקת שעטנו. עובדה זו הדליקה אור אדום ביחס לכשרות המלבושים, ומאז ואילך כל מלבוש שנקנה נמסר לבדיקה יסודית.

ב

בס' "בית הלל" (חיו"ד סי' רצ"ח) לאחר שהביא את סימני ההכר לפשתן שכתבו הפוסקים, כתב וזה לשונו: אבל כל זה הבל ואין בו ממש, ואסור לסמוך על-זה, באשר שעניני ראו במראה ולא בחידות בהיותי בק"ק ווילנא בשנת ת"י לפ"ק, והיה באותו עת אב"ד ור"מ מאור עינים הרב חלקת מחוקק. וחקרנו ודרשנו אחר זה מחמת חוטי קנבוס ובגד קנבוס, וקראנו את כל החייטים ישראלים, וגם היו אצלנו ערלים בעלי מלאכות של בגד פשתן, ולא היו יכולים להבין איזה הוא של פשתן ואיזה הוא של קנבוס, ותיכף ומיד עשינו תיקון שלא לקנות שום בגד קנבוס עד שנעשה דווקא בפני ישראלים בכשרות, וכן הוא ראוי ונכון למנות ממונים על-זה שלא לקנות משום אדם אם לא שיהיה לו כתב הכשר מאיזה אדם נאמן כשר שהיה אצל המלאכה בשעת עשיית הבגד, עכ"ל. וכתב השל"ה (סוף אות ק') וזה לשונו: כאשר ראינו בעינינו בהיותי

אב"ד בק"ק פראג עיר ואם בישראל לאחר דרישה וחקירה מצאנו כמה ענינים שהם בשגגה לכל העם, כמו מיני חוטין הנקראים שנירלי"ך או בערטלי"ך ובלשון רוסיא סטראקס שמקרוב חדשים באו והם מזוייפים, ויש קצת מהם מעורבים בחוטי צמר ופשתים, וצריך דרישה וחקירה אחר זה, וכן באמריזת בגדי נשים הנקרא שווי"ף לא נזהרו החייטים ורגיל להיות שם שעטנו בתפירה, עוד ראינו הרבה מינים בחדשים מקרוב באו מארצות רחוקות, שהעולם סוברים שהן של צמר או של שער, ומעורב בהן חוטי צמר ופשתן, על כל זה עשינו תקנות ותקנו כל הדברים, עכ"ל.

ואם לפני למעלה משלש מאות שנה כתבו גדולי הפוסקים כדברים הללו, מה גדולה צריכה להיות הזהירות בימינו שתעשיית האריג התפתחה עד למאוד, וגדול הקושי לזהות את חוטי הצמר והפשתן בגלל המצאות הטכניקה האחרונות, ומה עוד שחוטי הפשתן מנוצלים במלבושים בעשרות מקומות, דבר שלא עלה על דעת אדם מעולם. ועל-כן כבר נהגו שלומי אמוני ישראל שלא לסמוך על שום אומן או "מומחה" אלא בודקים את בגדיהם במעבדה מיקרוסקופית לבירור שעטנו.

ק ש ר - ה ה ש מ ד ה

פרק כ"ט

ההצלה מהטביעה

א.

העמלקים-הגרמנים ימ"ש ש"אמרו לנו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד" (תהלים פג), לטשו עין גם על עשרים-וחמשה אלף פליטי שנחאי, וכבעלי בריתם של היפנים הגיעו אתם להסכם על השמדתנו במסגרת תכנית ההשמדה הגרמנית הכללית. היפנים נאותו לשתף פעולה ולבצע את תוכניות ההשמדה הגרמניות.

ידועות לנו על שתי תוכניות השמדה לפחות, שנכשלו ברגע האחרון בגסים ובנפלאות. בין יתר חסדי שמים שהיו עלינו, היה גם החסד שהתכניות נכשלו על הסף, בלי שמזימותיהם יגיעו לתחילת ביצוע, ולא נפגע אפילו איש אחד מישראל, למרות שעמדו עלינו שתי מעצמות אדירות! זאת ועוד, כשלון התוכניות כפי שהיו, לא גרמו לזעזועים של סדרי החיים שלנו, לא ברוחניות ואף לא בגשמיות, כי הגישה הסודית והטשטוש שנקטו בה היפנים, מנעה מאתנו ידיעה על המתרחש דבר שמנע מאתנו פחד ואימים בזמן התרקמות המזימות, וכאמור לא הצליחו אף פעם להגיע לשלב מעשי.

וכבר אמר רבינו מהרי"ץ מוולוז'ין על הפסוק: הללו את ה' כל גויים שבחיהו כל האומים, כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה. וכי מה עניין לגויים להלל את ה' שגבר חסדו על ישראל, אלא הביאור הוא: הגויים שהם יודעים מה שהם חורשים בסתר לעשות לישראל, ועם-כל-זה הם רואים שלא עולה בידם להרע לנו למרות אפשרותם הפיזית, עליהם להלל ולשבח את ה' כי גבר עלינו חסדו, ואמת ה' לעולם ששומר הבטחתו לישראל הללויה!

ב.

תכנית ההשמדה הראשונה היתה בחורף תש"ג לפני הקמת הגיטו, התכנית הוכנה על-ידי מפקדי חילות היבשה והים היפניים בשיתוף שגריר יפן בשנחאי בסודיות צבאית. פרטי התוכנית היו: להודיע ליהודי שנחאי, שבגלל הכרזת האזור כשטח צבאי, יועברו כל יהודי שנחאי באניות לאחד האיים, שם מצבם יהיה טוב ובטוח יותר, ותוך כדי הפלגה יטביעו את נוסעיהן, ולפרסם בעולם "בצער ובאבל" שהיה זה מקרה אסון [כגון: היתקלות במוקשי-ים שהיו פוזרים לרוב בימה של שנחאי, או תירוצים אחרים מסוג זה שלא היו חסרים בזמן מלחמה] ובכך יטושטשו עקבות הרצח. פקיד בכיר בשגרירות היפנית בשם "באקוטו" שהיה לו קשר עם ראשי הקהילה היהודית בשנחאי, גילה זאת להם, בהדגישו, כי בשלב זה כבר אין אפשרות לעצור את תכנית הרצח, וכי הוא מגלה זאת להם רק כדי שהם לא יאמרו עליו שהוא ידע ולא גילה להם, וכמובן שביקשם בכל חומר שלא יגלו את סודו.

הפקיד היפני הנ"ל הוסיף לגלות, שכבר הוכנו כלי השייט להובלת היהודים, ונקבע מקום הטיבוע, והיחידה המבצעת מוכנה כבר לפעולה, זמן ההטבעה נקבע לעוד כשבועיים, לדעת מפקדי הצבא היפני אפילו קיסר יפן ("המיקדו") לא יוכל כבר לעצור בעד פעולה זו, מכיון שהיא מתוכננת בדיקנות ומוכנה לביצוע ועל-כן נחשבת היא כעובדה מוגמרת. אך רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום, המזימה התפרסמה בעוד מועד באופן בלתי צפוי והרתיעה את היפנים מלבצע תוכניתם זו. אין לתאר את הזעם של מפקדי הצבא היפני על כשלונם זה, הם התפקעו מכעס והשתוללו כחיות טרף.

ראשי קהלת שנחאי נעצרו והוטחו כלפיהם גיבוב טענות, כגון: בני מוות אתם, בין אם השמועה נכונה או לא! אם זו עלילה אין מה לדבר, ואם זו אמת מרגלים אתם!

ראשי הקהלה ניצלו לחיים בניסים הן מהמכות האכזריות שניתנו על ראשם והן מבית הסוהר שנכלאו בו, כי היפנים היו מרעילים בכלא את מי שלא היו מעונינים בו.

כאמור, היפנים נאלצו לסגת מתוכניתם זו, ואף גיסו לטשטש את

עקבותיה ולהשתיק את הדבר, אך לא נטשו את המשך שיתוף הפעולה עם גרמניה להשמדת היהודים, והם המשיכו להכין תוכניות השמדה לטווח מאוחר יותר, הצעד הראשון לכך היה הקמת הגיטו. על תכנית ההשמדה השנייה, יסופר להלן בפרק לג.

פרק ל'

הגיטו

א.

שבט-אב תש"ג.

בי' שבט תש"ג הודיע שלטון הכיבוש היפני על הקמת הגיטו עבור הפליטים חסרי נתינות שהגיעו לשנחאי אחרי שנת תרצ"ו, הגזירה הייתה מכוונת כלפי היהודים בלבד. הייתה חובה להרשם לגיטו במשרד מיוחד לכך עד התאריך י"ג ניסן תש"ג, כלומר תוך כשלושה חודשים [שנת תש"ג הייתה מעוברת].

אחרי חג הפסח, בתחילת חודש אייר, נתבצעה למעשה גזירת הגיטו. הקמת הגיטו גרמה לתסיסה בין הפליטים ולחידוד היחסים בינם לבין השלטון היפני, ואף למעצרים.

על-אף המזימה השקופה שבהקמת הגיטו, ניסו היפנים להסתיר את כוונות ההשמדה והם הודיעו רשמית שצעדם זה הוא "לטובת" הפליטים כדי "להגן" עליהם מפני מאורעות העלולים להתרחש כתוצאה מהמלחמה, ואף הייתה אוהרה שלא לקשר את הגיטו לכוונות זדוניות.

ב.

בשעת הכרזת הגיטו, היתה האפשרות לציבור בני הישיבות לבחור בין ההליכה לגיטו לבין שמירה על האזרחות הקודמת ולא להכנס לגיטו, [היינו "אזרחי" ממשלת פולין הגולה שהייתה תחת חסותה של ממשלת אנגליה]. היו שיקולים לכאן ולכאן, והמשגיח הכריע את הכף למען הליכה לגיטו.

כפי שהוברר בסוף, היה הגיטו אחד מהניסים הגדולים ביותר בשנחאי ואולי אף גולת הכותרת של גיסי שנחאי! כן, אותו גיטו שהכינו לנו הרוצחים הגרמנים-יפנים כדי להשמידנו, אותו גיטו היה סיבה מאת ה' להצילנו! כי אלמלא הגיטו, היה עלול להיות אתנו אחד משנים: או הסגרתנו לידי הגרמנים כאזרחים שנמלטו משטח כבושם, או כליאה במחנות ריכוז עם יתר אזרחי אנגליה וארצות-הברית שמצבם היה בכי-רע, שלא לדבר כבר על האפשרות ללמוד שלא הייתה קיימת במחנות הריכוז.

הגיטו בשנחאי לא הגביל אותנו על מעשינו בתוכו כפי שעשו זאת הגרמנים באירופה, מטרתו העיקרית הייתה ריכוז היהודים במקום אחד כדי שבבוא העת יוכלו להניח את ידם עלינו, כך שלמעשה בכל שלבי הגיטו לא סבלנו, ואורח חיינו כמעט ולא הופרע, סדרי הלימוד והתפלה בישיבה היו במלוא הודם ותפארתם, ובפרט תלמידי הישיבה לא הרגישו עול גלות בסיבת הגיטו, כי תמיד הסתדרנו בכל מה שדרוש. והמפליא הוא שדווקא מתקופת הגיטו ואילך הייתה ההתפתחות הרוחנית בישיבה ובפעולות חיזוק הדת בין הפליטים ברום הצלחתה! הפעולות המבורכות של חיזוק הדת שסופר עליהן (לעיל בפרק כ"ח) היו בעיקר בתקופת הגיטו. הקובץ הראשון של חידושי התורה מבני הישיבה "אור תורה" יצא לאור בתקופת הגיטו, וכן לימוד המוסר והתפלה גם הם הגיעו לשיא הצלחתם דווקא בתקופת הגיטו.

בתקופת הגיטו נערכו גם כמה חתונות של בני הישיבה, חתונות שהיו מלאות שמחה וגיל במסורת שמחת החתונות של תלמידי הישיבות.

ג

הגיטו היה בחלק של הרובע היפני "הונקיו", והוא סומן במפות ולא בגידור. למעשה, ההגבלה על האיזור לא הכבידה במיוחד, כי איזור הגיטו היה די גדול ולא הורגשה כמעט ההגבלה, בפרט לתלמידי הישיבה שהיו צמודים בין-כה-יוכה לישיבה בלבד. כדי לצאת מן הגיטו היה צורך ברשיון מיוחד, והוא ניתן לנו ללא קושיים מיוחדים.

תושבי הגיטו חוייבו לשאת על דש בגדם את סמל הגיטו שהיה בצורת

סיכת מתכת עגולה בצבע כחול. אך למעשה לא היו עונדים את סמל הגיטו בתוך הגיטו אלא רק כשהיו יוצאים ברשיון מחוץ לגבולותיו.

ד.

שלבי הגיטו

אב-אלול תש"ג.

השלב הראשון של הגיטו היה: החובה להעתיק את מקום המגורים מכל חלקי שנחאי לגיטו, בשלב זה לא הייתה עדיין חובה להיות קשורים לגיטו במשך היום, ויכלו להסתובב בכל רחבי שנחאי ללא רשיון כמקודם, ורק בלילה היו חייבים לחזור לגיטו, התלמידים שהיו להם מעונות באזור הבינלאומי בסביבת הישיבה נאלצו לעבור לגיטו, אך מאידך יכולנו להמשיך בשלב זה להשתמש בבית-הכנסת "בית אהרן" ללא כל הגבלה.

כעבור כשלושה חודשים בט' באב, בוצע למעשה השלב השני של הגיטו שהוא: סגירת הגיטו, מעתה חל איסור יציאה מתחומי הגיטו במשך כל שעות היום והלילה ללא רשיון, למעשה גם גזירה זו לא הייתה קיימת עבור בני הישיבה יותר משלושה שבועות, כי הושג רשיון עבור כל הישיבה בתחילת חודש אלול לצאת מהגיטו לישיבה, רשיון זה עמד בתוקפו למעלה משנה, וכפי שיסופר להלן.

ה.

ט' באב תש"ג.

בליל תשעה באב, עדיין התפללנו מעריב ואמרנו קינות בבית-הכנסת "בית אהרן", ובערך בשעת אחת-עשרה בלילה יצאנו את הישיבה כדי להגיע לגיטו לפני השעה שתים-עשרה, כי היפנים קבעו את סגירת הגיטו לפי התאריך האזרחי (10 באוגוסט 1943) החל בשעה שתים-עשרה בלילה. הייתה אז כמין הרגשה של גלות חדשה, שוב בליל תשעה-באב גולים שרידי התורה מהיכל התורה האהוב עליהם שהיו קשורים אליו בכל נימי נפשם.

לאחר תשעה באב למדנו עד ראש חודש אלול בתוך שטח הגיטו בבית-הכנסת הגדול "אהל משה" [של יוצאי גרמניה ואוסטריה], וכן סידורי המזון סודרו בתוך הגיטו.

בהשתדלות אצל השלטונות היפנים עלה בידינו בעז"ה באופן מפתיע להשיג רשיון עבור כל תלמידי הישיבה לצאת מהגיטו באופן קבוע מדי יום ביומו, מהשעה שבע בבוקר עד השעה אחת-עשרה בלילה. כך שלמעשה גזירת סגירת הגיטו כמעט ולא היתה לה משמעות ביחס לישיבה, עד שלילת הרשיון בתחילת שנת תש"ה.

ו.

הצעה מהגיטו לישיבה

מאלול תש"ג עד ט"ז שבט תש"ד, היו רשיונות היציאה לישיבה: קיבוציים, ולא בודדים לכל אחד ואחד. ולכן מדי בוקר בבוקר, כולל ימי שבת ומועדים, היו צועדים ברגל במאורגן מאות תלמידי הישיבה מהגיטו שב"הונקיו" עד לישיבה שבבית-הכנסת "בית אהרן" שברובע הבינלאומי, דרך של כשלושת רבעי שעה ברגל [דרך סוארד רוד], שם התפללנו תפלת שחרית ושם עסקנו בסדר יומנו בלימוד התורה ובמוסר, שם שמענו שיעורים ושיחות מוסר על-ידי ראש הישיבה והמשגיח כמקודם. שם גם המשכנו לאכול את ארוחתינו שלוש פעמים ביום בימי שבת וחול כאילו לא קרה דבר.

בערך בשעה עשר בלילה, חזרנו שוב במאורגן לגיטו כדי להגיע לפני השעה אחת-עשרה.

ז.

"ישיבת הלילה"

הישיבה בבית-הכנסת "בית אהרן" לא נסגרה במשך עשרים-וארבע שעות ביממה, מפני המשכימים והמעריבים, ואכן התמדה זו אף היא לא נפגעה בגיטו עקב ההכרח לחזור בשעה אחת-עשרה בלילה, כי היא נמשכה בגיטו!

נקנה בנין בגיטו ברח' טונגשאן רוד מס' 635 ששימש לשם: "בית-

מדרש לילה". שם המשכנו ללמוד בחזורנו מבית-הכנסת "בית אהרן" עד השעות הקטנות של הלילה, שם השכימו ללמוד משכימי קום בטרם שחר, כמו-כן היו גם לומדים בבתי-מדרש נוספים: בביהכנ"ס "אהל משה" ובישיבות לובביץ ויח"ל שהיו מתחילה בתוך אזור הגיטו. כך שקול התורה בשנחאי לא נדם יומם ולילה ממש למרות גזירת הגיטו.

ושוב יש להזכיר, שבתקופה זו הייתה בשנחאי חובת האפלה, וללמוד בחלונות אטומים בחום המחניק של שנחאי היה זה ענין של מסירות נפש ממש! ובפרט כשהיה קיצוץ בשמוש בחשמל והיינו נאלצים להשתמש בנרות שעוה או בלפידי "קראביט" שהיו פולטים חום נורא, היה המחנק קשה פי כמה! ובתנאים כאלו ישבו ועמלו בתורה מאות תלמידי הישיבות בכל רמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם יומם ולילה כשכל עסקי ודאגות העולם — שהיו כל כך רבות בשנחאי — מושלכים מאחרי גיוום!

ת.

ט"ז שבט תש"ד.

ביום ט"ז שבט תש"ד, ניתנה הקלה נוספת לתלמידי הישיבה: והיא: רשיון פרטי לכל תלמיד ותלמיד לצאת מהגיטו בכל עת שירצה מהשעה שבע בבוקר עד אחת-עשרה בלילה. מעתה לא היינו חייבים לצאת ולחזור במרוכז, דבר שנתן הרגשה מסויימת של עול מלכות.

נתינת הרשיונות נעשתה באופן מכובד ומרשים ביותר. פקיד יפני בכיר בא לישיבה בבית-הכנסת "בית-אהרן", וחילק לכל תלמיד ותלמיד את רשיונו. תלמידי הישיבה לא הוטרחו לבוא למשרדי הממשל היפני, אלא פקיד הממשל בא לישיבה ונתן לכל אחד בידו את רשיונו הפרטי. לפקיד היפני נלווה השתדלן היהודי שנקרא ד"ר כהן, שיש חלק נכבד בהישג זה ובהשגים נוספים אחרים.

ד"ר כהן הוא יהודי ממוצא רוסי, התגלגל בעודו תינוק לשנחאי, והגיע לתפקידים בעלי חשיבות ראשונית בממשל היפני, והוא היה שליח מאת השם-יתברך לעמוד לימין הישיבה בכל עת משבר, כשהוא פועל בכל לבו ובהצלחה למען הישיבה.

מחלות שנחאי

א.

הרבה מחלות התהלכו בשנחאי, כמעט שאין מחלה בעולם שלא היתה מצויה שם. בין המחלות השכיחות והמדבקות היו: דבר (אבעבועות השחורות), צרעת (לפרוזעס), חולירע, טיפוס, דיזנטריה. ושבח והודיה להקב"ה שהציל אותנו מכל הפגעים הנוראים האלו ולא נפקד מאתנו איש ממחלות אלו, שהיו מצוייות בכל עבר ופינה, [למרות שבתקופה ההיא הודברו מחלות אלו כמעט בכל העולם, היתה שנחאי אחד המקומות המעטים שמחלות אלו התהלכו בממדי מגיפה].

ב.

המחלה בראש חוצות

היו אזורים שנראו סינים ויפנים נגועי צרעת מוטלים בצדי הרחובות, כשכל בשרם נגוע תפוח ודלוק, הם הוצאו כנראה מביתם לרחוב כדי לא להדביק את בני ביתם ושם ברחוב ציפו למותם. ב"הונקיו" היה שירות של השלטון היפני לאיסוף מתים המוטלים ברחוב [גם המתים בבית הוצאו על-פי רוב לרחוב כי לא כל סיני יכל להרשות לעצמו עריכת לוויה במובן הרגיל]. וכן החולים והגוססים נאספו אף הם כדי למנוע התפשטות המחלות, על-פי השמועה הם הונחו במקומות מבודדים עד מותם. כשהיינו הולכים ברגל מהגיטו ב"הונקיו" לבית-הכנסת "בית אהרן" שבאיזור הבינלאומי הלכנו במסלול קבוע דרך רחוב סווארד רוד, ושם יכלו לראות פה ושם בצדי המדרכות לאורך הדרך מתים וגוססים במחלות הנ"ל.

אנו היינו הולכים באמצע הרחוב מדי יום ביומו הלוך ושוב, כשמימין ומשמאל מחזות נוראים כאלו.

באזור הבינלאומי שבו היה בית-הכנסת "בית אהרן" לא נראו חולאים אלו, רק הגישה אליו מ"הונקיו" היתה דרך סביבת מחלות, וכן ב"הונקיו"

גופא הַגְּמָה גם כן מחלות אלו. וכמה עלינו להודות ולשבח להקב"ה שהצילנו מכל המחלות האלו בניסים מתמידים ללא הרף כל ימי שהותנו בשנחאי. הרובע הסיני היה הנגוע ביותר במחלות והיה פחד להכנס לתוכו, הוא גם היה המסוכן ביותר מבחינת מעשי רצח ושוד שלא היו חסרים בכל חלקי שנחאי, וכולנו ידענו על הוהירות שלא להכנס לשם, וב"ה שאף תלמיד ישיבה לא נפגע מפגעים אלו.

ג.

חטיפוס והדיזנטריה

היו כמה תלמידים מהישיבה שנפגעו במחלת הדיזנטריה, בדרך כלל באופן הקל של המחלה, כן היו מצוייות מחלות מעיים נוספות שהטרידו אותנו מאד, היו גם כמה בודדים שנחלו בטיפוס ואחד בחולירע, ומכל החולאים הג"ל החלימו כל התלמידים.

היה תלמיד אחד מהישיבה שנחלה בטיפוס באופן קשה, מאמצי הרופאים להצילו לא הצליחו, והחלו בו סימני גסיסה. הרופאים קבעו שאפסו לחלוטין סיכויו לחיות ורגעיו ספורים. הידיעה הובאה במהירות למשגיח רבינו יחזקאל לוינשטיין זצ"ל בשעה שהיה בישיבה [בסדר שני], המשגיח נגש לארון הקדש ופתחו והחל לקרוא בהתרגשות את דברי הגמרא בשבת דף ל"א. תנו רבנן, מי שחלה ונטה למות וכו' ואפילו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות, ניצול, שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחוננו ויאמר פדעוהו מרדת שחת, רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעה מאותו מלאך לחובה ואחד לזכות, ניצול שנאמר מליץ אחד מני אלף, עכ"ל הַגְּמָה. ואחר כך סינגר עליו בקול פולח כליות ולב: רבונו של עולם התלמיד (פב"ב) שעזב את בית הוריו במדינת גרמניה ונדד לישיבת "מיר" בליטא האם אין לו זכות אחד מני אלף?, ואח"כ אמר תהילים בציבור עם כָּל בני הישיבה בהשתפכות הנפש נוראה למאוד כשדמעות זולגות מעיני המתפללים. לאחר אמירת התהילים ביקש המשגיח מהתלמידים להמשיך ללמוד היטב, ולתת לחולה את זכות הלימוד של סדר זה.

‡ מיד לאחר סיום התפלה, בהתבוננות על-פי השעון, חלה הטבה

מפתיעה במצבו של החולה, מצבו השתפר והלך עד שהחלים לצארי בלי להשאיר שום עקבות מחלה. כיום התלמיד הנ"ל הוא אחד ממרביצי התורה בארצות-הברית, וזכה להקים משפחה לתפארת בדרך ישראל סבא.

ד.

השירות הרפואי בשנחאי

האירופאיים שגרו בשנחאי, דאגו להקמת בתי-חולים משוכללים. באזור הצרפתי היה בית-חולים בעל מוניטין, וכן הובאו לשנחאי מטובי הרופאים בעולם בכל מקצועות הרפואה תמורת תשלום ענקי, כי אחרת היה מסוכן לגור בשנחאי בתנאי גיהנום המחלות שבה. הרופאים שירתו בדרך כלל במחזוריות של חמש שנים בלבד, סכום שנים די מאומץ בתנאי החיים בשנחאי. כמו-כן היו רופאים יהודיים מעולים מבין פליטי גרמניה-אוסטריה. תלמידי הישיבה קיבלו בדרך כלל את מיטב השירות הרפואי. היו גם מקרים שהתרפאו ממחלות שסבלו מהן עוד בפולניה וליטא, למרבה הפליאה דווקא כאן בגלות שנחאי מרובת המחלות, נודמנו להם רופאים ובתי חולים ברמה הרבה יותר גבוהה מהמצוי בפולין וליטא, וכמה סוגי מחלה שנתקשו לטפל בהם במזרח אירופה מצאו כאן בשנחאי את ריפויים, לרבות ניתוחים.

פרק ל"ב

גלגולי הישיבה בשנת תש"ה

א.

שנת תש"ה הייתה גדושה מאורעות הן בעולם כולו והן בישיבה. בשנה זו הסתיימה מלחמת העולם, גרמניה נכנעה באייר ויפן באלול. אך במה שנוגע לישיבה הייתה תקופה זו אחת המסוכנות ביותר, ותוך תקופה של כחצי שנה ניסן-אלול תש"ה ניצלה הישיבה כמה פעמים מסכנת כליה מגורמים שונים, כגון: תאי הגזים, הפצצות האמריקאיים, מלחמת האזרחים בעיר "טנסין", כניעת שנחאי ללא קרב, ומפולת בנין הישיבה ברח' בייקאן.

וככל שגדלו הסכנות, כך גדלו הניסים וההשגחה הפרטית נעשתה גלויה יותר ויותר, פרטים על הניסים הללו בפרקים הבאים.

ב.

הפסקת הרשיון לביה"כ "בית אהרן"

חורף תש"ה.

בימים הנוראים של שנת תש"ה, כולל שמחת תורה, היינו עדיין בבית-הכנסת "בית אהרן", לאחר מיכן הודיעו לנו היפנים שמסיבות צבאיות לא ינתן לנו להמשיך ללמוד שם, ועלינו להיות מרוכזים אך ורק בגיטו. הפעם הם היו נוקשים מאד ולא ניתן לבטל את החלטתם זו, כנראה שהיתה זו הכנה לקראת הפעלת תאי הגזים בשנחאי.

הישיבה עברה ללמוד בינתיים בבית-הכנסת הגדול "אהל משה" ב"הונקיו", כמובן שהיו הפרעות וקושיים, אך למרות הכל עשינו הכל כדי לשמור על הלימודים והתפילה שיהיו כתיקנם.

בערך באמצע החורף לאחר כמה חודשי לימודים בביהכנ"ס "אהל משה" עברה הישיבה לבניין פרטי משלה ברח' בייקאל שבהונקיו. היה זה בנין ישן בין שתי קומות שהיה בו לשעבר בית-חרושת, שם היו לנו תנאים נוחים יותר ללמוד, ובעיקר אפשרות ריכוז כל התלמידים במקום אחד. בבנין זה למדנו כחצי שנה בלבד עד ראש-חודש אלול שנת תש"ה, ואז עברנו לבנין משוכלל מאד ברח' צ'ושן סמוך למעונות בהונקיו.

הסיבה שעברנו לבנין המשוכלל הוא, כי למרות השיפורים ביחס לתחילת החורף, לא יכל הבנין ברח' בייקאל לענות על הצרכים כראוי, ובנוסף לכך הוא היה מבנה מסוכן, כי הבנין היה עומד גטוי, ויכלו להבחין בעיקומו במבט רגיל. ואכן בנין זה התמוטט וכרע תחתיו מאליו כחודש ימים לאחר שעברנו ממנו, וכך ניצלה הישיבה על מאות תלמידיה מקבורת-הז'ים. (עיי' להלן פרק לה אות ה נס המפולת).

ג.

הבנין ברח' צ'ושן

אלול תש"ה.

בקיץ תש"ה כשמאזן המלחמה היה לרעת היפנים ונפילתה של שנחאי נראה באופק, ירדו מחירי הבניינים בשנחאי.

ברח' צ'ושן, סמוך למעונות של תלמידי הישיבה בהונקיו, היה בית מלון יפני בן כמה קומות, בנין נאה ומשוכלל, שבעליו הסכימו למוכרו לנו במחיר מוזל, את התשלום דרשו מאתנו חלק בדולרים וחלק במטילי זהב. תלמידי הישיבה השיגו במקומות המתאימים את מטילי הזהב והציסקה בוצעה.

הבנין עבר סידרת שיפוצים כדי להתאימו לצרכי הישיבה, בין היתר נהרסו קירות פנימיים כדי להכשיר אולם לימודים. בבנין זה היו סידורים למטבח ואולם אוכל והיו בו גם חדרי שינה. וכבר בראש-חודש אלול נכנסו ללמוד בו מתוך הרחבת הדעת, והבנין הזה ענה על כל הדרישות של ניהול ישיבה תקין, הן בשטח מקומות לימוד והן בשטח אספקת הארוחות.

תלמידי הישיבה סייעו בעבודת השיפוצים [בסוף אב] כדי לזרז את סיום העבודה עד ראש חודש אלול, לסיוע זה ישנה משמעות מיוחדת של מסירות נפש עילאית לתורה בגלל העיתוי שבו נעשה, וכפי שפורט להלן בפרק ל"ה אות ג.

בבנין זה למדנו עד סוף שהותנו בשנחאי בחודש טבת תש"ז. גם לאחר כניעת יפן וכיבושה של שנחאי מידי היפנים בסוף השנה [כעבור כמה שבועות], המשכנו ללמוד ולהשתמש בבנין זה כי לא השתלם לתזור לבנין ביהכנ"ס "בית אהרן", והיינו בבנין זה עד שעזב אחרון התלמידים את שנחאי בחודש טבת שנת תש"ז.

פרק ל"ג

ההצלה מתאי הגזים של שנחאי

א.

חורף תש"ה.

כשכניעת גרמניה היה וודאית והיא היתה ענין של זמן בלבד, שיגבו הגרמנים לשנחאי כמעט ברגע האחרון שני מומחים להפצלת תאי גאזים, לשני אלה היה נסיון רב בהשמדת מאות אלפי בני אדם ואולי אף מיליונים בתאי הגזים שבאירופה, לאחד מהם אף יחסו את השמדת יהודי וורשא.

שני ירוצחים אלה עברו דרך קשה עד שנחאי וכנראה שהגיעו אליה עוד בחורף תש"ה.

באזור התעשייה של שנחאי, לשם הסוואה על מטרת המבנה, נבנו תאי הגזים במתכונת של אושוויץ, ואף הובאו לשם מיכלי גז "ציקלון" הגז המיוחד להחנקה שבו השתמשו באושוויץ וביתר תאי הגזים שבאירופה. על היפנים הוטל התפקיד להוביל את יהודי שנחאי לתאי הגזים בעורמה בלי שיחשישו לקראת מה הם הולכים, הכל במתכונת הגרמנית-נאצית שבאירופה. פרטים מדוייקים אלו נתגלו בשגרירות הגרמנית בשנחאי לאחר המלחמה.

בשעת מעסה לא ידענו בדיוק על תכנית זו, אך הרגשנו שמכינים לנו משהו, הרגשנו בתהליך מחשיד ומדאיג. בתקופה זו סמוך לסיום המלחמה, ערכו טוב היפנים מפקד מדוקדק של כל תושבי הגיטו, עם מירב הפרטים האישיים, וכן מיפקד של כמה סוגי רכוש מיטלטל. הודיעו לנו שבעוד כשבועיים יוציאו אותנו ל"עבודה". הבנו שזה לא חלק, אך לא יכולנו להעלות על הדעת בדיוק מה הולך כאן.

ב

כיצד הצילנו הקב"ה מידם

כשהודיעו לנו היפנים שבעוד כשבועיים יוציאו אותנו ל"עבודה", הם קיבלו מפלות נוראות בחזית עד שהם לא ידעו מה נעשה איתם, ואז עזבו אותנו לזמן קצר. כשהם התאוששו, הודיעו לנו שוב שבעוד כשבוע שבועיים נצא לעבודה, אז שוב קיבלו מפלות קשות בחזית עד שבעל-כרחם הסיחו דעתם מאתנו. וכך חוזר חלילה, בכל פעם שהודיעו לנו שנצא לעבודה קיבלו מפלות שהוציאו אותם משווין נפשם. כך נמשך מצב זה מפלות אחרי הודעה לצאת ל"עבודה" עד סיום המלחמה. כאמור, לאחר סיום המלחמה נתגלתה המזימה הגרמנית-יפנית.

ג

מה נשיב לה' על כל חסדיו המופלאים שעשה עמנו, אפילו רק על נס ההצלה מתאי הגזים בלבד, ומה עוד על כל החסדים שעשה אתנו עוד

בפולין ובליטא עד הלום, ובפרט שנס ההצלה מתאי הגוים הוא ~~לא~~ האחרון בשנחאי, בחצי שנה זו נעשו לנו עוד נסים מופלאים בהצלתנו, כגון: הצלה מהפצצות האמריקאיים, ומכבוש שנחאי ועוד, סכנות אלו לא היו יותר קטנות מסכנת ההשמדה הגרמנית-יפנית, כפי שיספור להלן. והחסד בתוך חסד שהיה לנו בהצלתנו מתאי הגוים הוא, שלא נודע לנו הדבר קודם לכן רק לאחר מכן, והייתה לנו מנוחת הדעת בלימוד התורה כל אותה תקופה, וכן שיפרנו כל אותו הזמן את המצב הכללי של הישיבה, בתחילה ברכישת הבנין בבייקאל רוד ומיד אחר-כך בקניית הבנין המעולה בצ'ושן רוד, ועסקנו במרץ בפיתוח הישיבה ברציפות כאילו לא קרה דבר!

וכתב הרמב"ן באחת מאגרותיו: "תן לבך תמיד אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. ואם ה' יבנו שוא עמלו הורסיו בו", וכו'. (אגרות הרמב"ן, ז).

על רקע הנסים שעברו עלינו עד כה, ואשר המשיכו עלינו גם בתקופה שלאחר מכן, מקבלים משמעות חיה דברי ה"חובת הלבבות" (שער הבחינה פרק ה') וזה לשונו: והטובה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם, והראיה החזקה עליו [היא] התורה הנתונה למשה נביאו ע"ה, והראות האותות על ידו ושנות המנהגים והטבעיים, והראות המופתים הנוראים, כדי להאמין בבורא-יתברך ובנביא, כמו שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר ה' במצרים וייראו העם ויאמינו בה' ובמשה עבדו וכו'. ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לעניינים ההם [לנסים הנ"ל שנעשו לאבותינו] יביט בעין האמת עומדנו בין האומות, מעת הגלות, וסידור עניינינו ביניהן, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהן בסתר ובגלוי והן יודעות בזה, ויראה כי עניינינו [מצבנו] אפשר שיהיה קרוב [טוב] מענייניהן במזונות ובטרפים, ואפשר שיהיה טוב מענייניהן בעת המלחמות והתגרות, ותראה הבינוניים והכפריים שבהן טורחים יותר מן הבינוניים שבנו והדלים אשר בקרבנו, כמו שהבטיחנו יוצרנו יתברך (ויקרא כו, מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם וכו', עכ"ל החובת הלבבות.

והיעב"ץ כתב שנס עמידת ישראל בין האומות גדול מנסי יציאת מצרים, וזה לשונו (בהקדמה לסידור דף ה: בדפוס ראשון): ומי העיוור שאינו רואה קישור עולם התחתון בעליון הסומך ומעמיד, ועיני השגחתו

עליהם תפיד, ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נכלם, מי שיעיין ביחוד עניינו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שה סזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים ואין אומה בעולם נרדפת כמונו, מה רבים היו צרינו, מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמדינו לעקרנו לשרשנו מפני השנאה שסיבתה הקנאה רבת צרנו, גם לא יכלו לאבדנו ולכלותנו כל האומות הקדומות והעצומות, אבד זכרם, בטל סברם, סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום. לא נפקד ממנו בכל תוקף אריכות גלותינו אפילו אות וניקוד אחד מתורה שבכתב, וכל דברי חכמים קיימים לא יכלה לארץ מכלם, לא שלט בהם יד הזמן ולא כלם. מה יענה פילוסוף חריף היד המקרה עשתה כל אלה ?! חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל נסים ונפלאות שטשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל. וכל שאר הגלות יותר, נתאמת הנס יותר, ונודע מעשו תקפו וגבורתו, בשגם כל הנביאים כבר ראו עומקו והתאוננו והתלוננו על אריכותו הנפלא בטרם היותו, והנה לא נפל מכל דבריהם ארצה, איה איפה פי המכחיש כלה כעשן וכענן, הלא יתבונן וכליותיו ישתונן כי אלקי עולם ה', בלב שלם אליו יתחנן, עכ"ל היעב"ץ.

פרק לד

הפצות האמריקאים

א.

בקיץ תש"ה הגבירו האמריקאים את הפצותיהם מהאוויר על שנחאי, אזור+ "הונקיו" הופץ אף הוא כמה פעמים, כל הפצצה החריבה גושי בנינים שלמים כליל עד היסוד. סביבת הישיבה הופצצה אף היא כמה פעמים, אך לישיבה לא נגרם נזק. מקלטים לא היו מועילים הרבה להפצצות הכבדות הללו שהרסו את הבנינים עד היסוד, אך גם מקלטים לא היו, לא בישיבה ולא בסמוך לה.

סמוך לבית-הכנסת "אהל משה" היה מקלט יחיד בבנין משטרה שהופצה כבית-חולים והונף עליו דגל לבן. במקלט זה הסתתרו מאות

יהודים בשעת ההפצצות. הריגול האמריקאי גילה שבנין זה ציינו בית-חולים אלא בסיס צבאי שבו מרוכזים נשק ותחמושת לרוב, ואז כווננו המטוסים לעבר בנין זה, ובניסי ניסים לא פגעו בו.

ב.

ההפצצות נעשו תכופות יותר ויותר כשכל פעם הופיעו בשמי שנחאי להקות להקות של מפציצים כבדים שנקראו "מבצרים מעופפים" והטילו אש וגפרית על העיר, לפעמים הופיעו כמה מאות מפציצים בבת אחת. הסכנה להמצא קבורים תחת איי המפולת ריחפה על ראשינו ברציפות, מדי יום ביומו. יש להדגיש שאז היינו בבנין הישיבה בבייקאל רוד, וכאמור היה זה בנין רעוע ונוטה ליפול וההמצאות בו הייתה מסוכנת בכפליים.

אז הועלתה ההצעה שהישיבה תעזוב את שנחאי ותעבור לעיר הסינית "טנסין" עיר מרוחקת מאיזור ההפצצות, ושהיתה קיימת בה קהלה יהודית, באופן טבעי נראתה הצעה זו כהוגנת.

המשגיח רבינו יחזקאל לווינשטיין זצ"ל דחה הצעה זו, דעתו הייתה שלא לעזוב את שנחאי, והוא עמד בתוקף כעמוד ברזל על דעתו זו. הגלוי שבדבריו היה: שהמעבר ל"טנסין" כרוך בביטול תורה של כמה ימים, וביטול תורה זה מסוכן יותר מההפצצות האמריקאיות. בנוסף לכך הסביר המשגיח שגם באופן טבעי אין הכרע שבטנסין פחות מסוכן.

ככל שהלכו וגברו ההפצצות על "הונקיו" כך גדל גם הלחץ לעזוב את שנחאי, אז אמר המשגיח [בין היתר] את הדברים הללו בפני כל תלמידי הישיבה: מובא במסכת פסחים (ח:) בעו מיניה מרב הני בני בי רב דדיירי בבאגא מהו למיתי קדמא וחשוכא לבי רב (פירש"י: השכם והערב קודם עלות השחר ומשתחשך, כלום יש להם לירא מן המונקים) אמר להו ניתי עלי ועל צווארי (פירש"י: יהא עונש היזק עלי דודאי לא יזיקו שהמצוה מגינה עליהם), המשיך המשגיח תוך כדי זקיפת קומתו כשפניו מלאים הבעה של קדושה ובטחון מיוחדים — לו הייתי רב הייתי גם אומר עלי ועל צווארי!

אחרי דבריו הפסקניים הללו הוסרה מעל הפרק ההצעה לעבור משנחאי. בהודמנות אחרת אמר המשגיח, שלכל תלמידי הישיבה הנמצאים

בשנחאי לא תאונה רעה מההפצצות, ויצאו ידי יסורים בפחד בלבד. לאחר מכן גילה המשגיח שהיו לו גילויים משמים על החלטתו זו.

ג.

נס ההצלה ממלחמת האזרחים ב"טנסין" ("טינטסין")

בפרק זמן זה של סיום המלחמה פרצה ב"טנסין" מלחמת אזרחים איומה בין הלאומנים והקומוניסטים, כשאלו הורגים באלו ואלו באלו ללא רחם תוך כדי הרס ואבדן של אזורים שלמים, כשהאזרחים הזרים שם היו הראשונים לפורענות. מי יודע אם היה נשאר שריד ופליט מאתנו ח"ו אם היינו עוברים לטנסין! אז ראינו כי החלטת המשגיח הנוקשה כברזל שלא לעבור לטנסין הייתה במקומה באופן מפליא עד מאד וכפי שאמר אחר-כך שהיה לו גילויים משמים על-כך. (הפרטים ידועים בין תלמידיו).

ד.

ניסי ז' אב תש"ה

ביום ז' אב תש"ה הייתה אחת הפצצות הקשות ביותר של אזור הישיבה. כותלי בנין הישיבה ברח' בייקאל זועזעו, אך הבנין המשיך לעמוד, מאות תלמידים היו בבנין הישיבה אותה שעה. הדאגה הופנתה לכמה מתלמידי הישיבה ששכבו חולים בחדריהם ושהבנינים בהם נמצאו נחרבו עד היסוד, תלמידי הישיבה יצאו לערוך חיפושים אחריהם בין עיי המפולת, ובחסידי השם-יתברך המופלאים עד בלי גבול, נמצאו כולם בריאים ושלמים וכולם ניצלו בלא להפגע, כל אחד וניסו!
אזכיר כמה מהם:

תלמיד אחד ניצל בשעה שיצא מהבנין לנוחיות שבחצר, וברגע שהיה בחצר אז נפגע הבנין על יושביו והנמצאים בחצר ניצלו.
תלמיד שני ניצל, כשנתבצר לו מקום באיי המפולת, מסביב הכל נפל ונהרס ורק המדרגות שעדיין עמדו הגנו עליו, הוא לא ידע לבד איך שהתגלגל מתחת למדריגות. הוא אותת לנו בידו, וחילצנו אותו בלי שיפגע כלל אפילו לא באופן קל.

תלמיד שלישי ניצל סתם בלי להבין איך, הוא גלש עם מטאון מהקומה העליונה למטה כשהוא ממשיך לשכב במיטתו בלי להפגע, פרט למכה קלה בראש בלי שיזדקק לטיפול רפואי.

אני ניצלתי באופן זה: לא הרגשתי בטוב ושכבתי בחדרי ביום הפצצה כנ"ל, הסתפקתי אם ללכת לרופא או לא, ונטיתי שלא ללכת כי חשבתי שבעזרה"י אתרפא גם-כך בלי רופא. אך משום-מה משכוני רגלי לרופא בלי לדעת למה, פשוט משמים הכריחוני ללכת לרופא כדי שאנצל מן ההפכה. בשעה שהייתי אצל הרופא, נפגע הבנין ונהרס עד היסוד [בנין זה היה סמוך לתחנת השידור היפנית בשנחאי]. כך ניצלו בנסים שונים כל התלמידים שהיו אותו יום באיזור ההפצצה.

ההפצצות לא הסתיימו ביום זה, והן המשיכו עד כניעת יפן, בפרק זמן זה הן אף הוגברו עם ההכנות של הצי האמריקאי לפלוש לשנחאי, אך גם מכל ההפצצות הללו ניצלנו כולנו בניסים מופלאים עד שאין הפה יכול לספר את גודל חסדי ה' אתנו ורוב ניסיו בכל עת ובכל שעה ממש.

גויי הארץ הסיניים, העובדים עץ ואבן פשוטו כמשמעו, גם הם הבהיננו בהשגחת שמים מיוחדת על בני התורה, ובכל עת שנשמעה אות האזעקה היו מצטופפים מסביב לבני הישיבות!

פרק ל"ה

נס כניעת שנחאי ללא קרב

א.

אב תש"ה.

בסוף קייץ תש"ה התקרבו כוחות הצי של ארצות-הברית לחופי שנחאי ופלישתם לעיר עמדה להתבצע יום יום, צבא סין הלאומנית (של גנרל צאנג-קאיי-צ'ק) שהתקדם לעבר שנחאי התכוונן גם הוא ליטול חלק במערכה על העיר.

כוחות הצבא היפני בשנחאי, ערכו שורה של ביצורים, וכן חפירת עמדות מתאבדים סמוכית אחת לשניה לאורך הרחובות. לא רחוק מהישיבה

ברח' צ'ושאן היו גם עמדות כאלו. היפנים הודיעו שהם ילחמו על שנחאי עד האיש האחרון ולא יסוגו מהעיר כל עוד נשמתם באפם. מובן לכל מה היה עלול לקרות בשנחאי לו היו מתנהלים בה קרבות רחוב בין כוחות אדירים אלו.

אך הקב"ה ברחמיו המרובים הציל אותנו גם מסכנה זו ברגע האחרון ממש! בכ"ה אב תש"ה הוטלה פצצת האטום הראשונה על יפן, כעבור כשלושה ימים [בכ"ח אב] הוטלה הפצצה האטומית השניה, ורק אז הודיעה יפן על הסכמתה העקרונית לכניעה, [חתימת הכניעה בכ"ד אלול תש"ה]. כך נכבשה שנחאי ללא קרב ברגע האחרון לפני תחילת המערכה עליה, וכך ניצלנו כולנו בחסדי השי"ת.

ב.

כעבור יום-יומיים לאחר ההסכמה לכניעה נראו במימי שנחאי כוחות הצי של ארצות-הברית שהיו אמורים לתקוף את שנחאי, כחות צי אדירים מטילי אימה שכללו: נושאות מטוסים, ספינות תותחים, משחתות, צוללות, וספינות נחתים לרוב שמילאו את כל האופק. לא צריך להיות מומחה צבאי כדי להבין מה היה עלול לקרות בעיר לו הפלישה על שנחאי הייתה מתבצעת.

עם הכניעה נכנסו לשנחאי כוחות צבא סין-הלאומנית ותפסו את העיר, וכאמור ללא יריה אחת!

ג.

מסירות הנפש העילאית לתורה

משהמערכה על שנחאי הגיעה לשיאה בסוף קיץ תש"ה, וכשהפחד מההפצצות היא בכל מוראותיו ולא נדע מה ילד יום, הנה גם אז לא הסיחו תלמידי הישיבה משיפור המצב הרוחני, בין הדאגות הראשונות היה: למצוא בנין למתאים יותר כי בזה תלויה התפתחות תקינה של עתיד הישיבה, ואז בוצעה העיסקה של המלון ברח' צ'ושן.

זאת ועוד, בסוף אב כשהיה חשש שמא לא יספיקו לגמור את השיפוץ לקראת ראש חודש אלול, סייעה קבוצת תלמידים בעבודת הבניה

בחומר ובלבנים בצד הפועלים הסיניים, כדי להשלים את השיפוצים במועדם, ואכן בראש חודש אלול תש"ה נחנך הבנין החדש של הישיבה! הימים שלפני ראש חודש אלול היו המתוחים ביותר מכל המלחמה, לא רק בגלל ההערכות לקרב על שנחאי, אלא גם בגלל מבצעי ההתאבדות המרובות של היפנים נגד ארה"ב באותה תקופה, ובעיקר בגלל איומי ארה"ב להטיל את פצצת האטום על יפן והטלתה בפרק זמן זה, ובתוך המערבולת האיומה הזו שלא נודע כדוגמתה, עסקו בני הישיבה בשלהם: הבנין היכל התורה!

כמה אהבת תורה כמה מסירות נפש והתבטלות מכל הרצונות מונחים בעובדות אלו!

מי ישקול ומי יעריך את מסירות נפשם של בני התורה בשנחאי!

ד.

לאחר כניעת יפן

אלול תש"ה.

המאורעות שקרו רק זה עתה: הטלת פצצות האטום על יפן, כניעתה. כיבוש שנחאי בידי צבא סין הלאומנית, האפשרויות שלנו עתה עם סיום המלחמה, באופן טבעי יכלו לעורר התענינות מסויימת, המשגיח שראה בכך הפרעה במצב העבודה של אלול המקובל בישיבה, יצא בדבריק חוצבי להבות אש להסיח את הדעת מכל ענין צדדי ולעבוד בתורה ויראת שמים בלי כל היסח הדעת כלשהוא כבתקופת אלול של שנים עברו, הוא הוסיף בדרישתו: איך יתכן שלאחר שנעשו לנו נסים גלויים לאין ספור משך כל המלחמה, נוריד דווקא כעת באלול את מתח עבודת ה' המקובל בישיבה, הלא להיפך צריך להיות, כי כל זה מחייב התעלות נוספת עוד יותר. ואכן כן היה, למרות הנסיונות הללו שהיו לגמרי לא קלים, היו ימי אלול תש"ה והימים הנוראים של שנת תש"ו בעבודה מאומצת ומחושמלת שאין לתאר. ועי' פרק ל"ו אות א' הנסיונות של שנת תש"ו.

ה.

נס המפולת

הבנין של הישיבה לשעבר ברח' בייקאל (עי' פרק ל"ב אות ב) אשעמד

איתן בזמן שהותנו בו כל משך ההפצצות, למרות היותו רעוע ונוטה על צידו, נפל מאליו בתקופת ראש השנה תש"ו.

החלק המזרחי של הבנין מהגג ועד היסוד וחלק גדול מהתקרה שבין שתי הקומות נפלו ארצה וניפצו לרסיסים כשהשאר נשאר תלוי ועומד. כל זה התרחש כשהבנין היה כבר ריק מאדם, ולא נגרם נזק לאיש, רק לפני מספר שבועות קודם לכן בעיצומן של ההפצצות העזות שקק בנין זה מאות בני ישיבה! מפחיד אפילו לחשוב מה שהיה עלול להתרחש לו היינו נמצאים בבנין בשעת המפולת. בהתחשב בתוספת הכובד מי יודע אם היה נשאר בו אבן על אבן. כך ניצלה הישיבה על מאות תלמידיה פעם נוספת ממות. גם את נס זה יש לזקוף לזכות מסירות הנפש לתורה שהוזכרה לעיל (אות ג"ד). לו היינו שוקטים על שמרינו בתקופת סוף המלחמה ולא היינו מתמסרים לשיפור מצבינו הרוחני [והיו די סיבות לכך ואולי גם נכונות] מי יודע אם לא היינו מוצאים את עצמנו תחת עיי המפולת ח"ו.

ו.

גם בבנין זה בדומה לטביעתה של האניה "אמקוסה" (לעיל פרק יד אות ד') נראתה ההשגחה הגלויה, שהנה בנין זה שלא היה מסוגל לעמוד אפילו ריק (בלי הכובד של מאות איש) נשאר עומד בנס עד שיסיימו להשתמש בו בני הישיבה, ולאחר שגמר את תפקידו נפל מאליו.

פרק ל"ו

יציאת שנחאי

א.

הנסיונות של שנת תש"ו

למרות ששנת תש"ו היתה כבר אחרי סיום המלחמה עם יפן והעולם החל לחזור למסלול, אך הנסיונות של התמדת הלימוד לא עברו. להפך, מכמה

בחינות היו קשים הרבה יותר, כי כעת החלו במרץ פעולות הגלירה וכן חיפושים נמרצים אחרי קרובים ובני משפחה בכל האמצעים האפשריים, המסחר החופשי והדינמי בשנחאי, ההתפרקות ממצב האימים של כל שנות המלחמה, ועוד גורמים מסוג זה חברו יחד בבת אחת עם סיום המלחמה. אך המשגיח השכיל לשמור על המשך מתח התמדת הלימודים גם בעידן זה, והתמדת הלימוד בשנה זו הייתה באותה תנופה וחיווק של השנים הקודמות!

המשגיח במכתבו משנחאי מתאריך ח' טבת תש"ו כתב, וזה לשונו: אתנו כולנו ב"ה החיים והשלום. וכו'. רוח החיים והחיווק בישיבה היה במצב מאד נעלה כל העת ולא נשתנה אף במאומה מימי השלום והשלום. וגם עתה, אף ששאלת הגירה עומדת על הפרק ודורשת פתרון מהיר מצד אי אפשרותנו להתעכב פה יותר מחמת האקלים הגורם מחלות שונות ומשונות ר"ל, והרפתקאות המתחדשות בכל יום, לא פעל זה במאומה על צורת הישיבה והכל מתנהג כמקדם, עכ"ל. (אור יחזקאל, מכתבים ל"ג).

ב.

השגת הרשיונות לא היתה מהירה ומיידית כפי שחשבו. היו עיכובים שונים במשך כשנה עד שהושגו הרשיונות. הסיבות לכך היו גם בגלל שליית המוקשים מנתיבי המים וחוסר אוניות אזרחיות בקו שנחאי, אך בעיקר בגלל סירובן של המדינות שבהן היינו מעוניינים — להרשות לנו להכנס אליהן.

המאמצים המרכזיים כווננו להשגת רשיון כניסה לארץ-ישראל, אך ללא הצלחה (עי' אור יחזקאל, מכתבים תמ"ח). גם המאמצים להשגת רשיון כניסה לארצות-הברית לא הניבו תוצאות מיידיות, ורק בחודש אב תש"ו הושגו הרשיונות הראשונים לארצות-הברית אחרי מאמצים קשים וממושכים של כל השנה בעיקר על-ידי הרב קלמנוביץ. יתר הרשיונות שהגיעו לאחר-מכן, לא הגיעו בבת אחת אלא בפעמים אחדות עד חודש טבת שנת תש"ו. קבוצות קבוצות — בהתאם למספר הרשיונות — יצאו בני הישיבה את שנחאי, ברובם לארצות-הברית, משם עלו רבים לארץ-ישראל בעיקר בעקבות המשגיח רבינו יחזקאל לווינשטיין וצ"ל שהודרו לעלות לארץ-ישראל בכל יכולתו.

חיזוק הדת

גם חיזוק הדת בכל השטחים התנהל בשנת תש"ו כמו בשנים הקודמות, בחינוך, בכשרות, בהפצת תורה וכו'. כמו-כן נדפסו בשנת תש"ו ספרי קודש רבים בתנופה מזורזת. המחשבה שהנה עוד מעט וכבר אנו יוצאים בין-כה-וכה לא החלישה את פעולות חיזוק הדת, והן נעשו ביסודיות עד הרגע האחרון מתוך קביעות איתנה בדומה להתמדת הלימוד בישיבה.

היציאה

כשהקבוצה הראשונה עזבה את שנחאי, ליוו אותם יתר תלמידי הישיבה עד האוניה. סמוך לנמל החלו התלמידים בשירה ובריקודים נלהבים: "והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם" ההתרגשות והשמחה עלו על כל גדות הלב כשדמעות גיל נוצצות בעיני כולם. הנה סוף כל סוף, לאחר שנות גלות כה נוראות, שמבחינה רוחנית היו שנים כה גדולות, עוזבים תלמידי הישיבות את שנחאי בריאים ושלמים עם מטען תורני עצום כדי להעבירו לדורקת הבאים!

כך נמשכה היציאה משנחאי קבוצות קבוצות, כשאת הקבוצה היוצאת מלווים הנותרים, עד חודש טבת שנת תש"ז שאז עזבה הקבוצה האחרונה את אדמת שנחאי.

כאמור, שאר היהודים מקהלת שנחאי, עזבו גם הם בעקבותינו בטרם נפלה העיר לידי הקומוניסטים הסיניים.

תם ונשלם שבה לאל בורא עולם

לזכרון הורי, אחי ואחיותי היקרים

יזכור אלוקים את נשמות

אבי מורי רבי שמואל ב"ר מרדכי הערצמאן ז"ל

מעיר גיסניע ע"י דובענקא, פולין

אמי מורתי מרת צפורה בת ר' אליעזר וואקערמאן ע"ה

מעיר טישוויץ, פולין

אחי: אביגדור מאיר, אליעזר

אחיותי: פראדל, זלאמי, לאה, חנה

שנהרגו על קידוש השם בשנת תש"ב בשואת אירופה

תנצב"ה